

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ**

Διπλωματική Εργασία

***Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΩΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΥΝΑΜΗ,
ΟΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΠΟΣΟ ΠΙΘΑΝΗ ΕΙΝΑΙ Η
ΕΞΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΝΑΤΟ***

Ιωάννης Κυρτσोकώστας

Πειραιάς, 2020

Ο Ιωάννης Κυρτσοκώστας βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη εργασία είναι αποκλειστικά ατομικά δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχεται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανα πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Στην οικογένειά μου.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κ. Μαίρη Μπόση, για την βοήθεια και τις σημαντικές κατευθύνσεις που έλαβα, προκειμένου να ολοκληρωθεί αυτή η εργασία.

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες	
Κατάσταση Πινάκων	iv
Κατάσταση Διαγραμμάτων.....	v
Περίληψη	i
Κεφάλαιο 1 ^ο : ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1.1 Προσδιορισμός του υπό μελέτη προβλήματος και η σημασία του	1
1.2 Κύριοι Στόχοι της εργασίας.....	4
1.3 Ερευνητικά ερωτήματα.....	5
1.4 Μεθοδολογία της έρευνας.....	5
1.5 Συνοπτική περιγραφή προσέγγισης του θέματος- Δομή εργασίας.....	6
1.6 Εννοιολογικοί Ορισμοί.....	8
1.6.1 Ισχύς.....	8
1.6.2 Στρατηγική	9
1.6 Θεωρητικό πλαίσιο- Ανάλυση Κοσμοσυστήματος	9
Κεφάλαιο 2 ^ο : Η ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ.....	12
2.1 Ακτιβισμός στην εξωτερική πολιτική: Σκληρή και ήπια ισχύς	12
2.2 Ισχυρή οικονομία ως μέσο αύξησης περιφερειακής δύναμης	16
2.3 Στρατηγικοί εξοπλισμοί – Αμυντική βιομηχανία.....	18
Κεφάλαιο 3 ^ο : ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	24
3.1 Εγχώριες και διεθνείς πηγές κατευθύνσεων της εξωτερικής πολιτικής.....	24
3.2 Η επιρροή στα Βαλκάνια- Κεντρική Ασία- Καύκασο	27
3.3 Προσανατολισμός στη Νότια διάσταση	28
3.4 Υποσαχάρια Αφρική στην παγκόσμια ατζέντα της Τουρκίας	29
3.5 Λατινική Αμερική και Καραϊβική	32
Κεφάλαιο 4 ^ο : ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ	35
4.1 Σημειακές αλλαγές στην εξωτερική πολιτική.....	35
4.2 Συρία.....	40
4.3 Ολισθηρότητα στη Λιβύη	42
4.4 Έλλειψη Προοπτικής Διερεύνησης στην Ερυθρά Θάλασσα.....	43
Κεφάλαιο 5 ^ο : ΣΥΓΧΥΣΗ ΣΤΟΝ ΑΞΟΝΑ ΤΟΥ ΝΑΤΟ: ΕΙΝΑΙ ΠΙΘΑΝΗ Η ΕΞΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ;.....	45

5.1 Το ζήτημα της αποβολής/ αναστολής ένταξης της Τουρκίας από το NATO	45
5.2 Έκθεση του ινστιτούτου RAND 2020 για την Τουρκία.....	48
5.3 Πιθανή οικειοθελής έξοδος της Τουρκίας από τη Συμμαχία;	50
Κεφάλαιο 6°: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	53
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	58
Ελληνόγλωσση	58
Ξενόγλωσση.....	58

Κατάσταση Πινάκων

Πίνακας 1: Κατάταξη των 15 μεγαλύτερων στρατιωτικών δυνάμεων για το 2020	12
Πίνακας 2: Ετήσια αύξηση ΑΕΠ Τουρκίας	16

Κατάσταση Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Χαρακτηριστικά στοιχεία της «ήπιας» ισχύος.....	13
Διάγραμμα 2: Αποτέλεσμα δημοσκόπησης Kadir Has για το NATO	51

Περίληψη

Στην σύγχρονη εποχή τα κράτη μεγιστοποιούν τους συντελεστές ισχύος της επιρροής τους μέσω των στρατηγικών τους, προκειμένου να επιτύχουν την προάσπιση των συμφερόντων τους. Προς αυτή την κατεύθυνση προσανατολίστηκε τα τελευταία χρόνια και η Τουρκική εξωτερική πολιτική, η οποία φιλοδοξεί να προσδώσει στη χώρα έναν αξιοσέβαστο παγκόσμιο ρόλο και να αναβαθμίσει το ρόλο της ως περιφερειακή δύναμη. Για την πραγμάτωση του σκοπού αυτού τέθηκαν ως στρατηγικοί στόχοι η αύξηση των γεωγραφικών ορίων επιρροής της χώρας σε συνδυασμό με την ανάληψη ενός ενεργού ηγεμονικού ρόλου, ευελπιστώντας ότι αυτές οι κρίσιμες συνιστώσες θα μετατρέψουν την Τουρκία σε σημαντική περιφερειακή δύναμη. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το NATO θα πρέπει να αντιμετωπίσει την πραγματική ανάπτυξη ρωσικών πυραύλων S-400 στην Τουρκία, την πιθανή απόκτηση ρωσικών μαχητικών αεροσκαφών από την Τουρκία, τις συνεχιζόμενες τουρκικές στρατιωτικές επιχειρήσεις στη βόρεια Συρία και μια πιθανή στρατιωτική ανάπτυξη τουρκικών δυνάμεων στη Λιβύη. Η παρούσα εργασία εξετάζει τις πτυχές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής προκειμένου να αναδείξει το στρατηγικό ρόλο της Τουρκίας ως περιφερειακή δύναμη, καθώς και τις επιπτώσεις των στρατηγικών επιλογών της στη σχέση της με το NATO. Το κύριο επιχείρημα είναι ότι το αφήγημα που προώθησε η κυβερνητική ελίτ του AKP - εμπνεόμενη από νέο-οθωμανικά οράματα και μερικώς σχετιζόμενη με την νέα ταυτότητα της χώρας- συνέβαλε στην επέκταση αυτής της στρατηγικής προοπτικής που διατυπώθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Κεφάλαιο 1^ο : ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Προσδιορισμός του υπό μελέτη προβλήματος και η σημασία του

Καθώς το διεθνές σύστημα διέρχεται μια σημαντική μεταστροφή, με την ισορροπία δυνάμεων να μετατοπίζεται γρήγορα από τις μεγάλες υπερδυνάμεις προς άλλες μικρές και αναδυόμενες δυνάμεις, πολλοί παρατηρητές έχουν αρχίσει να συζητούν την αναδυόμενη πολυπολικότητα ως το καθοριστικό χαρακτηριστικό μιας νέας παγκόσμιας (ή μη) τάξης. Το μεγαλύτερο μέρος της ακαδημαϊκής συζήτησης τείνει να περιστρέφεται γύρω από τις συνέπειες της αύξησης επιρροής των BRICS (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα, Νότια Αφρική) για το μέλλον του διεθνούς συστήματος, ενώ σε μικρότερες αναδυόμενες δυνάμεις όπως η Τουρκία δίνουν λιγότερη προσοχή. Από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η ηγεσία της Τουρκίας υποστήριξε την ιδέα ότι η χώρα πρέπει να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο σε μια νεοσυσταθείσα παγκόσμια τάξη (Yeşiltas, 2014), υπογραμμίζοντας τις φιλοδοξίες της Τουρκίας να διαμορφώσουν την παγκόσμια πολιτική παίζοντας το ρόλο της περιφερειακής δύναμης.

Η Τουρκία τοποθετείται γεωγραφικά μεταξύ της ευρωπαϊκής και της ασιατικής ηπείρου, και βρίσκεται ουσιαστικά στο σταυροδρόμι της ξηράς της Αφρο-Ευρασίας. Παρά το γεγονός ότι η διπλωματία της Τουρκίας κινήθηκε με σταθερή παράμετρο την ασφάλεια και την αυτονομία της χώρας, οι συστημικές αλλαγές στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου δημιούργησαν ένα νέο σενάριο το οποίο προσέφερε τη δυνατότητα να ενδυναμωθεί ο ρόλος της Τουρκίας πέρα από τη συμμαχία του Ατλαντικού και την ένταξη της χώρας στο NATO (Altunisik & Tür, 2005). Η Τουρκία συγκαταλεγόταν στην περιφέρεια της Δύσης, αλλά πλέον έχει βρεθεί σταδιακά στο κέντρο της δικής της περιφέρειας, η οποία περιλαμβάνει επίσης τη Μέση Ανατολή, τον Καύκασο και τα Βαλκάνια και ακόμη και περιοχές που βρίσκονται πιο μακριά, όπως ο Περσικός Κόλπος και η Βόρεια Αφρική. Μετά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, η Τουρκία, με την απουσία διπολικής παγκόσμιας αντιπαράθεσης, έδειξε μεγάλη αποφασιστικότητα να εργαστεί προς την κατεύθυνση της εμφάνισης μιας νέας διεθνούς τάξης, χάρη στην εκ νέου ανοικοδόμηση των στοιχείων αναφορικά με την ιστορία, τον πολιτισμό και τη γεωγραφία της (Yeşiltas, 2014).

Τον 21ο αιώνα, μαζί με τις χώρες BRICS, η Τουρκία απέκτησε ισχυρότερη παγκόσμια θέση ως μια νέα αυξανόμενη δύναμη (Müftülier-Baş, 2014). Από την πλευρά των οικονομικών δυνατοτήτων, της μοναδικής γεωγραφικής θέσης και της πολιτικής της δύναμης, η Τουρκία έχει γίνει ένας από τους πιο κυρίαρχους παράγοντες στην περιφέρειά της και πέρα από αυτήν (Altunisik & Tür, 2005). Εξετάζοντας το αυξανόμενο μέγεθος και τη σημασία των χωρών BRICS στην παγκόσμια οικονομία, παρατηρείται ότι αυτές οι χώρες επιδιώκουν να αποκτήσουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στο πλαίσιο των περιφερειακών σχέσεων τους (EU/Directorate-General for external policies, 2012).

Με ανάλογο τρόπο η Τουρκία προσελκύει ευρεία προσοχή μεταξύ των αναδυόμενων αγορών. Σε οικονομικό επίπεδο, η Τουρκία θεωρούσε την Ευρωπαϊκή Ένωση μια μεγάλη ευκαιρία για εξαγωγές. Η πρόθεση της Τουρκίας να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα επισημοποιήθηκε το 1987, αλλά αναγνωρίστηκε αποτελεσματικά μόνο το 1999. Καθώς η τελωνειακή ένωση ΕΕ-Τουρκίας τέθηκε σε ισχύ το 1995, η Τουρκία απέκτησε πρόσβαση στις ευρωπαϊκές αγορές, με τη σταδιακή μεταγενέστερη ένταξη νέων τομέων. Στη δεκαετία του 2000, η Τουρκία προσπάθησε να επεκτείνει τις εξαγωγές της σε άλλες περιοχές, πέρα από την παραδοσιακή σφαίρα επιρροής της, ξεπερνώντας την Αφρική και τη Λατινική Αμερική. Επιπλέον, η περιφερειακή δυναμική της ήταν το αντικείμενο εντατικών δράσεων εξωτερικής πολιτικής προκειμένου να δημιουργηθούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για επέκταση των δραστηριοτήτων (Kardas, 2013). Η άνοδος του πρώην υπουργού Εξωτερικών και πρωθυπουργού Αχμέτ Νταβούτογλου σε βασικές θέσεις στο κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) συνοδεύτηκε από το όραμά του στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής για μια ισχυρή Τουρκία.

Η εξουσία της Τουρκίας βρίσκεται σε άνοδο και γι' αυτό υπάρχουν αρκετοί λόγοι. Υπάρχουν δύο βασικά στοιχεία πίσω από την άνοδο της Τουρκίας: ακτιβισμός στην εξωτερική πολιτική και ισχυρή οικονομία. Το κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP), με δεκαοκτώ πλέον χρόνια στην εξουσία, έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην αυξανόμενη δύναμη της Τουρκίας. Η Τουρκία έχει βιώσει μια θεαματική διαδικασία μετασχηματισμού μέσω του υποτιθέμενου εκδημοκρατισμού, των βελτιώσεων των ελευθεριών και της οικονομικής αποκατάστασης. Μέσα από τα κυβερνητικά όργανα, τα πολιτικά κόμματα, την κοινωνία των πολιτών και τον ιδιωτικό τομέα, η Τουρκία κινητοποίησε έναν ισχυρό συνασπισμό φορέων από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα, οι οποίοι ενώθηκαν για να προωθήσουν τη χώρα προς ένα σαφώς υψηλότερο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης.

Με βάση τις ευρύτερες ευκαιρίες στο διεθνές πολιτικό σύστημα, η Τουρκία άρχισε να αντικαθιστά την παραδοσιακή εξωτερική πολιτική της (Davutoğlu, 2013). Αντίθετα με το ρεύμα της εποχής που ασχολείται με θέματα όπως η οικονομία, η αναπτυξιακή συνεργασία και η ανθρωπιστική βοήθεια, η Τουρκία ανέπτυξε ένα ευρύτερο πρόγραμμα στο διεθνές πλαίσιο, το οποίο χαρακτηρίζεται από την αύξηση της αξίας της στρατιωτικής δύναμης και της εδαφικής άμυνας. Η εξωτερική της πολιτική άρχισε να βασίζεται ειδικά στην προώθηση της αμυντικής της βιομηχανίας, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Κινούμενη προς μια περισσότερο καντιανή προσέγγιση, η Τουρκία δίνει έμφαση στον ενεργό, συνεργατικό και εποικοδομητικό χαρακτήρα της χώρας αναφορικά με τους περιφερειακούς γείτονές της (Chiriatti & Donelli, 2015).

Αναφορικά με το ΝΑΤΟ, η προσχώρηση της Τουρκίας το 1952 δεν αποτελεί μόνο μια στρατιωτική συμμαχία, αλλά και έναν ειλικρινή υπαινιγμό για μια δυτική-κεντρική προσέγγιση ως προς τη χώρα. Η διαδικασία της καλλιέργειας ενός ισχυρού διπλωματικού δεσμού αποδείχθηκε ιδιαίτερα περίπλοκη, περνώντας από μια πληθώρα κρίσεων και ψηφισμάτων που πήραν σχεδόν μισό αιώνα για να σταθεροποιήσει σταδιακά την Τουρκία ως σύμμαχο, όχι μόνο στα κράτη μέλη του ΝΑΤΟ, αλλά και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το ΝΑΤΟ και η Τουρκία θεωρούνται ως ένας από τους πιο σημαντικούς δεσμούς συνεργασίας μεταξύ της Δύσης και τη Μέσης Ανατολής. Παρά το γεγονός αυτό, η προβολή της Τουρκίας ως χώρα παροχής ασφαλείας στην περιοχή δεν φαίνεται να αντιστοιχεί στην αμερικανική αντίληψη (Danforth, 2019) αλλά αποτέλεσε σημαντική παράμετρο τριβής μεταξύ των διπλωματικών σχέσεων αυτών των δύο μελών, για μια μάλλον παρατεταμένη περίοδο, φτάνοντας στην κορυφή της αμέσως μετά την απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος εναντίον του Ερντογάν το 2016. Αυτές οι συνθήκες έχουν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την αρμονική συνεργασία της Τουρκίας προς τις ΗΠΑ, την ΕΕ και κυρίως το ΝΑΤΟ.

Η εργασία αυτή δείχνει άμεσα ότι κατά τη διάρκεια της θητείας του Προέδρου Ερντογάν του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ), οι διπλωματικές σχέσεις της χώρας με τους δυτικούς συμμάχους της έχουν επιδεινωθεί σημαντικά, σε ένα απaráμιλλο επίπεδο αμφισβήτησης και σε ένα αδιέξοδο που αν παραταθεί θα μπορούσε σταδιακά να οδηγήσει στην απόσχιση της Τουρκίας από το ΝΑΤΟ. Βρισκόμαστε χωρίς αμφιβολία σε μια εποχή που η Τουρκία είναι επιφορτισμένη με την πρόκληση να προσαρμόσει τη στάση της στο διεθνή σκηνικό. Η νέα παράμετρος στο πλαίσιο αυτό,

είναι ότι η πολιτική της Τουρκίας δεν είναι εναρμονισμένη με το διεθνές δίκαιο, ασκώντας άμεση πίεση στη σχέση της με το NATO καθώς προσπαθεί να διαδραματίσει το ρόλο της περιφερειακής δύναμης. Οι σύγχρονες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Τουρκία αυξάνονται διαρκώς, δημιουργώντας ανησυχίες και στις δύο πλευρές αυτής της σχέσης (NATO- Τουρκίας). Το κύριο επιχείρημα που υπογραμμίζεται, είναι ότι η πίστη της Τουρκίας στη συμμαχία δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη, ανεξάρτητα από τα εξήντα έξι χρόνια συνεργασίας.

Η Τουρκία εξετάστηκε μέσω πολλών διαστάσεων - οικονομικών, στρατηγικών, πολιτικών, κοινωνικών και διπλωματικών - από πολλούς μελετητές τις τελευταίες δεκαετίες. Παρόλα αυτά, υπάρχει ελάχιστη βιβλιογραφία που επιδιώκει να εξετάσει όχι μόνο τον ρόλο της Τουρκίας στην περιοχή αλλά και εντός της συμμαχίας, ιδιαίτερα μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του 2016. Η σημασία της παρούσας εργασίας έγκειται στην παράμετρο ότι επιχειρεί να εξηγήσει τα μέσα με τα οποία η Τουρκία επιδιώκει να διαδραματίσει το ρόλο του περιφερειακού δρώντα, καθώς επίσης τις πιθανές στρατηγικές επιλογές που θα ακολουθήσει. Επιπλέον η εργασία επιχειρεί να εκτιμήσει την πιθανή έξοδο ή όχι της Τουρκίας από το σχήμα του NATO.

1.2 Κύριοι Στόχοι της εργασίας

Με την εξέταση των προκαθορισμένων θέσεων της Τουρκίας μέσω της εξωτερικής της πολιτικής, των εσωτερικών και εξωτερικών πολιτικών προσπαθειών εκδημοκρατισμού της, την ανάπτυξη της οικονομίας της μέσω της αμυντικής βιομηχανίας και, τέλος, ζωτικά γεωστρατηγικά γεγονότα που αντιτίθενται άμεσα στα συμφέροντα του NATO, η εργασία αυτή στοχεύει :

- Να παράσχει μια αναλυτική εξήγηση, εξετάζοντας πώς το σύγχρονο εσωτερικό και εξωτερικό πολιτικό περιβάλλον της Τουρκίας αντιστοιχεί στην ικανότητα της χώρας να αναχθεί σε περιφερειακή δύναμη μέσω της έκφρασης της εθνικής πολιτικής ασφάλειάς της και της θέσης της εντός της διεθνούς σκηνής.
- Να εντοπίσει βασικά κριτήρια που θα διαφωτίσουν τις πιθανές μελλοντικές στρατηγικές επιλογές της Τουρκίας.
- Να προσδιορίσει τους κυριότερους παράγοντες που ασκούν πολιτική πίεση
- η στις σχέσεις της Τουρκίας και NATO με την ανάλυση της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής κατάστασης της χώρας κατά τη διάρκεια της θητείας του Ερντογάν.

- Να καθορίσει τα αξιωματικά κριτήρια που θα ήταν η προϋπόθεση για ένα σχίσμα μεταξύ των δύο παραγόντων.

1.3 Ερευνητικά ερωτήματα

Λαμβάνοντας υπόψη την αυξανόμενη σημασία της συνεργασίας των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών στις εξωτερικές πολιτικές ατζέντες των αναδυόμενων δυνάμεων, η παρούσα εργασία προσπαθεί να αναλύσει τις πτυχές της τουρκικής ατζέντας ως περιφερειακή δύναμη και με ποιες στρατηγικές μπορεί να ενισχύσει τη θέση της. Αυτές οι σύνθετες αλληλεπιδράσεις θα πρέπει να αντιμετωπιστούν από το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα της παρούσης εργασίας: εάν και πώς αυξάνεται η περιφερειακή διάσταση στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας; Συνακόλουθα εξετάζεται και το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα: Αν η νέα στάση της Τουρκίας θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια έξοδο από το NATO;

Προκειμένου να δοθεί απάντηση στα ερωτήματα αυτά, η παρούσα εργασία αξιώνει ότι οι ρίζες της διάστασης της χώρας ως περιφερειακή δύναμη και μια πιθανή έξοδος της Τουρκίας από το σχήμα του NATO, πρέπει να εξετασθούν με βάση τις ουσιαστικές αλλαγές στην κατανομή των πόρων στην παγκόσμια πολιτική οικονομία, σε συνδυασμό με τις οικονομικές ανάγκες της Τουρκίας και τον ιδεολογικό χαρακτήρα του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) του Ταγίπ Ερντογάν.

1.4 Μεθοδολογία της έρευνας

Έχοντας ως στόχο την σφαιρική προσέγγιση του αντικειμένου, εξετάστηκαν εκτός από ακαδημαϊκά άρθρα και αναφορές, δημοσιεύματα σε διεθνή αναγνωρισμένα επιστημονικά περιοδικά με κρίση και επίσημα έγγραφα. Για να αποσαφηνιστεί σωστά η μορφή των μεθοδολογικών στοιχείων, αυτή η εργασία στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στην ποιοτική ανάλυση (συμπεριλαμβανομένης και της SWOT ανάλυσης), καθώς επιτρέπει ένα πιο ευέλικτο πλαίσιο για την περιγραφή των παραλλαγών και των κανονιστικών παραγόντων μιας οντότητας ή μεταξύ διεθνών φορέων (Mack, et al., 2005). Συγκεντρώθηκαν αρκετά ποιοτικά έγγραφα προκειμένου να αναπτυχθεί μια σφαιρική αντίληψη των γεωπολιτικών περιπλοκών γύρω από την περιοχή της Τουρκίας. Σχεδόν εξ ολοκλήρου, αυτή η εργασία βασίστηκε στην ανάλυση του περιεχομένου των κειμένων, συγκεντρώνοντας πρωτογενείς και δευτερεύουσες πηγές

που κρίθηκαν σχετικές με τα βασικά θέματα που ερευνήθηκαν. Επιπλέον, έγινε φανερό ότι αυτή η έρευνα έπρεπε να αναπτύξει τόσο την ποιοτική Ανάλυση εγγράφων (Stan, 2009) όσο και την ανάλυση σχεσιακού περιεχομένου (Porring, 2000).

Αρχικά χρησιμοποιήθηκε ένα φίλτρο με σκοπό τον περιορισμό των αποτελεσμάτων αναζήτησης με βάση τη φύση των άρθρων, καθώς και με τη χρονολογία δημοσίευσής τους, φιλτράροντας τί θα μπορούσε να συμπιεστεί και να ενσωματωθεί σε ένα ευρύτερο συστηματικό μοντέλο (Krippendorf, 1980). Βασικός παράγοντας συλλογής έγκαιρων πληροφοριών, είναι να περιέχουν όσο το δυνατόν πιο επικαιροποιημένα δεδομένα. Ως εκ τούτου, η επιλεγμένη βιβλιογραφία περιλαμβάνει πηγές από την τελευταία δεκαπενταετία. Μετά την ολοκλήρωση αυτής της φάσης, η εφαρμογή της Ανάλυσης Σχεσιακού Περιεχομένου επέτρεψε μια πιο συγκριτική προσέγγιση μεταξύ των ήδη εξετασθέντων εγγράφων, μια λειτουργία που ήταν απαραίτητη για το πλαίσιο αυτής της έρευνας.

Μόνο για μία ενότητα της εργασίας, που αφορά στην αμυντική βιομηχανία της Τουρκίας, εφαρμόστηκε η SWOT ανάλυση. Η SWOT ανάλυση είναι μια μέθοδος στρατηγικού σχεδιασμού που χρησιμοποιείται για την αξιολόγηση των πλεονεκτημάτων, των αδυναμιών, των ευκαιριών και των απειλών σε ένα επιχειρηματικό σχέδιο ή μια επιχείρηση κατασκευής (Stie & Bangsa, 2018). Αυτοί οι τέσσερις παράγοντες ονομάζονται SWOT (δυνατά σημεία, αδυναμίες, ευκαιρίες και απειλές).

Έπειτα, επιλέχθηκαν λέξεις - κλειδιά με σκοπό την ανεύρεση της σχετικής με το θέμα προς εξέτασης βιβλιογραφίας. Βασικό κριτήριο κατά την επιλογή των λέξεων-κλειδιών της έρευνας ήταν να είναι όσο το δυνατόν πιο περιεκτικές, για να αποφευχθεί ο αποκλεισμός σημαντικών μελετών.

1.5 Συνοπτική περιγραφή προσέγγισης του θέματος- Δομή εργασίας

Το τρίπτυχο εξουσίας, πλούτου και καθεστώτος πλαισίωσε ανέκαθεν την τουρκική εξωτερική οικονομική πολιτική (Katzenstein, 1978). Με βάση αυτό το τρίπτυχο, η Τουρκία αναζητά τρόπους για να αυξήσει την επιρροή της σε μη παραδοσιακές περιφέρειες. Έτσι, η Τουρκία μεταφέρθηκε από την παραδοσιακή προσέγγιση αξιολόγησης των απειλών ως προς τη χώρα προκειμένου να αποφύγει συστηματικά

τυχόν προβλήματα ασφαλείας, προς μια «ενεργό συμμετοχή σε περιφερειακά πολιτικά συστήματα» (Kardaş, 2012).

Το κεφάλαιο Εισαγωγή παρέχει μια σύντομη κατηγοριοποίηση του τρόπου με τον οποίο η εργασία θα αποσαφηνίσει την ξεχωριστή αλλά αλληλένδετη φύση κάθε τμήματος. Κάθε κεφάλαιο είναι δομημένο με τρόπο που αποσκοπεί να είναι ξεχωριστό στη διαδικασία αντιμετώπισης και του αντίστοιχου θέματος. Παρ'όλα αυτά, ο τελικός στόχος είναι να αναπτυχθεί ένα ενιαίο προϊόν μέσω της ανάλυσης και συνδυασμού του κάθε κεφαλαίου.

Όσον αφορά την περιφερειακή διάσταση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, η παρούσα εργασία χωρίζεται στα επόμενα τρία κεφάλαια:

Στο 2^ο κεφάλαιο εντοπίζονται οι κυριότερες διεθνείς και εγχώριες μεταβλητές που διαμορφώνουν την πολιτική οικονομία των αναδυόμενων δυνάμεων εν γένει, και ειδικότερα της Τουρκίας. Αυτό το αρχικό αναλυτικό πλαίσιο βασίζεται στην κρατική κεντρική κατανόηση της διεθνούς πολιτικής οικονομίας.

Το 3^ο κεφάλαιο εξηγεί τα κύρια χαρακτηριστικά της περιφερειακής διάστασης της Τουρκίας, μέσω της ανάλυσης περιπτώσιολογικών μελετών: τα Βαλκάνια, το άνοιγμα της Τουρκίας προς την υποσαχάρια Αφρική, ιδιαίτερα η συμμετοχή στο Κέρας της Αφρικής και η προσέγγιση της Τουρκίας προς τη Λατινική Αμερική. Οι εξελίξεις αυτές αντικατοπτρίζουν μια νέα στάση της Τουρκίας απέναντι στο νότο- ειδικά προς τις λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες- μετά από χρόνια αδιαφορίας, ανοίγοντας ένα νέο παράθυρο για τη διοχέτευση των συμφερόντων της χώρας. Ωστόσο, η «νέα» τουρκική εξωτερική πολιτική ενσωματώνει μια νόρμα μη ανατολικής παραδοσιακής προσέγγισης στην εξωτερική πολιτική της, δηλαδή μία δυτική νόρμα που συναντάται στις μεγάλες διεθνείς δυνάμεις. Με αυτή την έννοια, ο «νέος» ακτιβισμός της Τουρκίας στον παγκόσμιο νότο άνοιξε ένα νέο χώρο για να διευρύνει τα συμφέροντά της: τη νότια διάσταση και ειδικά στον περιφερειακό της τομέα (Kardas, 2013).

Στο 4^ο κεφάλαιο αναλύονται οι στρατηγικές επιλογές της Τουρκίας. Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι να περιγράψει την τουρκική πολιτική έναντι του διεθνούς συστήματος, δείχνοντας πώς το πλαίσιο της νέας ατζέντας της διεύρυνσης των διπλωματικών, οικονομικών και ανθρωπιστικών δικτύων προς διάφορες περιοχές μπορεί να βοηθήσει τη φιλοδοξία της χώρας να γίνει μια αυξανόμενη δύναμη σε ένα πλαίσιο μεταβαλλόμενης παγκόσμιας διακυβέρνησης.

Το 5ο κεφάλαιο αποσκοπεί να επεξεργαστεί τη γεωστρατηγική σημασία της Τουρκίας στο NATO και αντίστροφα. Το κεφάλαιο αυτό θα εξετάσει επίσης τις διάφορες μεταβλητές που επηρεάζουν επί του παρόντος τις διαρθρωτικές πτυχές της τρέχουσας σχέσης. Η ισχυρότερη ανησυχία της Τουρκίας: μια ανησυχία που έχει ανακύψει αρκετές φορές είναι η κουρδική κατάσταση, κάτι που έχει κλιμακωθεί γρήγορα από τα πρόσφατα γεγονότα στη Συρία. Ο στρατηγικός στόχος του NATO, από την άλλη πλευρά, δεν φαίνεται να συνεπάγεται το κουρδικό ζήτημα στην κορυφή της ημερήσιας διάταξής του. Επιπλέον, η αυξημένη στάση της Τουρκίας να στηρίξει τους ρωσικούς στόχους στην περιοχή, έχει αντιπαχθεί άμεσα με τους Αμερικανούς ομολόγους στο NATO. Αυτή η κλιμάκωση στην ένταση συνεχώς αυξάνεται και σταθεροποιείται και την καθιστά στρατηγική ανησυχία την οποία το NATO δεν θα μπορέσει να αγνοήσει.

Το κεφάλαιο 6^ο: Συμπεράσματα- Τελικές παρατηρήσεις, που αντικατοπτρίζουν το συνολικό αποτέλεσμα αυτής της μελέτης. Θα συνοψιστούν τα βασικά σημεία που πρέπει να αντληθούν από κάθε κεφάλαιο και θα αξιολογηθεί το σημερινό καθεστώς των σχέσεων μεταξύ του NATO και της Τουρκίας. Τέλος, θα παραχθεί εκτίμηση αυτής της ανάλυσης σχετικά με το ζήτημα: Θα μπορούσε η Τουρκία να φύγει από το NATO;

1.6 Εννοιολογικοί Ορισμοί

1.6.1 Ισχύς

Η έννοια της ισχύος (power) είναι από τις πλέον πολυσυζητημένες έννοιες των Διεθνών Σχέσεων και κατά κύριο λόγο ο σκληρός πυρήνας της διεθνούς πολιτικής. Οι περισσότερες διαδεδομένες έννοιες της ισχύος στην πολιτική επιστήμη και τις Διεθνείς Σχέσεις είναι δύο:

- Η μία έννοια της ισχύος συνίσταται στην πολιτική, οικονομική και στρατιωτική ικανότητα (capability) ενός κράτους. Αυτή η έννοια αποτιμάται με όρους όπως, ο πληθυσμός, η κατάσταση της οικονομίας της χώρας, οι στρατιωτικές δυνάμεις, οι εξοπλισμοί, η ικανότητα της ηγεσίας, η δεξιότητα της διπλωματίας κ.ά.
- Η άλλη έννοια της ισχύος ορίζεται από την κλασική Πολιτική Επιστήμη (Harold Lasswell, Robert Dahl, κ.ά.) ως μία ιδιαίτερη μορφή επιρροής: η ικανότητα να επιφέρει κανείς το αποτέλεσμα που θέλει αντιστρέφοντας την αρχική στάση του άλλου μέρους που αντιτίθεται στην θέληση του πρώτου. Αν δεν αντιστραφεί η αρχική στάση του

αντίπαλου κράτους, τότε θα υπάρξει γι' αυτό μεγάλο κόστος (Laswell & Kaplan, 1950, p. 76).

Τα τελευταία χρόνια γίνεται επίσης διάκριση μεταξύ «σκληρής ισχύος» (hard power) και «ήπιας ισχύος» (soft power). Θεωρητικά αναφέρεται ότι η «σκληρή ισχύς» είναι καταναγκαστική και η «ήπιας ισχύς» είναι ελκυστική. Ο Joseph Nye (1990) είναι αυτός που καθιέρωσε την έννοια του soft power, δηλαδή της μη εξαναγκαστικής πιεστικής ισχύος. Αφορά στην ισχύ/επιρροή που δεν στηρίζεται σε στρατιωτικά ή οικονομικά μέσα, αλλά στηρίζεται στη πειθώ (Nye, 2005). Ωστόσο σε ορισμένες περιπτώσεις, χρειάζεται ένας συνδυασμός σκληρής και ήπιας ισχύος για να υπάρξει το αναμενόμενο αποτέλεσμα, συνδυασμός ο οποίος έχει ονομαστεί «ευφυής ισχύς» (smart power) (Nye, 2009, pp. 71-112). Ο Chester Crocker υποστηρίζει ότι η ευφυής ισχύς *«συνίσταται στη στρατηγική χρήση της διπλωματίας, στη πειθώ, στην ανάπτυξη ικανοτήτων και τη προβολή ισχύος και επιρροής με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι αποδοτική και να διαθέτει πολιτική και κοινωνική νομιμοποίηση»* (Crocker, et al., 2007, p. 13).

1.6.2 Στρατηγική

Στρατηγική είναι ο τρόπος με τον οποίο τα κράτη χρησιμοποιούν τη στρατιωτική τους ισχύ για να επιτύχουν πολιτικούς στόχους (Groom, 1985). Στρατηγικές σπουδές είναι η αναζήτηση των αιτιών, διαδικασιών και αποτελεσμάτων της πολιτικής της ισχύος και ειδικά των απειλών, της αποτροπής και του εξαναγκασμού με βάση τη στρατιωτική ισχύ και την απειλή του πολέμου (Vasquez, 1983, p. 216). Η σύγχρονη στρατηγική έχει τις ρίζες της κυρίως στις επιστημόσεις του Πρώσου στρατηγού Καρλ φον Κλάουζεβιτς (Carl von Clausewitz, 1780-1831) για τον πόλεμο και για το πώς διεξάγεται αποτελεσματικά.

1.6 Θεωρητικό πλαίσιο- Ανάλυση Κοσμοσυστήματος

Η θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων, όπως ορίζεται από τον Immanuel Wallerstein (2004) στην «Ανάλυση των Παγκόσμιων Συστημάτων», είναι το επιχείρημα ότι η κοινωνική πραγματικότητα μέσα στην οποία ζούμε και που καθορίζει ποιες είναι οι

επιλογές μας δεν είναι τα πολλαπλά εθνικά κράτη της οποίας είμαστε πολίτες αλλά κάτι (Meyer, et al., 1997, p. 84) , που ονομάζουμε παγκόσμιο σύστημα: *«τα μοντέλα της παγκόσμιας κοινωνίας διαμορφώνουν ταυτότητες, δομές και συμπεριφορά εθνικού κράτους μέσω των παγκόσμιων πολιτισμικών και συναφών διαδικασιών. Η άνοδος της ανθρώπινης ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο εντάθηκε από τα επακόλουθα του Β Παγκοσμίου Πολέμου και του Ψυχρού Πολέμου»* (Meyer, et al., 1997, σελ. 85). Αυτό το παγκόσμιο σύστημα αποτελείται από χώρες πυρήνα, περιφέρειας και ημιπεριφέρειας.

Το αν ένα έθνος θεωρείται κεντρική ή περιφερειακή χώρα συνδέεται άμεσα με το βαθμό κερδοφορίας της παραγωγικής διαδικασίας. Οι χώρες της περιφέρειας παρέχουν στις χώρες του πυρήνα φθηνή εργασία και πόρους, ενώ οι βασικές χώρες απολαμβάνουν τα περισσότερα κέρδη. Με αυτόν τον τρόπο, γίνεται άνιση ανταλλαγή κεφαλαίων από πολιτικά αδύναμες περιοχές σε πολιτικά ισχυρές περιοχές (Wallerstein, 2004, σελ. 28). *«Οι ημιπεριφερειακές καταστάσεις έχουν ένα μίγμα παραγωγής πυρήνα και περιφέρειας και βρίσκονται υπό συνεχή πίεση για να αποφύγουν την ολίσθηση στην περιφέρεια, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούν να προχωρήσουν προς την κατεύθυνση του πυρήνα»* (Wallerstein, όπ., σελ. 29). Ιστορικά, το σύστημα αυτό έχει προκαλέσει δυσαρέσκεια ανάμεσα σε πολλές χώρες της περιφέρειας, οι οποίες αισθάνονται την ενόχληση αυτού του εκμεταλλευτικού συστήματος.

Η Θεωρία των Παγκόσμιων Συστημάτων είναι παρόμοια με τη θεωρία εξάρτησης, εκτός από το ότι η θεωρία των Παγκόσμιων Συστημάτων αναγνωρίζει ότι ελάχιστα οφέλη απολαμβάνουν χώρες με χαμηλή κατάσταση στο σύστημα, ενώ οι πλούσιες χώρες εκμεταλλεύονται τις φτωχότερες χώρες πρωτίστως για το δικό τους κέρδος. Η ιδέα είναι ότι ο τρόπος με τον οποίο μια χώρα είναι ενσωματωμένη στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα θα καθορίσει στην πραγματικότητα την οικονομική ανάπτυξη αυτής της χώρας.

Οι χώρες της περιφέρειας αναζητούν μερικές φορές το πρότυπο των επιχειρήσεων μιας διακρατικής εταιρείας. Πολλές φορές, η κυβέρνηση υποδοχής θα αναστείλει την εργατική νομοθεσία προκειμένου να προσελκύσει διεθνικές εταιρείες και να διατηρήσει το ξένο νόμισμα σε τροχιά. Με αυτόν τον τρόπο, οι πολιτικοί μπορούν να αποκομίσουν τα οφέλη της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης κατά τρόπο που είτε βλάπτει είτε τουλάχιστον δεν αυξάνει την ποιότητα ζωής των πολιτών των εθνών (Sklair, 2002, σελ. 68). Αυτές οι διεθνικές εταιρείες εμπλέκονται στη χώρα υποδοχής της πολιτικής και της πολιτιστικής ιδεολογίας μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της διαφήμισης

(Sklair, όπ., σελ. 64). Με αυτόν τον τρόπο, οι ηγέτες των περιφερειακών χωρών κλείνουν τους πολίτες τους σε κύκλους φτώχειας και έλλειψης οικονομικής ανάπτυξης. Η σχέση μεταξύ χωρών του πυρήνα και της περιφέρειας είναι σημαντική για την κατανόηση της θεωρίας των παγκόσμιων συστημάτων ανάπτυξης. Οι υποστηρικτές της ανάπτυξης των παγκόσμιων συστημάτων θα υποστήριζαν ότι ένα απαραίτητο μέρος της θεωρίας των παγκόσμιων συστημάτων ανάπτυξης είναι η εκμετάλλευση των χωρών της περιφέρειας από τις βασικές χώρες.

Κεφάλαιο 2^ο : Η ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

2.1 Ακτιβισμός στην εξωτερική πολιτική: Σκληρή και ήπια ισχύς

Η Τουρκία μετά την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, επανεξέτασε τις στρατηγικές της προτεραιότητες και ξεπέρασε τις δυαδικές αντιθέσεις της εποχής εκείνης.

Πίνακας 1: Κατάταξη των 15 μεγαλύτερων στρατιωτικών δυνάμεων για το 2020

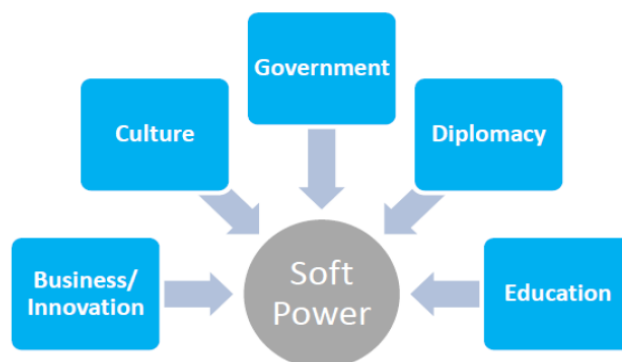
ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ 15 ΧΩΡΩΝ ΜΕ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ (2020)	ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ 15 ΧΩΡΩΝ ΤΟΥ ΝΑΤΟ ΜΕ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ
1 USA PwrIdx: 0.0606	1 USA PwrIdx: 0.0606
2 RUS PwrIdx: 0.0681	2 FRA PwrIdx: 0.1702
3 CHN PwrIdx: 0.0691	3 UKD PwrIdx: 0.1717
4 IND PwrIdx: 0.0953	4 TUR PwrIdx: 0.2098
5 JPN PwrIdx: 0.1501	5 ITA PwrIdx: 0.2111
6 SKO PwrIdx: 0.1509	6 GER PwrIdx: 0.2186
7 FRA PwrIdx: 0.1702	7 SPA PwrIdx: 0.3388
8 UKD PwrIdx: 0.1717	8 POL PwrIdx: 0.3397
9 EGY PwrIdx: 0.1872	9 CAN PwrIdx: 0.3712
10 BRA PwrIdx: 0.1988	10 NOR PwrIdx: 0.5277
11 TUR PwrIdx: 0.2098	11 GRE PwrIdx: 0.5311
12 ITA PwrIdx: 0.2111	12 CZC PwrIdx: 0.5531
13 GER PwrIdx: 0.2186	13 NET PwrIdx: 0.5919
14 IRN PwrIdx: 0.2191	14 ROM PwrIdx: 0.6177
15 PAK PwrIdx: 0.2364	15 DEN PwrIdx: 0.7878

Πηγή: Globalfire Power Index, 2020. 2020 Military Strength Ranking, πρόσβαση 5 Μαρ 2020, < <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> >

Στην πραγματικότητα, το νέο πολυδιάστατο και ενεργό δόγμα εξωτερικής πολιτικής είναι το σημαντικότερο πλεονέκτημα της Τουρκίας ως αυξανόμενης δύναμης. Σήμερα η Τουρκία είναι απόλυτα αποφασισμένη να συνεισφέρει σε μια νέα διεθνή τάξη, η οποία θα ήταν πιο αντιπροσωπευτική της σημερινής κατανομής των δυνατοτήτων σε ολόκληρο τον κόσμο (Oğuzlu, 2013, σελ. 774).

Η Τουρκία, με τη βοήθεια της πολυδιάστατης εξωτερικής της πολιτικής που βασίζεται στη σκληρή και ήπια της ισχύ (Nye, 1990), συμβάλλει σημαντικά στην παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια, ιδίως μέσω διαφόρων ενεργειών στο πλαίσιο του NATO. Η Τουρκία έχει το 2^ο μεγαλύτερο στρατό του NATO. Επιπλέον, σύμφωνα με το Global Firepower Index (2020), η Τουρκία έχει τον 11^ο μεγαλύτερο στρατό μεταξύ των 138 χωρών που περιλαμβάνονται (Πίνακας 1). Από τις υποψήφιες χώρες της ΕΕ, η Τουρκία είναι η μόνη χώρα που είναι επίσης ενεργό μέλος του NATO.

Είναι προφανές ότι η στρατιωτική δύναμη από μόνη της δεν αρκεί για μια αποτελεσματική πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική που θα έχει αντίκτυπο στην παγκόσμια διακυβέρνηση. Θα πρέπει να συμπληρωθεί με τη «ήπια ισχύ», η οποία καθορίστηκε αρχικά από τον Joseph Nye (1990, σελ. 5) ως την ικανότητα διαμόρφωσης των προτιμήσεων των άλλων χωρών. Σύμφωνα με τον Nye (όπ.), οι πόροι της μαλακής ενέργειας είναι η πολιτιστική έλξη, η ιδεολογία και οι διεθνείς οργανισμοί (Διάγραμμα 1). Η νομιμότητα και η αξιοπιστία είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ύπαρξη «μαλακής εξουσίας»: επειδή «αν ένα κράτος μπορεί να κάνει τη δύναμή του να φαίνεται νόμιμη στα μάτια των άλλων, θα συναντήσει λιγότερη αντίσταση στις επιθυμίες του» (Nye, όπ., σελ. 167).

Διάγραμμα 1: Χαρακτηριστικά στοιχεία της «ήπιας» ισχύος

Πηγή: Jonathan, M., 2010. *THE NEW PERSUADERS: An international ranking of soft power*. London: Monocle, Institute for Government, σελ.3

Κατά την εποχή του Ψυχρού Πολέμου και τη δεκαετία του 1990, η Τουρκία θεωρήθηκε κυρίως ως «σκληρή ισχύς» εξαιτίας της μεγάλης επιρροής του στρατού της στην πολιτική και των ελλείψεων στη δημοκρατία και στα ανθρώπινα δικαιώματα. Κατά την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα, αρκετές εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις συνέβαλαν θετικά στην «μαλακή ισχύ» της Τουρκίας. Η Τουρκία, ως κοσμικό, δημοκρατικό κράτος με πληθυσμό κυρίως μουσουλμανικό, έχει αυξανόμενη επιρροή στην περιφερειακή περιοχή.

Πολλές εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις επηρέασαν θετικά τη «ήπια ισχύ» της Τουρκίας κατά την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα. Η κύρια εσωτερική εξέλιξη που προκάλεσε αλλαγές στην προσέγγιση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής είναι ότι το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP), το οποίο έχει ισλαμική προέλευση, ανέλαβε την εξουσία το 2002 μαζί με μια νέα ελίτ και πολιτική ατζέντα (Bilgin, 2008). Κατά τη διάρκεια της δεύτερης θητείας (2007-2011) της κυβέρνησης του AKP, δόθηκε έμφαση στην πολιτιστική εγγύτητα με τις γειτονικές χώρες. Εκτός από τη γεωστρατηγική της σημασία, η δημοκρατία και η αναπτυσσόμενη οικονομία της Τουρκίας έχουν γίνει η πολιτική και διακριτική βάση της πολυδιάστατης και προορατικής τουρκικής εξωτερικής πολιτικής (Keyman, 2009, σελ. 5). Οι περιφερειακές και παγκόσμιες δεσμεύσεις της Τουρκίας έχουν επεκταθεί ακόμη και στην Αφρική, την Ασία καθώς και τη Λατινική Αμερική.

Η Τουρκία έχει γίνει πιο ενεργή σε διεθνείς οργανισμούς, όπως η G-20, ο Οργανισμός Ισλαμικής Συνεργασίας (OIC), ενώ έγινε επίσης προσωρινό μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για την περίοδο 2009-2010. Λόγω της αυξανόμενης οικονομίας και της προορατικής εξωτερικής πολιτικής σε διάφορα μέρη του κόσμου, η Τουρκία αναφέρθηκε και ως «χώρα μοντέλο» για άλλες χώρες του ισλαμικού κόσμου (Keyman, όπ., σελ. 12). Ειδικά μετά τις αραβικές εξεγέρσεις στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή συζητήθηκε ευρέως εάν το τουρκικό μοντέλο μπορεί να αποτελέσει πηγή εξομοίωσης για αυτές τις χώρες, ενισχύοντας έτσι την ήπια ισχύ της Τουρκίας.

Το Γραφείο Δημόσιας Διπλωματίας ιδρύθηκε στο τουρκικό πρωθυπουργικό υπουργείο το 2010, το οποίο είναι ένα από τα σημάδια της θεσμοποίησης της «ήπιας ισχύος» στην Τουρκία, το οποίο συμβάλλει στη στρατηγική επικοινωνία και την αποτελεσματική προώθηση της χώρας στον κόσμο (Turkish Prime Ministry Public Diplomacy Office, 2010).

Επιπλέον η Τουρκική Υπηρεσία Διεθνούς Συνεργασίας και Ανάπτυξης (TİKA) είναι ένας κρατικός θεσμός που λειτουργεί από το τουρκικό πρωθυπουργικό υπουργείο από

το 1992. Θεωρείται ως μέσο εξωτερικής πολιτικής μέσω του οποίου έχουν πραγματοποιηθεί συνεργασίες στη Μέση Ανατολή, στον Καύκασο, στην κεντρική Ασία, Βαλκάνια και Αφρική (Kaya & Tecmen, 2011, σελ. 13). Η ΤΙΚΑ ασχολείται με έργα στους τομείς της εκπαίδευσης, της υγείας, της αποκατάστασης, πολιτισμική ανάπτυξη, τον τουρισμό και τη βιομηχανία. Τα γραφεία προγράμματος ΤΙΚΑ ιδρύθηκαν αρχικά στο Τουρκμενιστάν και μετέπειτα σε 12 χώρες το 2002. Επεκτάθηκε σε 33 γραφεία σε 30 χώρες το 2012. Εκτός από τις χώρες στις οποίες υπάρχουν γραφεία της ΤΙΚΑ, αναλαμβάνει συνεργατικές αναπτυξιακές δραστηριότητες σε 100 χώρες. Η ΤΙΚΑ πραγματοποιεί έργα και συνεργατικές δραστηριότητες στα Βαλκάνια, τον Καύκασο, την Κεντρική Ασία, τη Μέση Ανατολή, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική (ΤΙΚΑ, 2013). Ο διεθνής ρόλος της Τουρκίας εξετάζεται σε σχέση με τη χρήση της θρησκευτικής ήπιας ισχύος από το κράτος, προκειμένου να κερδίσει φίλους και να επηρεάσει πολίτες (Çiftçi & Tezcür , 2016), ωστόσο η θρησκευτική ήπια εξουσία της Τουρκίας είναι πολύπλευρη και αμφίθυμη, αντανακλώντας τους κώδικες καθεστώτος των χωρών υποδοχής, τα μοντέλα εφαρμογής και την αντίληψη των ξένων δυνάμεων. Μέσα σε αυτό το αμφιλεγόμενο και πολυεπίπεδο σχήμα, κάποιος μπορεί να υποστηρίξει ότι ο Ερντογάν προσπαθεί να δημιουργήσει επιρροή στην παγκόσμια πηγή μέσω της θρησκείας, για την οποία τα Βαλκάνια είναι ένα πολύ κρίσιμο πεδίο, αλλά για τις ξένες δυνάμεις έχει διαφορετικό αντίκτυπο.

Η πολιτιστική διπλωματία διεξάγεται στο πλαίσιο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής υπό τη δικαιοδοσία του Υπουργείου Εξωτερικών. Το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού συμμετέχει επίσης στην προώθηση του τουρκικού πολιτισμού στο εξωτερικό (Kaya & Tecmen, όπ, σελ. 18).

Επιπλέον, το Ινστιτούτο Yunus Emre ιδρύθηκε το 2007 με στόχο την εισαγωγή στον τουρκικό πολιτισμό, την κοινωνία και τη γλώσσα. Στόχος του είναι να διεξάγει έρευνα για τη βελτίωση της προώθησης και της διδασκαλίας του τουρκικού πολιτισμού, της ιστορίας, της γλώσσας και της λογοτεχνίας και να υποστηρίξει επιστημονικές μελέτες με τη συνεργασία με διάφορους οργανισμούς και την ενημέρωση του ευρύτερου κοινού με διάφορες δημοσιεύσεις για τα αποτελέσματα τέτοιων δραστηριοτήτων (Yunus Emre Institute, 2020).

Τα κέντρα Yunus Emre ιδρύθηκαν στην Αλβανία, το Βέλγιο, τη Βοσνία, τη Γεωργία, την Αγγλία, το Ιράν, την Ιαπωνία, το Καζακστάν, την Τουρκική Βόρεια Κύπρο, το Κοσσυφοπέδιο, το Λίβανο, την Ουγγαρία, την Αίγυπτο, την Πολωνία, τη Ρουμανία και τη Συρία. Οι τοποθεσίες των κέντρων αντικατοπτρίζουν την έμφαση που δίνεται στα

Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή σύμφωνα με την κοινή πολιτιστική κληρονομιά προσέγγιση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής (Kaya & Tecmen, όπ, σελ. 11).

2.2 Ισχυρή οικονομία ως μέσο αύξησης περιφερειακής δύναμης

Στα πρώτα δύο χρόνια της κυβέρνησης του AKP (2003-2007), η οικονομία αυξήθηκε ραγδαία, με μέσο ετήσιο ρυθμό περίπου 7% (Πίνακας 1). Η δημοσιονομική προσαρμογή ολοκληρώθηκε και η πτώση μειώθηκε περίπου στο 10% το 2004, κάνοντας κάποιους οικονομολόγους να ονομάσουν την οικονομία της χώρας ως ένα πολύ επιτυχημένο παράδειγμα της νεοφιλελεύθερης μεταμόρφωσης. Ωστόσο, αυτό ήταν μοντέλο ανάπτυξης κερδοσκοπικού χαρακτήρα, δεδομένου ότι εξαρτάται από τεράστιους όγκους πωλήσεων ξένων κεφαλαίων που είναι απαραίτητα για την αύξηση της εγχώριας κατανάλωσης και τη χρόνια απόρριψη του τρεχούμενου λογαριασμού της χώρας. Από την άλλη πλευρά, εξοικονόμηση και κεφάλαιο οι επενδύσεις, οι οποίες είναι απαραίτητες για τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη, παρέμειναν χαμηλές. Εξάλλου, δεν υπήρξε βελτίωση στα ποσοστά ανεργίας. Ο λόγος για τον οποίο η οικονομική σταθερότητα είναι ψευδής παρά πραγματική, είναι αυτή η ίδια η οικονομική ανάπτυξη η οποία δεν ήταν τόσο σταθερή όσο εμφανίστηκε. Για παράδειγμα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, ενώ το ΑΕΠ έφθασε στο 8-9% το 2004 και το 2005 ήδη έπεσε κάτω από 5% μέχρι το 2007. Δεν είναι περίεργο ότι η κατάσταση έγινε ακόμη χειρότερη από την παγκόσμια κρίση 2007-2008, η οποία προκάλεσε σοβαρή συρρίκνωση στην τουρκική οικονομία. Μετά από δύο χρόνια υψηλής ανάπτυξης το 2010 και το 2011, η ανάπτυξη παρέμεινε σταθερή σε μέτρια ποσοστά. Από το 2011, η ανάπτυξη δεν ξεπέρασε το 5% και δεν αναμένεται να υπερβεί αυτό το ποσοστό κάποια στιγμή στο εγγύς μέλλον.

Πίνακας 2: Ετήσια αύξηση ΑΕΠ Τουρκίας

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Turkey	6.6	-6.0	6.4	5.6	9.6	9.0	7.1	5.0	0.8	-4.7	8.5	11.1	4.8	8.5	5.2	6.1	3.2	7.5	2.8	..

Created from: World Development Indicators

Series : GDP growth (annual %)

Πηγή: World Development Indicators

Στην πραγματικότητα, στις «Παγκόσμιες Προοπτικές και Πολιτικές προκλήσεις», το ΔΝΤ (IMF, 2016a) προέβλεψε ότι η Τουρκία θα αναπτυχθεί κατά 3,2% το 2016 και 3,6% το 2017, κυρίως μέσω της εγχώριας ζήτησης και με υψηλότερη ένταση. Ωστόσο,

το πρόβλημα δεν είναι ο ρυθμός ανάπτυξης, αλλά η φύση της ανάπτυξης αυτής. Όπως επισημαίνεται επίσης από το ίδιο το ΔΝΤ (IMF, 2016b, παρ.4), υπάρχουν σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα στην τουρκική οικονομία. Η νομισματική σύσφιξη ήταν ανεφάρμοστη για να μειώσει τις πιέσεις της ένωσης, εν μέρει λόγω της απότομης υποτίμησης της λίρας. Οι ανισορροπίες επιμένουν και η εγχώρια ανάπτυξη με βάση τη ζήτηση δεν συμβάλλει στην επανεξισορρόπηση και στη χαμηλή ιδιωτική εξοικονόμηση. Εάν δεν διορθωθεί, θα διαιωνίσει τη συσσώρευση εξωτερικών ανισορροπιών.

Η τουρκική οικονομία επιβραδύνθηκε σημαντικά το 2018, με ύφεση κατά το δεύτερο εξάμηνο του έτους και με αρνητικές συνέπειες τόσο για τη ζήτηση των καταναλωτών όσο και για τις εταιρείες που αναζητούν ή αποπληρώνουν δάνεια στις παγκόσμιες αγορές (Denrapoglu, 2019). Το 2018 η τουρκική λίρα υποτιμήθηκε σχεδόν στο 30% του δολαρίου σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από ένα ισχυρότερο δολάριο παγκοσμίως, με ανησυχίες για την έννοια του κράτους δικαίου και πολιτική αβεβαιότητα. Σύμφωνα με ανάλυση της Τουρκικής οικονομίας από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) τον Σεπτεμβρίου του 2019, η ανάπτυξη ανέκαμψε, με την τόνωση των πολιτικών και με ευνοϊκές συνθήκες της αγοράς, μετά την απότομη υποτίμηση της λίρας και τη σχετική ύφεση στα τέλη του 2018. Όμως η τρέχουσα οικονομική ηρεμία φαίνεται εύθραυστη. Τα αποθέματα παραμένουν χαμηλά και το δημόσιο χρέος και η εξωτερική χρηματοδότηση του ιδιωτικού τομέα απαιτούνται υψηλά (IMF, 2019).

Οι γεωπολιτικές επιλογές της Τουρκίας των τελευταίων ετών και κυρίως η συμμαχική σχεδόν σχέση με τη Ρωσία έχουν επιφέρει μία μεταβλητότητα στο προφίλ της οικονομίας της και δημιουργούν ανησυχία για το μέλλον αυτής (CIA, 2020). Σε αυτή συντελούν και οι λαϊκίστικες πολιτικές παροχών που ακολουθεί τα τελευταία χρόνια η κυβέρνηση της χώρας. που πολλές φορές «οπλοποιεί» την οικονομία για να στοχοποιήσει τους πολιτικούς της αντιπάλους, γεγονός που γεννά αμφιβολίες για το κατά πόσο λειτουργούν οι κανόνες της ελεύθερης αγοράς και το κράτος δικαίου στη χώρα.

Ο ρόλος της επίσημης αναπτυξιακής βοήθειας (EAB) στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας, λειτουργεί ως μέσο εξωτερικής πολιτικής στα Βαλκάνια και τον Καύκασο. Η αναπτυξιακή συνεργασία της Τουρκίας είναι κάτι παραπάνω από το αφήγημά της ότι επιθυμεί να μοιράζεται τη δική της εμπειρία, γνώση και συγκριτικά πλεονεκτήματα, ωστόσο τη χρησιμοποιεί ως μέσο εξωτερικής πολιτικής προκειμένου να αποκτήσει επιρροή στις περιοχές αυτές. Η εκδήλωση της αναπτυξιακής βοήθειας της Τουρκίας

μπορεί να παρατηρηθεί μέσω των δραστηριοτήτων του Τουρκικού Οργανισμού Συνεργασίας και Συντονισμού (ΤΙΚΑ), η οποία ιδρύθηκε το 1992 με σκοπό την προώθηση της ιδέας της βοήθειας προς τις οικονομίες μετάβασης στην Κεντρική Ασία, στον Καύκασο, και τα Βαλκάνια (ΤΙΚΑ, 2013). Εστιάζοντας στην περίοδο κατά την οποία η Τουρκία επικεντρώνεται στα Δυτικά Βαλκάνια και λαμβάνοντας υπόψη την αντίληψη της τελευταίας ως ενός από τους μεγαλύτερους παρόχους βοήθειας μεταξύ των αναδυόμενων οικονομιών, το ΤΙΚΑ - το οποίο έχει μονοπώλιο στην αναπτυξιακή βοήθεια της Τουρκίας- χρησιμοποιείται ως ένα σημαντικό μέσο εξωτερικής πολιτικής. Η ήπια ισχύ της Τουρκίας είναι εκτεταμένη πέρα από την περιοχή της. Η δυναμική και πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική της Τουρκίας την ωθεί να δημιουργήσει θετικές συνέργειες σε πολύ ευρύτερη κλίμακα από ό, τι η άμεση γειτονιά της. Στο πλαίσιο αυτό, διάφοροι μηχανισμοί τριμερούς συνεργασίας, οι οποίοι δημιουργήθηκαν από την Τουρκία κυρίως με τις χώρες των Βαλκανίων και του Καυκάσου, επεκτάθηκαν στη Νότια Ασία.

2.3 Στρατηγικοί εξοπλισμοί – Αμυντική βιομηχανία

Εάν η Τουρκία επιζητεί, και αναμφίβολα εργάζεται προς τούτο, να αναγορευθεί σε περιφερειακή δύναμη με αυξημένο έλεγχο στα δρώμενα της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου, δεν αρκούν οι πολυπληθείς στρατιές, τα αεροσκάφη και οι φρεγάτες προηγούμενης γενιάς, όπως συνέβαινε τις τελευταίες δεκαετίες. Απαιτούνται και πράγματι αποκτώνται πολλαπλασιαστές ισχύος, ιδιόκτητοι δορυφόροι, υποδομές για εκμετάλλευση πυρηνικής ενέργειας, έξυπνα όπλα, όπως τα μη επανδρωμένα και τα κατασκοπευτικά αεροσκάφη, τεχνολογίες stealth, ικανότητες εναέριου ανεφοδιασμού, δυνατότητες κυβερνοπολέμου, συμπαραγωγές με πρωτοπόρους κατασκευαστές, και πάνω απ' όλα εγχώρια αμυντική βιομηχανία η οποία θα διασφαλίζει υψηλό ποσοστό ανεξαρτησίας στην λήψη σχετικών πολιτικών και στρατιωτικών αποφάσεων. Η γιγαντιαία σύγκρουση, ωστόσο, μεταξύ πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας με αποκορύφωμα όσα ακολούθησαν την αποτυχημένη απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016, έχει απομειώσει σημαντικά το αξιόμαχο των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων.

Είναι όμως τόσο σημαντική η αμυντική βιομηχανία της Τουρκίας, όσο παρουσιάζεται από την γείτονα χώρα ως μοχλός ανάπτυξης και παράγοντας ενίσχυσης της περιφερειακής της δύναμης; Όταν γίνεται προσπάθεια εκτίμησης τη μελλοντικής κατάστασης της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας, πρέπει να ληφθούν υπόψη τόσο οι

εσωτερικές (δυνάμεις και αδυναμίες) όσο και οι εξωτερικές (ευκαιρίες και απειλές). Με τη διεξαγωγή της SWOT (Strengths Weaknesses Opportunities Threats) ανάλυσης η οποία φαίνεται στα παρακάτω υποκεφάλαια, θα εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα αναφορικά με τις προοπτικές της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας.

2.4.1 Αξιολόγηση μελλοντικών προοπτικών τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας μέσω swot ανάλυσης

(α) Δυνάμεις

Ο τουρκικός αμυντικός τομέας μπορεί να βασιστεί σε δύο κρίσιμα πλεονεκτήματα: μια πλούσια και διαφοροποιημένη προσφορά, καθώς και υγιείς επενδύσεις στην έρευνα και την ανάπτυξη. Σήμερα, οι Τούρκοι αμυντικοί κατασκευαστές μπορούν να προσφέρουν ένα ευρύ φάσμα προϊόντων στις περισσότερες από τις πιο δημοφιλείς κατηγορίες συστημάτων όπλων που διακινούνται στη διεθνή αγορά (SSB-Υποεπιτροπή Αμυντικής Βιομηχανίας, 2020). Έχουν αναπτύξει τεράστια πείρα και κέρδισαν σεβασμό στα θωρακισμένα οχήματα, τα μικρά όπλα και στον τομέα της ηλεκτρονικής άμυνας.

Επιπλέον, αναπτύσσουν συνεχώς νέα προϊόντα και επεκτείνονται σε νέους τομείς. Η επιτυχής ολοκλήρωση όλων αυτών των προγραμμάτων προϋποθέτει τον έλεγχο των προηγμένων δεξιοτήτων που σχετίζονται με τη διαχείριση έργων, την ενοποίηση σύνθετων συστημάτων, τη δημιουργία και τη συντήρηση των αλυσίδων εφοδιασμού, καθώς και την εξυπηρέτηση και υποστήριξη μετά την παράδοση. Αυτό, με τη σειρά του, επιτρέπει στις τουρκικές εταιρείες να διευρύνουν την προσφορά τους πέρα από τα παραδοσιακά πεδία τεχνογνωσίας σε πιο περίπλοκα και τεχνολογικά προηγμένα στοιχεία. Συγκεντρωτικά, ενισχύουν τις δυνατότητές τους για την παροχή πλήρων συστημάτων αντί για εξαρτήματα ή ενιαίες πλατφόρμες. Γενικά, ο τουρκικός αμυντικός τομέας είναι σε θέση να προσφέρει μια ποικιλία προϊόντων προσαρμοσμένων στις ανάγκες ενός ευρέος φάσματος πελατών με διαφορετικές τεχνολογικές ανάγκες και οικονομικούς πόρους που έχουν στη διάθεσή τους.

(β) Αδυναμίες

Παρά τα προαναφερθέντα δυνατά σημεία και τον ταχύ ρυθμό της τεχνολογικής ανάπτυξης ο τουρκικός αμυντικός τομέας εμφανίζει αρκετές αδυναμίες, οι οποίες ενδέχεται να δημιουργήσουν εμπόδια στην περαιτέρω ανάπτυξή του. Όπως ήδη

αναφέρθηκε, οι τουρκικές εταιρείες αποδείχθηκαν σχετικά επιτυχείς στην ανάπτυξη συστημάτων όπλων με αυξανόμενη τεχνολογική πολυπλοκότητα. Ωστόσο, είναι αλήθεια ότι εξακολουθούν, σε γενικές γραμμές, να υστερούν από τους κορυφαίους κατασκευαστές παγκοσμίως από την άποψη της καινοτομίας.

Ο νέος πύραυλος SOM είναι ένα τέτοιο παράδειγμα. Είναι μεν ένα σύγχρονο και εξελιγμένο όπλο, ωστόσο δεν διαφέρει δραματικά στις επιδόσεις και τις ικανότητές του από σχέδια αντίστοιχων αμερικανικών ή παραγωγούς της Δυτικής Ευρώπης, της Ρωσίας ή της Κίνας, τα οποία αναπτύχθηκαν κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες (Egeli, 2018).

Ομοίως, το νέο τεθωρακισμένο όχημα Tank-Altay, παρά το γεγονός ότι υπόσχεται ότι ανταποκρίνεται σε όλες τις απαιτήσεις ενός δυναμικού σύγχρονου πεδίου μάχης, αναπτύχθηκε σε συνεργασία με τους βιομηχανικούς εταίρους της Νότιας Κορέας και χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό «υπογεννητικά» υποσυστήματα ξένων κατασκευαστών (Yentürk, 2014).

Φυσικά, τα γεγονότα αυτά δεν αναιρούν την επιτυχία της τουρκικής βιομηχανίας που οδήγησε στην απότομη μείωση του διαχωριστικού τεχνολογικού χάσματος από παγκόσμιους ηγέτες στην παραγωγή όπλων. Ωστόσο, δείχνει ότι αυτό το χάσμα εξακολουθεί να υπάρχει. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα τουρκικά σχέδια δεν περιλαμβάνουν πραγματικά καινοτόμα χαρακτηριστικά, αλλά ακολουθούν δημιουργικά τις καθιερωμένες τάσεις στην τεχνολογία όπλων. Εάν η Τουρκία θέλει να υλοποιήσει τις φιλοδοξίες της για να γίνει ένας από τους κορυφαίους παίκτες της παγκόσμιας αμυντικής αγοράς, θα πρέπει να εξαλείψει αυτήν την τεχνολογική υστέρηση.

Ένα άλλο πιθανώς ανησυχητικό ζήτημα είναι το είδος των στρατιωτικών προϊόντων που εξάγονται από την Τουρκία. Εξάγεται ένα μεγάλο μερίδιο τεθωρακισμένων οχημάτων, πυροβόλων όπλων και μικρού οπλισμού, με σίγουρα μικρότερη εκπροσώπηση σύνθετων και εξελιγμένων συστημάτων αεροπορίας και ναυτικού (Picard, et al., 2019). Ενώ η πρώτη κατηγορία εξοπλισμού είναι κερδοφόρα στην παγκόσμια αγορά, καταλαμβάνει χαμηλότερα επίπεδα ως προς τις εξαγωγές. Ακριβώς όπως και οι οικονομίες γενικά στο σύνολό τους, οι στρατιωτικές βιομηχανίες αναπτύσσονται μέσω της παραγωγής προϊόντων υψηλότερης προστιθέμενης αξίας. Επί του παρόντος, η τουρκική αμυντική βιομηχανία βρίσκεται στο προσκήνιο, ωστόσο

θα χρειαστεί λίγος χρόνος προτού τα πιο προηγμένα προϊόντα της ωριμάσουν και προσελκύσουν τους πρώτους πελάτες εξαγωγής.

Τέλος, στην αμυντική βιομηχανική πολιτική της, η Τουρκία αντιμετωπίζει παρόμοιο δίλημμα όπως και τα άλλα κράτη με σημαντικό αμυντικό τομέα. Αφορά στην κατάλληλη ισορροπία της ενοποίησης μικρών αμυντικών βιομηχανιών και στον ανταγωνισμό σε εθνική αμυντική βιομηχανική βάση. Η λογική πίσω από αυτή τη διαδικασία ήταν ότι οι μεγάλοι εργολάβοι θα ήταν καταλληλότεροι για την ενοποίηση σύνθετων συστημάτων και ανταγωνισμού στην παγκόσμια αγορά. Στο τουρκικό πλαίσιο, μπορούν να προβληθούν ερωτήματα εάν η εξάρτηση από τους «προμηθευτές επιλογής» σε ορισμένους υποτομείς ενδέχεται να οδηγήσει σε υπερβολικές τιμές, καθυστερήσεις και υποβαθμισμένη ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι σε ορισμένους υποτομείς της τουρκικής βιομηχανίας (ιδίως τα τεθωρακισμένα οχήματα) υπάρχει έντονος ανταγωνισμός μεταξύ πολλών προμηθευτών. Δεν υπάρχουν εύκολες και καθολικά εφαρμόσιμες απαντήσεις στο αίνιγμα της ενοποίησης/ ανταγωνισμού και η Τουρκία θα πρέπει να βρει τον δικό της τρόπο από αυτή την άποψη.

(γ) Ευκαιρίες

Τρεις είναι οι σημαντικές ευκαιρίες που μπορούν να εγγυηθούν τη συνεχή άνοδο και ανάπτυξη της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας.

- Πρώτον, η υποστήριξη της εγχώριας βιομηχανίας αποτελεί σημαντικό στοιχείο της ευρύτερης αμυντικής πολιτικής (Kozlu & Buğra, 1995).

- Δεύτερον, η συνεχής στήριξη της εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας, ως βασικό και αδιαπραγμάτευτο στοιχείο, του τουρκικού συστήματος αμυντικών προμηθειών. Αυτή η προσέγγιση έχει υλοποιηθεί και θεσμοθετηθεί με την Υποεπιτροπή Αμυντικής Βιομηχανίας (SSM), η οποία συστάθηκε στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας το 1985. Αποστολή της είναι να «συγκροτήσει μια σύγχρονη αμυντική βιομηχανία στην Τουρκία και να επιτύχει τον εκσυγχρονισμό των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων». Για την επίτευξη αυτού του στόχου, η βασική αρχή που εφαρμόζει η SSM είναι να ανταποκριθεί στις στρατιωτικές απαιτήσεις μέσω των εγχώριων προμηθευτών με τον πλέον τεχνικά και οικονομικά εφικτό τρόπο» (Donaldson, 2013, σελ. 21).

- Τρίτον, βασική προϋπόθεση για την επιτυχία της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας, είναι να αποδειχθεί ρεαλιστικό το μοντέλο στο οποίο στηρίζεται η εξαγωγική της προοπτική. Η τουρκική αμυντική βιομηχανία δεν απευθύνεται στις αγορές των κρατών-μελών του NATO, αλλά σε χώρες, όπως αυτές της περιοχής Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής (MENA), που διαθέτουν μικρό αμυντικό προϋπολογισμό και

αντιμετωπίζουν περιορισμούς στην προμήθεια οπλικών συστημάτων, τελευταίας γενιάς (Markusen , 1999).

(δ) Απειλές

Η περαιτέρω ανάπτυξη της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας ενδέχεται να αντιμετωπίσει δυο μεγάλες απειλές, συνδεδεμένες με τους κύριους κινητήριους μοχλούς ανάπτυξης - εγχώρια ζήτηση και εξαγωγικές ευκαιρίες. Η κατάσταση της τουρκικής οικονομίας τα επόμενα χρόνια φαίνεται αβέβαιη. Η επιβράδυνση της ανάπτυξης, ο αυξανόμενος πληθωρισμός και το σημαντικό έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών συμβάλλουν στην προοπτική επιβράδυνσης.

Η ταχεία οικονομική ανάπτυξη την τελευταία δεκαετία δημιούργησε μοναδικά ευνοϊκές συνθήκες για ένα φιλόδοξο στρατιωτικό πρόγραμμα εκσυγχρονισμού και τη συνοδευτική επέκταση της αμυντικής βιομηχανικής βάσης. Ωστόσο, η πιθανότητα μελλοντικών μειώσεων δεν μπορεί να αποκλειστεί εξ ολοκλήρου, λαμβάνοντας υπόψη τις οικονομικές συνθήκες και τη σημαντική εξασθένηση της πολιτικής επιρροής του στρατού (Celik, 2011, σελ. 17-49). Όταν εξετάζεται η στρατηγική επέκτασης των εξαγωγών της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας, πρέπει να σημειωθεί ότι η σύγχρονη διεθνής αγορά όπλων είναι εξαιρετικά ανταγωνιστική. Ενόψει της συρρίκνωσης των εγχώριων αγορών, οι παραδοσιακοί πρωταθλητές από τις ΗΠΑ και τη Δυτική Ευρώπη επιδιώκουν ολοένα και πιο ενεργητικές εξαγωγικές συμφωνίες.

Ταυτόχρονα, η Τουρκία είναι μόνο μια από τις πολλές «αναδυόμενες οικονομίες» που προσπαθούν να εισέλθουν στις τάξεις των μεγάλων εξαγωγέων όπλων. Τέτοια κράτη όπως η Βραζιλία, η Νότια Αφρική, το Ισραήλ ή η Νότια Κορέα (για να αναφέρουμε μόνο λίγα) είναι αποφασισμένα να αυξήσουν το μερίδιό τους στην αγορά. Η Τουρκία και άλλες χώρες με αναπτυσσόμενες στρατιωτικές βιομηχανίες μπορούν να επωφεληθούν μόνο από το υπόλοιπο πέντε τοις εκατό της αγοράς (Akca, 2010, σελ. 27). Έχει ήδη αναφερθεί ότι η τουρκική αμυντική βιομηχανία απολαμβάνει μια ευνοϊκή θέση στην αυξανόμενη αμυντική αγορά στην περιφερειακή περιοχή. Ωστόσο, σημαντικοί περιφερειακοί παράγοντες όπως η Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα ή η Ιορδανία επενδύουν σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη της δικής τους βιομηχανικής βάσης για την άμυνα (Saab, 2014). Πρόκειται για μια γενική τάση όπου τα κράτη τα οποία εξαρτώνται ιστορικά από τις εισαγωγές υλικού άμυνας, αυξάνουν τις προσδοκίες τους έναντι των προμηθευτών όσον αφορά την αμυντικο-βιομηχανική συνεργασία και την παροχή βοήθειας στην ανάπτυξη της εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας. Κατά

συνέπεια, οι τουρκικές εταιρείες θα αντιμετωπίσουν έναν ανηφορικό αγώνα στην εξαγωγική τους επέκταση.

Κεφάλαιο 3^ο : ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

3.1 Εγχώριες και διεθνείς πηγές κατευθύνσεων της εξωτερικής πολιτικής

Ο Γκούρεβιτς υποστηρίζει ότι το «διεθνές σύστημα έχει ισχυρές επιπτώσεις στον χαρακτήρα των εγχώριων καθεστώτων: τη διανομή εξουσίας μεταξύ των κρατών ή το διεθνές κρατικό σύστημα και την κατανομή της οικονομικής δραστηριότητας και του πλούτου ή της διεθνούς οικονομίας» (Gourevitch, 1978, σελ. 882-883). Στις μεσαίες αναδυόμενες δυνάμεις, το εύρος δράσης για τους εγχώριους παράγοντες που επηρεάζουν την εξωτερική πολιτική είναι πιο περιορισμένο από ό,τι στα προηγμένα βιομηχανικά κράτη, με συνέπεια οι πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις που λειτουργούν στο εξωτερικό να έχουν μεγαλύτερο εννοιολογικό βάρος. Ωστόσο, σε ένα μεταβαλλόμενο διεθνές σύστημα, η αλλαγή στην κατανομή των πόρων μπορεί να αφήνει περισσότερο χώρο στους παρεμβαίνοντες εγχώριους παράγοντες, όπως η ιδεολογία των κυβερνώντων συνασπισμών που καθορίζουν στόχους πολιτικής. Ταυτόχρονα, σε περιόδους ηγεμονικής ανόδου και παρακμής, το σχετικό βάρος των εγχώριων παραγόντων αυξάνεται (Katzenstein, 1978).

Η αλληλένδετη δυναμική μεταξύ εγχώριων και διεθνών παραγόντων αποτελεί μια σοβαρή πρόκληση για τις αναδυόμενες δυνάμεις, στην φιλόδοξη ιδέα τους να αναρριχηθούν σε μεγαλύτερη θέση στην παγκόσμια τάξη δυνάμεων, χωρίς να απονομιμοποιούν την υπάρχουσα φιλελεύθερη διεθνή τάξη. Η Τουρκία - όπως και άλλες παρόμοιες χώρες - υπήρξε ένα ζωντανό παράδειγμα της δύναμης και των ορίων αυτών των νέων παραγόντων (Aras, 2009, p. 30). Η διαμόρφωση των εθνικών συμφερόντων και της εξωτερικής πολιτικής είναι ένα άμεσο αποτέλεσμα της εσωτερικοποίησης των προτιμήσεων της πολιτικής ηγεσίας μιας χώρας, που διαμορφώνονται από πολιτισμικές νοοτροπίες και πρότυπα κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Σύμφωνα με τον Holsti (1970, σελ. 245-246), η έννοια αυτού του ρόλου περιλαμβάνει τις αποφάσεις που λαμβάνει η ηγεσία ενός κράτους για δεσμεύσεις, κανόνες και ενέργειες - κατάλληλων για το κράτος της προκειμένου να λειτουργούν τόσο στο διεθνές σύστημα όσο και σε υποδεέστερα περιφερειακά συστήματα.

Σήμερα, η Τουρκία επαναπροσδιορίζει τη διεθνή ταυτότητά της από το να είναι ένας παθητικός παράγοντας σε έναν εποικοδομητικό και πιο ανεξάρτητο, παγκόσμιο ηγέτη.

Με αυτή την έννοια, ο ρόλος της στην παγκόσμια πολιτική έχει διαμορφωθεί από ρήξεις, συμμαχίες, εντάσεις και πολιτικές επανευθυγραμμίσεις που μπορούν να ερμηνευθούν σε σχέση με τη γεωγραφική της θέση, τις πολλαπλές γεωπολιτικές ταυτότητες ή ακόμη και τη διαδικασία οικοδόμησης του νέου κράτους.

Σύμφωνα με τον πρώην υπουργό Εξωτερικών Αχμέτ Νταβούτογλου (Davutoğlu, 2008), η μοναδική γεωγραφική και γεωπολιτισμική θέση της Τουρκίας της προσδίδει ένα «στρατηγικό βάθος», επομένως θα πρέπει να ενεργεί ως «κεντρική χώρα» και να απομακρυνθεί από μια στατική και μονοπαραμετρική πολιτική. Όλοι αυτοί οι χαρακτηρισμοί σχετίζονται με τη γεωγραφική θέση, αλλά πρέπει να ληφθεί υπόψη και η αναζήτηση ταυτότητας και η διαδικασία οικοδόμησης του νέου κράτους στην οποία διαμορφώνονται αυτοί οι χαρακτηρισμοί. Οι εναλλακτικές γεωπολιτικές ταυτότητες της Τουρκίας έχουν οριστεί, σύμφωνα με τον Şener Aktürk (Aktürk, 2015), σε τέσσερις αισθήσεις: τον παν-ισλαμισμό, τον παν-τουρκισμό, τον δυτικισμό και τον ευρασιανισμό - που αντικατοπτρίζουν εναλλακτικές ερμηνείες για τα εθνικά συμφέροντα της Τουρκίας στον σύγχρονο κόσμο. Με αυτή την έννοια, ο Ευρασιανισμός έχει φιλο-ρωσικό προσανατολισμό, ο παν-τουρκισμός ψάχνει για μεγαλύτερο ρόλο στον τουρκοκρατούμενο κόσμο - ειδικά με τα πέντε τουρκικά «αδελφικά κράτη» - ο παν-ισλαμισμός πηγαίνει προς την κατεύθυνση των αραβο-ισλαμικών χωρών και ο Δυτικισμός απαιτεί περαιτέρω ενσωμάτωση σε ευρωπαϊκά και ατλαντικά θεσμικά όργανα (Aktürk, 2015, 54).

Ακολουθώντας αυτή την προσέγγιση, η παρούσα εργασία αναγνωρίζει τρεις ιδεατούς τύπους προσανατολισμών εξωτερικής πολιτικής: τη Δυτική, την Ανατολική και τη Νότια. Η νότια διάσταση δεν αποτελεί μια πρωταρχική διανοητική ερμηνεία για τη γεωπολιτική ταυτότητα της Τουρκίας ούτε μια φυσική έκρηξη από τη γεωγραφική της θέση, είναι περισσότερο μια πρακτική συνέπεια της διαδικασίας οικοδόμησης του κράτους. Πέρα από τους παραδοσιακούς δεσμούς με τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική που θεωρούνται κανονικά ως μέρος του «παγκόσμιου Νότου», η Τουρκία έχει επίσης βελτιώσει τους δεσμούς της με άλλες περιοχές, όπως η Αφρική νοτίως της Σαχάρας και η Λατινική Αμερική. Αυτός ο νέος προσανατολισμός ακολούθησε μια προσέγγιση πολλαπλών κατευθύνσεων που δηλώθηκε πρώτα από τον Ismael Cem και στη συνέχεια αναπτύχθηκε πιο αποτελεσματικά από τον Νταβούτογλου. Η πολυκατευθυντικότητα καθορίζεται από την ικανότητα της Τουρκίας να προβάλλει την επιρροή της και τα ενδιαφέροντά της σε διαφορετικές κατευθύνσεις (Baudner, 2014).

Στη διαδικασία οικοδόμησης του κράτους, η εξωτερική πολιτική θα πρέπει να ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα τόσο των διεθνών όσο και των εγχώριων δυνάμεων. Σε σχέση με την πρώτη δυναμική, η διανομή και οι αλλαγές στην οικονομική και πολιτική εξουσία παγκοσμίως είναι κεντρικές για την εξεύρεση του πλαισίου και του βαθμού αυτονομίας της θέσης της Τουρκίας. Ενώ αντίστοιχα το εθνικό σύστημα πολιτικής οικονομίας και η ιδεολογία της κυβέρνησης - Adalet ve Kalkinma Partisi (Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, AKP) - αντικατοπτρίζει τα κυριότερα εγχώρια κίνητρα για την εξωτερική πολιτική. Αυτή η πολιτική ηγεσία αντιλαμβανόταν αρχικά ότι η Τουρκία είχε ένα στενό και μικρό χώρο για να κινηθεί στην παγκόσμια πολιτική, επειδή η ύπαρξη μιας «μικρής χώρας που βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι» δεν επιτρέπει υπερβολική ελευθερία κίνησης (Devingil, 1989, pp. 3-4). Την ίδια στιγμή, αρχικά η πολιτική οικονομία θεωρήθηκε ως μερκαντιλιστική. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, στο οποίο ένα αναπτυξιακό κράτος διαδραματίζει βασικό ρόλο παρέμβασης στην εθνική οικονομία, η αναζήτηση της ασφάλειας ήταν ο κύριος στόχος και η βάση της οργάνωσης της δομής του εταιρικού τομέα και των ιδιωτικών επιχειρηματικών πρακτικών με ολοκληρωμένο τρόπο. Σήμερα, αυτή η προσέγγιση έχει υποστεί αλλαγές εξαιτίας της επιρροής των νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων και των επιπτώσεων των παγκοσμιοποιήσεων.

Η ανατολική διάσταση της Τουρκίας έχει επωφεληθεί από τις παγκόσμιες πολιτικές και οικονομικές μεταβολές μετά τις μεταρρυθμίσεις του Turgut Özal στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Οι ελίτ των συντηρητικών, με βάση την αυτοπεποίθησή τους, προσπάθησαν να διαφοροποιήσουν τις πηγές στρατηγικών και οικονομικών δεσμών πέρα από την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες, προσπαθώντας παράλληλα να προωθήσουν μια εναλλακτική ατζέντα και να αποκτήσουν αυτονομία στις γύρω περιφέρειές της.

Αυτές οι κοινωνικοπολιτικές αλλαγές αποδυνάμωσαν τη δύναμη των παραδοσιακών στρατιωτικο-γραφειοκρατικών ελίτ πάνω από το κράτος, υπέρ μιας αναδυόμενης ανατολικής μουσουλμανικής μεσαιάς τάξης. Αυτή η τάξη έχει στόχο να προωθήσει την πρόοδο και την ένταξη στην παγκόσμια αγορά χωρίς να παραμελήσει τις ισλαμικές αξίες και τα δόγματα. Ως εκ τούτου, οι αλλαγές της εξωτερικής πολιτικής αντανάκλυσαν επίσης την αυξανόμενη επιρροή αυτού του είδους της αντι-ελίτ με διαφορετική πολιτική άποψη και μια διαφορετική ερμηνεία των εθνικών συμφερόντων. Η διεθνοποίηση των «ανατολικών τίγρεων» αποδείχθηκε το «πρακτικό χέρι» των εξωτερικών πολιτικών. Η Τουρκία έχει επίσης μια νότια διάσταση, η οποία δεν πρέπει να απορρίπτεται ως ένα επιπλέον πλεονέκτημα ούτε ως ένας εναλλακτικός

προσανατολισμός προς την παραδοσιακή εξωτερική πολιτική της, αλλά ως ένα συμπληρωματικό χαρακτηριστικό, χρήσιμο για να γίνει η χώρα ένας παγκόσμιος δρων.

3.2 Η επιρροή στα Βαλκάνια- Κεντρική Ασία- Καύκασο

Χάρη στη γεωγραφική της θέση, την αναπτυσσόμενη οικονομία και την πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική που αναπτύσσει, η Τουρκία απολαμβάνει ένα σημαντικό βαθμό ήπιας εξουσίας στην περιφέρειά της που αποτελείται από τα Βαλκάνια, την Κεντρική Ασία, τον Καύκασο και τη Μέση Ανατολή. Η Τουρκία συνεχώς υπενθυμίζει και υπογραμμίζει την έννοια της «περιφερειακής ευθύνης» στις προσπάθειές της να συμβάλει στην ειρήνη και τη σταθερότητα της περιοχής της.

Τα Βαλκάνια έχουν ιδιαίτερη σημασία για την Τουρκία, εξακολουθώντας να είναι το πιο εύθραυστο κομμάτι της Ευρώπης, για διαρκή ειρήνη και σταθερότητα. Παρά την εσωτερική ανομοιογένεια των Βαλκανικών κρατών, η Τουρκία δεν μπόρεσε να εκμεταλλευτεί τη δυναμική των κρατών που θεωρεί συγγενικά, δηλαδή τις μουσουλμανικές κοινότητες, οι οποίες αποτελούν τη βάση της πολιτικής της επιρροής (Νταβούτογλου, 2010, 200).

Η Τουρκία είναι ιδρυτικό μέλος της Διαδικασίας Συνεργασίας Νοτιοανατολικής Ευρώπης (SEEC- South- East European Cooperation Process), η οποία στοχεύει στην εμπάθυνση της περιφερειακής συνεργασίας και στην ένταξη στις ευρωπαϊκές και ευρωατλαντικές δομές. Παρόλα αυτά, οι οικονομικές δραστηριότητες και η επιρροή της Τουρκίας στα Βαλκάνια είναι περιορισμένες, καθώς οι εικόνες της εσωτερικής ανάπτυξης της χώρας, και η τεχνολογική αναβάθμιση που επιδεικνύει δεν αποτέλεσαν ισχυρά στοιχεία για να εισέλθουν στην Βαλκανική αγορά. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός ότι τα Βαλκανικά κράτη επιζητούν την ανάπτυξή τους μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και τις οικονομικές δυνάμεις της Ευρώπης οι οποίες εμφανίζονται περισσότερο δελεαστικές για την προσφορά ειρήνης, ασφάλειας και σταθερότητας.

Από την άλλη πλευρά, η Κεντρική Ασία αποτελεί σημαντική περιοχή για την Τουρκία, καθώς μοιράζονται κοινές εθνοτικές, πολιτιστικές, ιστορικές και γλωσσικές σχέσεις. Αυτές οι κοινότητες έπαιξαν ρόλο στην ίδρυση του Συμβουλίου Συνεργασίας των Τουρκικών Ομιλούντων Κρατών (του Τουρκικού Συμβουλίου) το 2009 από την Τουρκία, το Αζερμπαϊτζάν, το Καζακστάν και το Κιργιζιστάν, έχοντας επίγνωση του γεγονότος ότι μια Κεντρική Ασία με ασφάλεια, δημοκρατία και οικονομία της αγοράς θα εξυπηρετήσει καλύτερα τα συμφέροντα της περιοχής. Η Τουρκία εντείνει τη

συνεργασία με τις χώρες της περιοχής και έχει βαθιά ριζωμένους ιστορικούς και πολιτιστικούς δεσμούς με την περιοχή του Καυκάσου.

Συνεργάζεται ενεργά με τις χώρες της περιοχής μέσω σημαντικών έργων στον τομέα της ενέργειας και των μεταφορών, όπως το TANAP (TANAP, χ.χ.), ο αγωγός πετρελαίου Baku-Tbilisi-Ceyhan (BP, 2019), ο αγωγός φυσικού αερίου Baku-Tbilisi-Erzurum (SOCAR, χ.χ.) και ο σιδηροδρομικός σταθμός Baku-Tbilisi-Kars. Διεξάγονται τακτικά τριμερείς συναντήσεις μεταξύ Τουρκίας, Αζερμπαϊτζάν και Γεωργίας για την προώθηση της περιφερειακής συνεργασίας. Για τις χώρες της Μέσης Ανατολής, η Τουρκία αποτελεί πηγή έμπνευσης λόγω της μοναδικής θέσης της ως δημοκρατικού και κοσμικού κράτους με κυρίως μουσουλμανικό πληθυσμό (Parlar Dal & Erşen, 2014, p. 262). Η Τουρκία διαδραματίζει επίσης ενεργό ρόλο στο πλαίσιο του Οργανισμού Ισλαμικής Διάσκεψης (OIC), χρησιμοποιώντας τον ως στρατηγικό μέσο (Νταβούτογλου, όπ, σελ. 378, 382).

3.3 Προσανατολισμός στη Νότια διάσταση

Μέχρι πρόσφατα, η βιβλιογραφία σχετικά με τον στρατηγικό προσανατολισμό της Τουρκίας δεν προσέδωσε τη δέουσα σημασία στη νότια διάσταση. Πράγματι, μια ανασκόπηση των ακαδημαϊκών εγχειριδίων σχετικά με τα κεντρικά γεγονότα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, δείχνει ότι ο «Τρίτος κόσμος» ή ο «Παγκόσμιος Νότος» σχεδόν απουσιάζει. Αντ' αυτού, η συμμετοχή στη διάσημη διάσκεψη του Μπαντούνγκ (1955) - στην οποία η Τουρκία έλαβε έντονη κριτική λόγω της προ-NATO θέσης της -, η Τουρκία δεν έλαβε μέρος στις οργανώσεις δικτύων «τρίτου κόσμου». Ως αποτέλεσμα, κατά τη διάρκεια της διεθνούς κρίσης της Κύπρου το 1974 στην οποία πρωταγωνίστησε η Τουρκία, οι χώρες αυτές έλαβαν γενικά θέσεις δυσμενείς προς την χώρα αυτή (Arıboğan, 2004, p. 410). Ένας άλλος ενδιαφέρων δείκτης αυτής της γενικής αίσθησης της απόστασης μεταξύ της Τουρκίας και του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου μπορεί να βρεθεί στα Ηνωμένα Έθνη. Στις Περιφερειακές Ομάδες των Ηνωμένων Εθνών, η Τουρκία είναι μέλος της Ομάδας Δυτικής Ευρώπης και άλλων (WEOG) και της ομάδας Ασίας-Ειρηνικού, πρώην της Ασιατικής Ομάδας, αλλά εκλογικά μόνο για το WEOG (UN, χ.χ.β).

3.4 Υποσαχάρια Αφρική στην παγκόσμια ατζέντα της Τουρκίας

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η Αφρική έχει γίνει ένας βασικός τομέας όπου οι αναδυόμενες δυνάμεις φιλοδοξούν να αυξήσουν τη διεθνή τους επιρροή. Ο κύριος λόγος είναι ο μετασχηματισμός της παγκόσμιας οικονομίας που δημιούργησε μια άνευ προηγουμένου ζήτηση για ορυκτούς και ενεργειακούς πόρους, που καθιστούν την Αφρική μια γεωοικονομική και γεωπολιτική ανταγωνιστική αρένα (Korkut & Civelekoglu, 2013, σελ. 191).

Την τελευταία δεκαετία, η Τουρκία κέρδισε μια ξεχωριστή θέση μεταξύ των αποκαλούμενων μη παραδοσιακών εταίρων, η οποία οφείλεται σε δύο βασικούς παράγοντες: τη διαφοροποίηση των οικονομικών της σχέσεων και τη διατήρηση του προσανατολισμού της στην παγκόσμια πολιτική (Iseri & Dilek, 2011). Ιστορικά, η Τουρκία είχε πάντα βλέψεις για τις σχέσεις με τα πρώην οθωμανικά εδάφη της Βόρειας Αφρικής, αλλά μόνο τις τελευταίες δύο δεκαετίες άρχισε να κοιτάζει προς τις αφρικανικές χώρες που βρίσκονται γεωγραφικά κάτω από το Μαγκρέμπ. Παραδοσιακά, η Τουρκία θεωρούσε τις περιφέρειες αυτές δευτερεύουσες και εντελώς απομακρυσμένες από τα συμφέροντά τους. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, οι σχέσεις της Τουρκίας με την Αφρική παρουσίασαν ολοένα και μεγαλύτερη αναζωπύρωση, ιδίως προς τις χώρες της υποσαχάριας Αφρικής.

Το άνοιγμα της Τουρκίας στην Αφρική απέκτησε δυναμική στο πλαίσιο της κυβέρνησης του AKP με την έγκριση της στρατηγικής για την ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων με τις αφρικανικές χώρες το 2003 (Νταβούτογλου, όπ). Από το 2004 η Τουρκία έχει αυξήσει σημαντικά τις σχέσεις της με τις χώρες του Κέρατος της Αφρικής, μέσω οικονομικών και εμπορικών συμφωνιών και διμερών σχεδίων αναπτυξιακής βοήθειας και βοήθειας έκτακτης ανάγκης (Donelli, 2015).

Ωστόσο, πραγματική καμπή αποτέλεσε το 2005 που χαρακτηρίστηκε στην Τουρκία ως Έτος Αφρικής. Ήταν επίσης η αρχή της συμμετοχής της Τουρκίας μέσω ενός μεγαλύτερου διπλωματικού ακτιβισμού τόσο σε διμερές όσο και σε πολυμερές επίπεδο. Τα τελευταία χρόνια η Τουρκία έχει πολλαπλασιάσει τα διπλωματικά της γραφεία και τον αριθμό των επίτιμων προξένων που εργάζονται στην ήπειρο ως μεσάζοντες (Vicky, 2011). Από την προοπτική της Τουρκίας, οι βασικοί οδηγοί ήταν ένας συνδυασμός της εγγύτητας ταυτότητας, η αναζήτηση νέων αγορών και η αναζήτηση για την ιδιότητα του παγκόσμιου παράγοντα/δρώντα. Η Τουρκία

προσπάθησε να απεικονίσει τον εαυτό της ως ενεργό εταίρο για αναπτυξιακή βοήθεια, δίνοντας έμφαση στην Νότια- Νότια Συνεργασία (SSC). Σε σύγκριση με τις παραδοσιακές χώρες της Λατινικής Αμερικής, η Τουρκία έχει δύο ευνοϊκά χαρακτηριστικά στις σχέσεις της με τις αφρικανικές χώρες: την απουσία αποικιακού παρελθόντος (İpek & Biltekin, 2013) και την ύπαρξη ιστορικών και θρησκευτικών δεσμών (Abdurrahim, 2015).

Παρ' όλα αυτά, πέραν του σημαντικού ρόλου των προτιμήσεων και των συμφερόντων της ηγεσίας του AKP, τόσο η πολιτική όσο και η οικονομική δυναμική σε διεθνές και κοινωνικό επίπεδο, διαμορφώνουν αυτό το ασυνήθιστο ενδιαφέρον για την Αφρική. Υπάρχουν διάφορες αιτίες πίσω από το άνοιγμα της Τουρκίας στην Αφρική:

- Πρώτον, δυσκολίες στην ενταξιακή διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ)
- Δεύτερον, αναζητώντας μεγαλύτερη λειτουργική αυτονομία από τους παραδοσιακούς δυτικούς συμμάχους.
- Τρίτον, κερδίζοντας πολιτική προβολή και υποστήριξη στα διεθνή φόρουμ και, τέλος, αναζήτηση νέων αγορών για τα τουρκικά προϊόντα.

Ο αναδυόμενος ρόλος των μεσαίων και μεγάλων δυνάμεων στη διεθνή πολιτική οικονομία, δίπλα στην αυξανόμενη παρουσία μη δυτικών φορέων όπως η Κίνα, η Ινδία και η Βραζιλία στην Αφρική, παρέχουν ορισμένες ενδείξεις σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ των συστημάτων. Ταυτόχρονα, η προοδευτική μεταβολή της πολιτικής οικονομίας από τη δεκαετία του '80, προς μια πιο ανοικτή και κερδοφόρα οικονομία, δημιούργησε επιπλέον κίνητρα για την αναζήτηση νέων αγορών πέραν των παραδοσιακών. Από το 2008, η Τουρκία έχει επιτύχει σημαντικά οφέλη, όπως αυξημένες εμπορικές ευκαιρίες και επενδύσεις, πείθοντας τα αφρικανικά κράτη για κοινές αξίες και στόχους με την Τουρκία (Korkut & Civelekoglu, 2013).

Από το 2005 έως το 2015, η βοήθεια υπήρξε ένα από τα ισχυρότερα στοιχεία της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας εν γένει και κυρίως στην πολιτική της Αφρικής. Η Τουρκία έχει παράσχει επίσης βοήθεια στην Αφρική μέσω διεθνών οργανισμών, για παράδειγμα μέσω του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, του Παγκόσμιου Επισιτιστικού Προγράμματος και της Ερυθράς Ημισελήνου (Korkut & Civelekoglu, 2013). Επιπλέον, σε σύγκριση με άλλες αναδυόμενες δυνάμεις που δραστηριοποιούνται στην Αφρική, η Τουρκία δίνει και μια θρησκευτική διάσταση στη βοήθειά της και ακολουθώντας το αραβικό πρότυπο αναπτυξιακής βοήθειας και επικεντρώνεται στις αφρικανικές μουσουλμανικές κοινότητες. Ωστόσο, η θρησκεία εμφανίζεται ως εργαλείο και όχι ως

η κινητήρια δύναμη στις περισσότερες τουρκικές πρωτοβουλίες. Επιπλέον, θεωρείται ως μια νόμιμη βάση για τη συμμετοχή της Τουρκίας και τα περισσότερα από τα έργα που εκτελούνται από ΜΚΟ με βάση την πίστη, προωθούνται ως ισλαμικό καθήκον (Abdurrahim, 2015). Ο ενεργός ρόλος της τουρκικής «φιλο-ισλαμικής» κοινωνίας των πολιτών είναι ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα της παρουσίας της Τουρκίας στην Αφρική (Donelli, όπ., σελ. 41).

Τέλος, η αφρικανική διάσταση της Τουρκίας περιλαμβάνει ένα κανονιστικό στοιχείο για μια πιο ισότιμη παγκόσμια πολιτική. Κατά τη Σύνοδο Κορυφής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του 2015, ο πρώην πρωθυπουργός Νταβούτογλου έφερε την πολιτική της Υποσαχάριας Αφρικής για την Τουρκία ως παράδειγμα των θετικών αποτελεσμάτων που προκύπτουν από το συνδυασμό των προγραμμάτων ανθρωπιστικής βοήθειας και αναπτυξιακής βοήθειας σε μια συλλογική στρατηγική. Σύμφωνα με τον ίδιο, «η Τουρκία έχει ασχοληθεί βαθιά με όλες τις μορφές ανθρωπίνης ανισότητας που υπάρχουν στον κόσμο, ειδικά εκείνες τις μορφές που επηρεάζουν την αξιοπρέπεια του ατόμου και της κοινότητας» (Davutoğlu, 2012, p. 3). Αυτό συνδέεται με τη συντηρητική προσέγγιση της ελίτ του AKP, που θεωρεί την ανθρωπιστική κρίση και την υπανάπτυξη δοκιμασία για τον νέο ρόλο της Τουρκίας.

Αρχικά, η Τουρκία λειτούργησε στην Αφρική, όπως και οι υπόλοιπες αναδυόμενες δυνάμεις της Κίνας, της Βραζιλίας και της Ινδίας στον τομέα της οικονομικής ανάπτυξης και της ανθρωπιστικής βοήθειας με μικρή ανησυχία για πολιτικά ζητήματα. Αργότερα, ο ρόλος που ανέλαβε η Τουρκία στη Σομαλία επισήμανε μια μετατόπιση της επικέντρωσής της στις πολιτικές πτυχές των προβλημάτων της υποπεριφέρειας.

Πράγματι, από το 2011 με την ενεργό συμμετοχή της στη σομαλική κρίση, η Τουρκία έχει αναλάβει περισσότερες πολιτικές ευθύνες στο Κέρασ της Αφρικής αντί να είναι απλώς μια οικονομική δύναμη ή μια χώρα παροχής βοήθειας (Donelli, όπ., σελ. 40). Αυτή η μετατόπιση κατέστησε την Τουρκία έναν υβριδικό μη παραδοσιακό παράγοντα, επειδή συνδυάζει την παραδοσιακή προοπτική πολιτικής των δυτικών δυνάμεων με την προοπτική οικονομικού εμπορίου των αναδυόμενων δυνάμεων. Ως αποτέλεσμα, η Τουρκία αναθεώρησε την ατζέντα εξωτερικής πολιτικής για το Κέρασ της Αφρικής και το 2014 ξεκίνησε μια νέα φάση στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας εταιρικής σχέσης Τουρκίας- Αφρικής. Σήμερα, η Τουρκία εργάζεται για την προώθηση των δικών της συμφερόντων στην Αφρική, αλλά ταυτόχρονα ασχολείται με την εξεύρεση μακροπρόθεσμων λύσεων για τα προβλήματα της ηπείρου μέσω του νότιου προσανατολισμού, όπως αποδεικνύει το Οικονομικό και Επιχειρηματικό Φόρουμ

Τουρκίας- Αφρικής (2016) που πραγματοποιήθηκε στην Κωνσταντινούπολη (Μηναγιάς, 2016).

3.5 Λατινική Αμερική και Καραϊβική

Η σύνδεση της Λατινικής Αμερικής φαίνεται να είναι μια καινοτομία τόσο για την πολιτική ηγεσία της Τουρκίας όσο και για τους κοινωνικούς δρώντες στο διεθνές σύστημα. Το νέο οικονομικό περιβάλλον, εκτός από τα υψηλά ποσοστά οικονομικής ανάπτυξης στη Λατινική Αμερική, συγκέντρωσε την προσοχή των αξιωματούχων του AKP, οι οποίοι άρχισαν να αντιλαμβάνονται τη Λατινική Αμερική ως ένα νέο χώρο οικονομικής δέσμευσης, ακόμη και αν οι πολιτιστικοί και θρησκευτικοί δεσμοί ήταν σχεδόν μη- υπαρκτοί. Παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις της Τουρκίας με την περιοχή έχουν ρίζες στην ύστερη οθωμανική αυτοκρατορία, οι γεωγραφικές και πολιτιστικές αποστάσεις έθεσαν ένα υπερβολικά υψηλό εμπόδιο για τη διασύνδεσή τους. Εκτός από τις γεωγραφικές πραγματικότητες, η κοινωνική και πολιτική αναταραχή κατά τη μετάβαση της Τουρκίας από μια παγκόσμια αυτοκρατορία (οθωμανική) σε μια δημοκρατική πολιτεία (τουρκική) εξασθένησε επίσης τις σχέσεις της Τουρκίας με την περιοχή. Η Τουρκία είναι παρούσα στις μεγάλες χώρες της Λατινικής Αμερικής από τις πρώτες δεκαετίες της Δημοκρατίας, αλλά οι διμερείς και περιφερειακοί δεσμοί τους ήταν εύθραυστοι μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90. Αυτός ο τύπος σχέσεων χαμηλού προφίλ πριν από τη δεκαετία του '90, οφειλόταν στην κυρίαρχη δυτική ταυτότητα της Τουρκίας κατά την περίοδο αυτή.

Το 1992, η Τουρκία δέχθηκε την πρώτη επίσκεψη υψηλού επιπέδου της Λατινικής Αμερικής από τον Πρόεδρο της Αργεντινής Carlos Menem. Μετά από αυτό, ο τότε πρόεδρος Süleyman Demirel επισκέφθηκε την Αργεντινή, τη Βραζιλία και τη Χιλή το 1995 ανοίγοντας έναν ευρύ χώρο συνεργασίας σε διάφορους τομείς (από την άμυνα μέχρι το εμπόριο) συμπεριλαμβανομένης της εκπαιδευτικής και τεχνολογικής συνεργασίας, της ενέργειας (και της διακίνησης ναρκωτικών, μεταξύ άλλων). Αυτές οι κινήσεις ενσωματώθηκαν στη συνέχεια στο σχέδιο δράσης για τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική το 1998. Αυτή η τάση ενισχύθηκε κατά τα πρώτα χρόνια της νέας χιλιετίας, όταν οι υψηλές οικονομικές επιδόσεις αρκετών χωρών - Χιλής, Βραζιλίας και Μεξικού - έκαναν τη Λατινική Αμερική πιο ελκυστική για την Τουρκία (Parlar Dal, 2018, σελ. 64). Ως εκ τούτου, η περιοχή κέρδισε σημαντική σημασία για την Τουρκία, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για περαιτέρω συνεργασία σε διάφορα επίπεδα. Ως

μεσαία αναδυόμενη χώρα, η Τουρκία είδε οικονομικές ευκαιρίες στην περιοχή, αρχικά σχετιζόμενες με την αγορά πρωτογενών πόρων και, στη συνέχεια - όχι τόσο επιτυχημένη - με την πρόθεση να εξαγει προϊόντα χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας και να αναπτύξει επενδύσεις (Gonzalez- Levaggi, 2013). Επιπλέον, ο ρόλος και η συμμετοχή της Τουρκίας στην Ομάδα των 20 (G20), στην οποία υπάρχουν τρεις χώρες της Λατινικής Αμερικής - η Αργεντινή, η Βραζιλία και το Μεξικό - έχουν βελτιώσει τις ευκαιρίες για στρατηγικές συμμαχίες πέρα από το Ατλαντικό μπλοκ.

Ένα νέο κύμα ακτιβισμού άρχισε το 2006, το οποίο ονομάστηκε ως Έτος Λατινικής Αμερικής από την κυβέρνηση του AKP, ως μια προσπάθεια να δημιουργηθούν δεσμοί με την Αμερική για την τόνωση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών σχέσεων. Μετά από αυτό, αρκετοί παράγοντες δείχνουν ότι οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική έχουν βελτιωθεί σημαντικά: την εντατικοποίηση των αμοιβαίων επίσημων επισκέψεων, την αύξηση των αμοιβαίων διπλωματικών αντιπροσώπων και τον αυξανόμενο αριθμό ομάδων φιλικής διακοινοβουλευτικής φιλίας στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας (TBMM). Ο αριθμός επισκέψεων και επαφών υψηλού επιπέδου αυξήθηκε μεταξύ της Τουρκίας και της Λατινικής Αμερικής και των χωρών της Καραϊβικής (Gonzalez- Levaggi, 2016). Κάτω από τη σημαία των σχέσεων Νότου-Νότου, οι ηγεσίες της Τουρκίας και της Λατινικής Αμερικής ξεκίνησαν μια σειρά από διαπεριφερειακά ταξίδια.

Ένα άλλο στρατηγικό κίνητρο για μεγαλύτερη αφοσίωση στη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική υπήρξε η φιλοδοξία της κυβέρνησης του AKP να γίνει μια περιφερειακή δύναμη με παγκόσμια ελκυστικότητα. Για να γίνει αυτό, η Τουρκία διεύρυνε ταχέως το δίκτυο επίσημης εκπροσώπησης, οργανώθηκε οιοσδήποτε μια διαπεριφερειακή συνάντηση με την CARICOM, άνοιξε τα πρώτα γραφεία της TİKA (TİKA, 2013) και της υπηρεσίας Anadolu (AA) στην περιοχή. Σήμερα η Τουρκία κατέχει καθεστώς παρατηρητή στον Οργανισμό Αμερικανικών Κρατών (OAS), CARICOM, MERCOSUR και τον Όμιλο του Ρίο (Republic of Turkey- Ministry of Foreign Affairs, χ.χ.). Η αυξανόμενη παρουσία του τουρκικού ενδιαφέροντος στην περιοχή έχει εκτοξεύσει την ευρασιατική χώρα στο δεύτερο δακτύλιο εξωπεριφερειακών δυνάμεων στη Λατινική Αμερική δίπλα στην Ινδία, την Ινδονησία, τη Νότια Κορέα και τη Νότια Αφρική.

Ο όγκος του εμπορίου μεταξύ της Τουρκίας και των χωρών της Λατινικής Αμερικής ανήλθε σε σχεδόν 8 δισεκατομμύρια δολάρια το 2015 και αυξήθηκε σε 800 τοις εκατό κατά την τελευταία δεκαετία. Επιπλέον, η Τουρκία υπέγραψε την πρώτη Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών το 2009 με τη Χιλή και έχει ξεκινήσει διαπραγματεύσεις ΣΕΣ

με το Μεξικό, τον Εκουαδόρ, το Περού και την Κολομβία, με στόχο την επίτευξη εμπορικού όγκου 20 δισεκατομμυρίων δολαρίων με τη Λατινική Αμερική μέχρι το 2023, την εκατονταετηρίδα της Δημοκρατίας (Republic of Turkey- Ministry of Foreign Affairs, n.d.). Σήμερα, οι αριθμοί αυτοί φαίνονται υπερβολικά αισιόδοξοι, δεδομένου ότι το εμπόριο είναι στάσιμο από το 2012.

Όπως και στην υποσαχάρια Αφρική, αλλά σε μικρότερο βαθμό, οι κύριοι οικονομικοί, κοινωνικοί και κρατικοί παράγοντες που υπήρξαν ενεργό μέρος του συνολικού ακτιβισμού της Τουρκίας, είναι παρόντες στη Λατινική Αμερική. Η παρουσία των τουρκικών κρατικών και μη κρατικών φορέων αυξήθηκε μόνο πρόσφατα, για παράδειγμα η υπηρεσία Anadolu ξεκίνησε τις περιφερειακές δραστηριότητές της το 2015 και η πτήση της Turkish Airlines σε τέσσερις προορισμούς στην περιοχή (Μπουένος Άιρες, Σαν Παμπλό, Μπογκοτά και Παναμά). Ταυτόχρονα, η ΤΙΚΑ άνοιξε δύο γραφεία στη Λατινική Αμερική (Μεξικό DF και Μπογκοτά) και φαίνεται ότι θα διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στο άνοιγμα της Τουρκίας προς την περιοχή χάρη σε διάφορες δραστηριότητες και προγράμματα βοήθειας στους τομείς της γεωργίας, της υγείας και την εκπαίδευση (Akilli & Donelli, 2016).

Τέλος, η κανονιστική στάση της νότιας διάστασης της Τουρκίας στη Λατινική Αμερική παρατηρείται και στις σχέσεις της με την Καραϊβική. Η Τουρκία προσέφερε στην Καραϊβική ανθρωπιστική και αναπτυξιακή βοήθεια όχι μόνο για να αυξήσει την περιφερειακή μόχλευση της, αλλά και να αποκτήσει μεγαλύτερη βαρύτητα στην παγκόσμια διακυβέρνηση. Από την πλευρά της Τουρκίας, η άνοδος της ανθρώπινης διπλωματίας αποτελεί την αρχή μιας πιο διαφωτισμένης εξωτερικής πολιτικής. Σύμφωνα με τον Νταβούτογλου, το παγκόσμιο σύστημα απαιτεί μια προσέγγιση βασισμένη σε μια «κρίσιμη ισορροπία μεταξύ συνείδησης και εξουσίας» και η Τουρκία είναι αποφασισμένη να πρωτοστατήσει στην καθιέρωση μιας τέτοιας κατανόησης σε παγκόσμια κλίμακα (Davutoğlu όπ., σελ. 866). Αυτή η προσέγγιση, η οποία μπορεί να βοηθήσει να ξεπεράσουμε τη διχοτόμηση της σκληρής ισχύος έναντι της μαλακής εξουσίας, ενίσχυσε ένα ευρύτερο όραμα της τουρκικής κυβέρνησης και σηματοδοτεί την αυξανόμενη παρουσία της Τουρκίας σε έναν πολυπολικό κόσμο, ενισχύοντας το ρόλο της στην παγκόσμια διακυβέρνηση.

Κεφάλαιο 4^ο: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

4.1 Σημειακές αλλαγές στην εξωτερική πολιτική

Μεταξύ του 2002 και του 2016, σχηματίστηκαν στην Τουρκία επτά κυβερνήσεις του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, με την 8^η να εγκρίνεται από το Κοινοβούλιο στις 27 Μαΐου 2016. Μεταξύ των άλλων τομέων, η εξωτερική πολιτική έχει καταστεί ένας από τους πιο βασικούς τομείς στους οποίους μπορεί κανείς να παρατηρήσει σημαντικές αλλαγές της Τουρκικής πολιτικής κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας του ΑΚΡ. Από το 2003, είναι εμφανείς οι προσπάθειες της Άγκυρας να ανυψωθεί από τον ρόλο της περιφερειακής δύναμης σε έναν κεντρικό ηθοποιό της διεθνούς πολιτικής.

Μέχρι την παραίτησή του στις 5 Μαΐου 2016, ως κύριος σύμβουλος εξωτερικής πολιτικής στον πρωθυπουργό, ως υπουργός εξωτερικών και ως πρωθυπουργός, ο Αχμέτ Νταβούτογλου θεωρήθηκε αρχιτέκτονας της νέας εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Παρά τις διαφορετικές απόψεις για το ύψιστο αξίωμα του Νταβούτογλου στη λήψη αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής και την επιτυχία του στρατηγικού βάθους δόγματος, το όνομά του είναι συνυφασμένο με την τουρκική εξωτερική πολιτική την τελευταία εικοσαετία περίπου.

Δεδομένου του γεγονότος ότι ο Νταβούτογλου διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο στον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας για περισσότερο από μια δεκαετία, το ζήτημα της μελλοντικής κατεύθυνσης της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας παραμένει ένα από τα παζλ που αναμένουν να προβλέψουν οι αναλυτές της εξωτερικής πολιτικής.

Στο βιβλίο του με τίτλο «Το Στρατηγικό Βάθος» που εκδόθηκε πρώτη φορά το 2001 και μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες (Νταβούτογλου, όπ.), εμφανίστηκε μια νέα γεωστρατηγική για τους διαμορφωτές της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Η κύρια πεποίθηση του Davutoğlu είναι ότι η Τουρκία έχει στρατηγικό βάθος λόγω της ιστορίας και της γεωγραφικής της θέσης. Χάρη στην ιστορική κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η Τουρκία διαθέτει μεγάλο γεωγραφικό βάθος, γεγονός που θέτει την Τουρκία στο επίκεντρο πολλών γεωπολιτικών περιοχών επιρροής. Ως εκ τούτου, η

Τουρκία πρέπει να ασκήσει επιρροή σε όλες αυτές τις περιοχές για να θεωρηθεί ως μία από τις κεντρικές δυνάμεις. Ως εκ τούτου, η πολιτική του Νταβούτογλου αναπτύχθηκε για να υπογραμμίσει την ανάγκη της Τουρκίας να ανακαλύψει εκ νέου την ιστορική και γεωγραφική της ταυτότητα και να επανεξετάσει τη δική της θέση σε περιφερειακά και παγκόσμια θέματα.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Νταβούτογλου έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην αρχή του μηδενικού προβλήματος με τους γείτονες. Σύμφωνα με τον Νταβούτογλου, για να γίνει περιφερειακός ηγέτης και να διαδραματίσει παγκόσμιο στρατηγικό ρόλο, η Τουρκία πρέπει πρωτίστως να δημιουργήσει φιλικές σχέσεις με όλους τους γείτονές της. Από αυτή την άποψη, μεταξύ του 2007 και του 2009 η Τουρκία επικεντρώθηκε στην επίλυση προβλημάτων με τους γείτονές της.

Το όραμα του Ahmet Davutoğlu για το στρατηγικό βάθος, είχε αλλάξει την πορεία της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Το δόγμα του στρατηγικού βάθους, είχε γίνει ο βασικός ιδεατός οδηγός της χώρας. Η πιο εντυπωσιακή συνέπεια του στρατηγικού βάθους για την εξωτερική πολιτική της Άγκυρας ήταν η μεγαλύτερη ταύτιση της κυβέρνησης του AKP με τον πρώην οθωμανικό χώρο, συμπεριλαμβανομένης και της Αφρικής. Εκτός από την δοθείσα έμφαση στον ρόλο της Τουρκίας στον μουσουλμανικό κόσμο, η κυβέρνηση του AKP προσπάθησε να φτάσει πέρα από τις ιστορικές περιοχές επιρροής και ανέπτυξαν στενές σχέσεις με όλες τις αυξανόμενες παγκόσμιες δυνάμεις όπως η Κίνα, η Ινδία, η Ρωσία και η Βραζιλία (BRICS). Οι περιπλανήσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής πραγματοποιήθηκαν μεταξύ των 2007 και 2010, όταν η Τουρκία ήταν το αστέρι της Μέσης Ανατολής ως αντικατοπτρισμός της προσέγγισης της Άγκυρας των μηδενικών προβλημάτων, της εφαρμογής της μαλακής εξουσίας καθώς και του θαυμασμού της ΕΕ και των ΗΠΑ ως προς την Τουρκία ως πρότυπη δημοκρατική μουσουλμανική χώρα.

Ο πόλεμος στη Συρία αποτέλεσε δοκιμασία για το δόγμα της εξωτερικής πολιτικής του Νταβούτογλου. Λόγω σειράς λανθασμένων υποθέσεων σχετικά με τις αραβικές εξεγέρσεις και την προβληματική πολιτική της Συρίας, η Τουρκία έχασε την έκκλησή της στη διεθνή κοινότητα και άρχισε η περίοδος της πολύτιμης μοναξιάς. Η Τουρκία αποσύρθηκε από τις περιφερειακές υποθέσεις διότι είχε χάσει την επιρροή της στην περιοχή. Οι σχέσεις της Τουρκίας με τους γείτονές της και τους περισσότερους στρατηγικούς εταίρους της έγιναν ξαφνικά θολές. Οι αραβικές εξεγέρσεις αποτελούσαν μια σημαντική κρίση για το ρόλο που ανέλαβε η Τουρκία στη Μέση Ανατολή ως περιφερειακή δύναμη και ήπια (soft) ισχύς. Η περιφερειακή αστάθεια και αναταραχή

μαζί με την εκροή εκατομμυρίων ανθρώπων από τη Συρία, τοποθέτησαν την τουρκική πολιτική ηγεσία σε ένα σταυροδρόμι (Benhaïm & Öktem, 2016). Υπήρχαν πολλές προκλήσεις της εξωτερικής πολιτικής που έπρεπε να αντιμετωπίσει άμεσα η νέα κυβέρνηση της Τουρκίας: οι συνεχιζόμενες εντάσεις με τη Ρωσία, απειλές για την ασφάλεια που προέκυψαν από τον εμφύλιο πόλεμο στη Συρία, η διεθνής στήριξη του καθεστώτος Assad στη Συρία, οι συνεχείς ροές προσφύγων, τρομοκρατικές επιθέσεις του ISIL και του PKK και η εμφανής υποστήριξη των Η.Π.Α. στην PYD στη Βόρεια Συρία.

Καθώς η αποστολή της νεοσυσταθείσας κυβέρνησης είναι να οδηγήσει τις αναγκαίες συνταγματικές αλλαγές για την εισαγωγή του προεδρικού καθεστώτος, αναμένεται ότι οι ενέργειες της 65ης κυβερνητικής εξωτερικής πολιτικής θα συμπληρώσουν το εγχώριο σχέδιο αλλαγής του συστήματος. Ως εκ τούτου, στο πρόγραμμα της νέας κυβέρνησης, η εξωτερική πολιτική παρουσιάζεται ως το μέσο προκειμένου να γίνει η Τουρκία μια ισχυρότερη χώρα. Μια λεπτομερής ανάγνωση του προγράμματος δείχνει ότι το Πρόγραμμα της 65^{ης} Κυβέρνησης δεν διαφέρει πολύ από τα προηγούμενα κυβερνητικά προγράμματα του Πρωθυπουργού Νταβούτογλου, εκτός από μερικές αλλαγές στη διατύπωση που αναφέρουν ότι πρέπει να γίνει η Τουρκία πιο ισχυρό και σεβαστό κράτος στο διεθνές σύστημα καθώς και τολμηρές αναφορές ότι η Τουρκία πρέπει να δώσει μάχη με την τρομοκρατία. Στο 65ο κυβερνητικό πρόγραμμα, το εννοιολογικό ρεπερτόριο της εξωτερικής πολιτικής του Νταβούτογλου παραμένει ανέγγιχτο.

Οι έννοιες που εντοπίστηκαν με το στρατηγικό δόγμα του Νταβούτογλου, όπως η λεκάνη της ειρήνης, η ενεργή εξωτερική πολιτική και οι συνεκτικές σχέσεις με τις παγκόσμιες δυνάμεις, η ενεργός συμμετοχή σε παγκόσμια κλίμακα, η πολυδιάστατη πολυεπίπεδη εξωτερική πολιτική, η μαλακή εξουσία, η οικονομική αλληλεξάρτηση και η ιστορική κληρονομιά, παρέμειναν στο πρόγραμμα της νέας κυβέρνησης (Balami Coşkun, 2016). Επιπλέον, οι γεωγραφικά προεξέχοντες τομείς ενδιαφέροντος που καθορίστηκαν με το δόγμα στρατηγικού βάθους, βρήκαν τη θέση τους στο πρόγραμμα της νέας κυβέρνησης του AKP: τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική με συγκεκριμένες αναφορές για τη Λιβύη, το Ιράκ, τη Συρία, το Ιράν, την Παλαιστίνη και τις χώρες του Κόλπου, τα Βαλκάνια, το Νότιο Καύκασο και την Κεντρική Ασία και την Αφρική.

Η οικονομική αλληλεξάρτηση του Νταβούτογλου, η σπουδαιότητα του εμπορίου στις εξωτερικές υποθέσεις και η προσέγγιση της χώρας ως ήπια ισχύς βρήκε επίσης τη θέση του στο πρόγραμμα της νέας κυβέρνησης. Στο πλαίσιο αυτό, στο πρόγραμμα περιλήφθηκαν θέματα συγκυρίας όπως οι οικονομικές σχέσεις με το Ιράν και η θέση της Τουρκίας προς τη Διατλαντική Εταιρική Σχέση Εμπορίου και Επενδύσεων (TTIP) και η τομεακή εταιρική σχέση με το ASEAN. Συνοψίζοντας, ο λόγος της εξωτερικής πολιτικής στο νέο πρόγραμμα της κυβέρνησης του ΑΚΡ επαναλαμβάνει το όραμα της εξωτερικής πολιτικής του Νταβούτογλου. Ακόμη και ο δηλωμένος στόχος να γίνει η Τουρκία μέλος της ΕΕ έως το 2023, υπήρξε μία από τις δηλώσεις του Νταβούτογλου για το όραμα της εξωτερικής πολιτικής από το 2010 (Νταβούτογλου, όπ.).

Η εξωτερική πολιτική της 65ης κυβέρνησης, αλλά και η ρητορική και οι δράσεις του προέδρου Ερντογάν επισημαίνουν τη συνέχιση του τουρκικού προσανατολισμού της εξωτερικής πολιτικής. Η εξωτερική πολιτική αποτέλεσε επίσης αρένα του Προέδρου Ερντογάν να αποκτήσει μεγαλύτερη δημοτικότητα τόσο στην Τουρκία όσο και στο εξωτερικό. Καθώς η εξωτερική πολιτική θεωρείται ως μέσο για τη δημοτικότητα του καθεστώτος, ο Πρόεδρος Erdogan είναι πιθανό να επικεντρωθεί σε μια πορεία εξωτερικής πολιτικής που έχει ήδη αποδειχθεί επιτυχής στην ικανοποίηση της εκλογικής περιφέρειας του ΑΚΡ. Στο στρατηγικό βάθος, ο Νταβούτογλου θεωρεί την Αφρική ως την πλέον αγνοημένη ηπειρωτική επέκταση της τουρκικής γεωστρατηγικής. Σύμφωνα με το Νταβούτογλου, ένα κράτος θεωρείται ισχυρό μόνο εάν το κράτος αυτό έχει οικονομικές, πολιτιστικές και διπλωματικές δραστηριότητες με άλλα περιφερειακά συστήματα (Νταβούτογλου, όπ.). Ως εκ τούτου, η αυξανόμενη συμμετοχή της Τουρκίας στην ήπειρο Αφρική έχει γίνει ένα κρίσιμο τμήμα του στρατηγικού οράματος για το βάθος.

Η πιο πρόσφατη μεγαλοκρατική τελετή για την ανάμνηση της 566ης επετείου της οθωμανικής κατάκτησης της Κωνσταντινούπολης δείχνει ότι ο Πρόεδρος Ερντογάν παρουσιάζει πάθος για το λαμπρό οθωμανικό παρελθόν (ToBHEMA Team, 2019). Ενώ το επιστημονικό ενδιαφέρον του Νταβούτογλου τον οδήγησε να διαμορφώσει την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας με το όραμα να επηρεάσει τον πρώην οθωμανικό χώρο, ο Πρόεδρος Ερντογάν άρχισε να κατασκευάζει μια νέα ταυτότητα για την Τουρκία. Ως εκ τούτου, οι ρομαντικές ιδιότητες του οθωμανικού παρελθόντος αποτελούν τις κύριες πηγές της ταυτότητας της νέας Τουρκίας. Δεδομένης της υπεροχής του οθωμανικού παρελθόντος στη ρητορική του Προέδρου Ερντογάν, το στρατηγικό βάθος είναι πιθανό να διατηρήσει τη θέση του στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας ακόμη και μετά την παραίτηση του Νταβούτογλου.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η αποτυχημένη πολιτική της Τουρκίας έναντι της Αραβικής Άνοιξης, της Ρωσίας και της Συρίας ήταν συνέπεια της κακής διακυβέρνησης της εξωτερικής πολιτικής του Νταβούτογλου, οπότε ήταν δίκαιο να τον αντικαταστήσει. Ωστόσο, είναι ένας αξιοπρεπής μελετητής των διεθνών σχέσεων με ένα εννοιολογικό πλαίσιο για να διαμορφώσει την τουρκική εξωτερική πολιτική με βάση τα γεωστρατηγικά και ιστορικά πλεονεκτήματα της χώρας. Ως αποτέλεσμα, η αντικατάστασή του και των στελεχών του δεν θα τερματίσει τη στρατηγική κληρονομιά βάθους του Νταβούτογλου.

Συνοψίζοντας, σε σύντομο χρονικό διάστημα, η διεθνής κοινότητα δεν θα αντιληφθεί καμία ριζική αλλαγή στο σημερινό προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Ωστόσο, η Άγκυρα πρέπει να λάβει όλες τις ορθολογικές αποφάσεις για την ανάκτηση του επικοινωνιακού ρόλου της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή. Ο εκσυγχρονισμός των σχέσεων με το Ιράν και τη Ρωσία και η συμβολή στη διαμεσολάβηση της ισραηλινοπαλαιστινιακής σύγκρουσης θα αποτελέσουν πρωταρχικά καθήκοντα για την εποχή μετά τον Davutoğlu. Η πραγματική πρόκληση για τους νέους τουρκικούς παράγοντες εξωτερικής πολιτικής βρίσκεται αλλού. Η Άγκυρα πρέπει να αποδείξει ότι αποτελεί ζωτικό εταίρο για την επίλυση του εμφυλίου πολέμου στη Συρία.

Ο Αμερικανός Πρόεδρος Ντόναλντ Τραμπ εξέπληξε πολλούς, δίνοντας πράσινο φως στη στρατιωτική επιχείρηση της Τουρκίας στον ανατολικό Ευφράτη της Συρίας ενάντια στις Μονάδες Προστασίας του Κουρδικού Λαού (YPG) (ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2019). Απευθυνόμενος στα Ηνωμένα Έθνη στις 24 Σεπτεμβρίου 2019, ο Πρόεδρος της Τουρκίας Ερντογάν επέμεινε σε ένα σημαντικό σχέδιο ασφαλούς ζώνης για τη μετακίνηση τριών εκατομμυρίων Συρίων προσφύγων στην περιοχή αυτή (The Guardian, 2019).

Ωστόσο, με ένα τόσο φιλόδοξο σχέδιο ασφαλούς ζώνης, η Τουρκία μπορεί να διακινδυνεύσει να αποξενώσει όλα τα μέρη που συμμετέχουν στο παζλ, εάν δεν είναι ήδη αποξενωμένα. Οι Σύροι πρόσφυγες στην Τουρκία φοβούνται να εγκατασταθούν σε μια δυνητικά συγκρουόμενη ζώνη. Τα μέλη της συριακής αντιπολίτευσης πιστεύουν ότι η Τουρκία προετοιμάζει το στάδιο να εγκαταλείψει πλήρως την αποστολή για την προστασία του συριακού λαού. Από την πλευρά τους, οι Συριακοί Κούρδοι αισθάνονται την απειλή να αναγκαστούν να μεταναστεύσουν σε πόλεις της Αραβικής πλειοψηφίας. Οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιτίθενται σθεναρά σε κάθε σχέδιο που θα απειλούσε την

αμερικανική παρουσία στη βόρεια Συρία. Και το καθεστώς Assad και οι υποστηρικτές του στην Τεχεράνη αντιτίθενται σε μια τουρκική στρατιωτική εισβολή στο έδαφος της Συρίας. Βεβαίως, αν η Τουρκία ενεργήσει μόνη της, η Άγκυρα θα διακινδυνεύσει την εσωτερική της ασφάλεια, και αυτό αρχίζει να διαφαίνεται από τώρα. Οι επιθέσεις της IS και του Κουρδικού Εργατικού Κόμματος (PKK) στην Τουρκία τα τελευταία χρόνια δείχνουν αυτή την πραγματικότητα. Έτσι, με τη θέρμανση των συνόρων με τη Συρία, η πολιτική μετεγκατάστασης πιθανότατα δεν θα εξυπηρετήσει το κύριο στόχο της Τουρκίας στον πόλεμο της Συρίας, δηλαδή να εξασφαλίσει τα σύνορα από το PKK.

Οι συγχύσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής δεν περιορίζονται στη Συρία. Από τη Λιβύη στο Σουδάν, η Τουρκία βρέθηκε σε έντονο ανταγωνισμό και στρατιωτικές συγκρούσεις σε πολλαπλά μέτωπα. Καθώς το μοντέλο και η ήπια ισχύς της «μουσουλμανικής δημοκρατίας» της Τουρκίας ξεθωριάζουν, ο τουρκικός στρατιωτικός ακτιβισμός κυριαρχεί πλέον στο όραμα της εξωτερικής πολιτικής. Η εμπιστοσύνη στη σκληρή ισχύ, ωστόσο, απαιτεί μια αντιστοιχία μεταξύ ικανοτήτων και φιλοδοξιών. Παρά την φιλόδοξη φύση των περιφερειακών σχεδίων της Τουρκίας ως επίδοξου ηγεμόνα, η Άγκυρα από μακρού υπέφερε από την έλλειψη δεξιοτήτων για την επίτευξη επιτυχημένων αποτελεσμάτων.

Στη Λιβύη, η Άγκυρα αμύνεται για να προστατεύσει το τελευταίο προπύργιο της στη βόρεια Αφρική έναντι της συμμαχίας Αιγύπτου-ΗΑΕ-Σαουδικής Αραβίας. Στην περιοχή της Ερυθράς Θάλασσας, η Τουρκία στερείται μακροπρόθεσμου οράματος. Η Άγκυρα θα εξομαλύνει τις σχέσεις με το νέο Σουδανέζικο καθεστώς για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων και των επενδύσεών της ή θα επιλέξει να συνεχίσει να φιλοξενεί τους γραφειοκράτες υψηλού επιπέδου από το καθεστώς του πρώην Σουδανέζικου προέδρου Omar al-Bashir.

4.2 Συρία

Η σύγχυση είναι πιο εμφανής στην πολιτική της Τουρκίας για τη Συρία, η οποία μπορεί να προσφέρει ένα σαφές παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο τα αντιφατικά βήματα έβλαψαν τα συμφέροντα της Άγκυρας καθώς και τα συμφέροντα των Σύριων συμμάχων της. Από την άμεση παρέμβαση της Ρωσίας στον πόλεμο της Συρίας το 2015, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις της Τουρκίας ήταν πολύ προβληματικές για τη

Συριακή αντιπολίτευση. Η πτώση του Χαλεπίου, για παράδειγμα, ήταν άμεση έκβαση της στρατηγικής επιλογής της Τουρκίας να αντιμετωπίσει την Κουρδική ζώνη στη βόρεια Συρία. Οι προτεραιότητες της Τουρκίας δεν ταιριάζουν πάντα με τα συμφέροντα της Συριακής αντιπολίτευσης - ιδίως μετά από την απόπειρα πραξικοπήματος κατά του Ερντογάν το 2016, που οδήγησε σε ένα συναίσθημα υπερεθνικιστικού τόνου στην τουρκική εξωτερική πολιτική. Η Τουρκία χρησιμοποίησε τη διαδικασία της Αστάνα υπό την ηγεσία της Ρωσίας για να ποινικοποιήσει πρωτίστως τους Σύριους Κούρδους, καθιστώντας τις αιτήσεις της αντιπολίτευσης δευτερεύουσες.

Οι απελάσεις των Σύριων προσφύγων από την Τουρκία στο Idlib καθώς και ο μαζικός σχεδιασμός μετεγκατάστασης στον ανατολικό Ευφράτη εγείρουν ερωτήματα σχετικά με τους μακροπρόθεσμους στόχους της Άγκυρας. Η μετατόπιση των πολιτικών προσανατολισμών και του τουρκικού εθνικισμού δεν εξυπηρετούν επίσης την ευημερία της Τουρκίας για την εξασφάλιση των συνόρων της. Ένα ενδεχόμενο να αναγκάσει τους Σύριους πρόσφυγες να εγκατασταθούν σε μια ζώνη συγκρούσεων και να εξαναγκάσουν τους Κούρδους να μεταναστεύσουν από τη βόρεια Συρία, θα οδηγούσε την Τουρκία σε ένα παιχνίδι με τη φωτιά. Αυτή η δημογραφική μηχανική μπορεί να αντιστραφεί, καθώς τα στοιχεία της έρευνας δείχνουν ότι η πλειοψηφία των Σύριων προσφύγων θα ήθελε να παραμείνει στην Τουρκία. Εάν η Τουρκία επιλέξει να τους απελάσει μαζικά, μπορεί να προκαλέσει μια μεγάλη ανησυχία που θα μπορούσε να βλάψει την εικόνα του Ερντογάν στον αραβικό κόσμο. Εν πάση περίπτωση, η καταναγκαστική απέλαση τριών εκατομμυρίων Συρίων μπορεί να είναι τεχνικά αδύνατη. Η ομιλία του Ερντογάν στις Ηνωμένες Πολιτείες σηματοδότησε ότι η Τουρκία θα ακολουθήσει μια προσέγγιση καρότου-και-ραβδί.

Αφενός, με την οικοδόμηση ελκυστικών πόλεων με νεοσυσταθέντα σπίτια, οι Σύριοι θα είχαν τη δυνατότητα να διεκδικήσουν τη νέα τους γη εις βάρος του κουρδικού πληθυσμού στις περιοχές αυτές. Από την άλλη πλευρά, η τουρκική κυβέρνηση είναι πιθανό να μειώσει την οικονομική ενίσχυση στις συριακές οικογένειες, αυξάνοντας έτσι τις πολύπλευρες πιέσεις: το προσωρινό καθεστώς των συριακών προσφύγων, οι πρόσφατες κρατικές πολιτικές για τον περιορισμό των υπηρεσιών υγείας, οι γλωσσικοί φραγμοί και άλλες δημόσιες πιέσεις μπορεί να είναι αφόρητες για τους πρόσφυγες να παραμείνουν στην Τουρκία.

Μια τέτοια πολιτική καρότου-και-ράβδου είναι ιδιαίτερα ελκυστική για τον Ερντογάν. Η προγραμματισμένη ανασυγκρότηση θα κοστίσει τουλάχιστον 27 δισεκατομμύρια δολάρια (για να εγκατασταθούν ένα εκατομμύριο πρόσφυγες) και η δημόσια σύμβαση

θα αναζωογονήσει τον τομέα των κατασκευών που κυριαρχείται από τους κληρονόμους του κυβερνώντος κόμματος (Demirtas, 2019). Το εσωτερικό πολιτικό πλαίσιο της Τουρκίας εξακολουθεί να αποτελεί ισχυρό παράγοντα στη διαμόρφωση των επιλογών εξωτερικής πολιτικής. Εκτός από τα οικονομικά οφέλη, το σχέδιο ασφαλούς ζώνης μπορεί να εδραιώσει το εθνικιστικό μπλοκ του Ερντογάν στο τουρκικό κοινοβούλιο ενάντια στις αυξανόμενες απειλές δύο νέων κομμάτων που σχηματίζονται επί του παρόντος από τους παλιούς φίλους του Ερντογάν, τον πρώην Πρωθυπουργό Αχμέτ Νταβούτογλου και τον πρώην υπουργό Οικονομικών Αλί Μπαμπατζάν. Επιπλέον, η κίνηση του Ερντογάν θα μπορούσε να διαταράξει την προσέγγιση μεταξύ του κύριου αντιπολιτευόμενου Ρεπουμπλικανικού Κόμματος (CHP) και του Δημοκρατικού Κόμματος των Προ-Κουρδικών Λαών.

Η μάχη του Ερντογάν, ωστόσο, μπορεί να τελειώσει με αυτοπειθαρχία. Η μετεγκατάσταση εκατομμυρίων προσφύγων δεν θα ήταν ομαλή και η τουρκική μονομερής στρατιωτική επιχείρηση ενδέχεται να αντιμετωπίσει σκληρή αντίσταση από τις Κουρδικές φατρίες στη βόρεια Συρία. Υπάρχει ήδη διστακτική στήριξη στο Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών για την εφαρμογή του νόμου αντιμάχων κατά των κυρώσεων (CAATSA), που αποσκοπεί στην αποτροπή της αμυντικής συνεργασίας της Τουρκίας με τη Ρωσία. Επιπλέον, ακόμη και αν τα αμερικανικά στρατεύματα εγκαταλείψουν τη Συρία, η μονομερής ανάληψη της Συριακής επικράτειας από την Τουρκία δεν θα γίνει ποτέ ανεκτή από τη Δαμασκό, η οποία στη συνέχεια θα υποστηρίξει τους Κούρδους κατά του ελέγχου της Άγκυρας.

4.3 Ολισθηρότητα στη Λιβύη

Στο πλαίσιο της Λιβύης, η Τουρκία είναι πιο συνεπής σε σύγκριση με τη συριακή σκηνή: η τουρκική κυβέρνηση έχει από καιρό υποστηρίξει την κυβέρνηση εθνικής συμφωνίας (GNA) με έδρα την Τρίπολη ενάντια στον στρατηγό Χαλίφα Χαφτάρ, ηγέτη του λεγόμενου Εθνικού Στρατού της Λιβύης, ο οποίος υποστηρίζεται από τη συμμαχία Αιγυπτίων-Εμιράτων-Σαουδικής Αραβίας. Ωστόσο, η Άγκυρα φαίνεται να συγχέεται για το επίπεδο στρατιωτικής εμπλοκής που θα απαιτηθεί για τη διατήρηση της ισορροπίας εξουσίας στη Λιβύη. Οι δυνάμεις του Haftar ελέγχουν πλέον τεράστια εδάφη στη Λιβύη και η στρατιωτική του εκστρατεία για να καταλάβει την Τρίπολη έχει ωθήσει την Τουρκία σε μια φαινομενικά ατελείωτη σύγκρουση.

Η Άγκυρα αντιλαμβάνεται τη συμμετοχή της στον εμφύλιο πόλεμο της Λιβύης ως πράξη υπεράσπισης για να εξασφαλίσει τα συμφέροντά της - όχι μόνο στη Λιβύη, αλλά

και στην περιοχή όπου ο άξονας Αίγυπτος-ΗΑΕ-Σαουδική Αραβία ακολουθεί επιθετικές πολιτικές. Ωστόσο, το πόσο καιρό μπορεί να χειριστεί η Τουρκία τον αγώνα των εξοπλισμών με τα πλούσια κράτη του Κόλπου είναι μια σημαντική ερώτηση για τους τούρκους διαμορφωτές πολιτικής. Η Τουρκία δεν θέλει να επαναλάβει τα λάθη της στο συριακό πόλεμο με μια άλλη ολισθηρή πολιτική στην Λιβύη. Με δεκάδες εκατομμύρια δολάρια από τη Σαουδική Αραβία και παραδόσεις στρατιωτικών αεροσκαφών από τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και την Αίγυπτο, ο στρατηγός Haftar είναι πιθανό να διεξάγει έναν μακρύ πόλεμο (Burweila, 2019). Η πολιτική της Τουρκίας για την Λιβύη δεν καθοδηγείται μόνο από την ισλαμική ιδεολογική συγγένεια του Ερντογάν με την ηγεσία του GNA, αλλά και από τα τουρκικά γεωστρατηγικά συμφέροντα στο παιχνίδι της δύναμης της Ανατολικής Μεσογείου.

Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα πλήρωσε- γέμισε το κενό στα ύδατα της Μεσογείου βόρεια της Λιβύης και κατέκτησε ισχυρότερη θέση με την επίτευξη συμφωνίας με τους Ελληνοκυπρίους για την κατανομή των ναυτικών κυριαρχιών, η οποία απειλεί τις ναυτικές ζώνες των Τουρκοκυπρίων. Ενοχλημένη από τη συμμαχία της Ελλάδας-Αιγύπτου-Ισραήλ για να μοιράσει πλούσιους πόρους υδρογονανθράκων στην ανατολική Μεσόγειο, η Τουρκία αντιλαμβάνεται τη κυβέρνηση της Εθνικής Συμφωνίας της Λιβύης (GNA) ως στρατηγικό εταίρο για τη διαφύλαξη των συμφερόντων της. Η φαινομενική αδύναμη θέση της GNA έναντι του στρατηγού Haftar, ωστόσο, περιπλέκει τις προβολές της Τουρκίας στη Μεσόγειο Θάλασσα.

4.4 Έλλειψη Προοπτικής Διερεύνησης στην Ερυθρά Θάλασσα

Με την επέκταση των στρατιωτικών και οικονομικών δεσμών, η Τουρκία έχει αναδειχθεί ως μείζων παράγοντας στο Κέρασ της Αφρικής κατά την τελευταία δεκαετία. Στη Σομαλία, όπου η Τουρκία άνοιξε τη μεγαλύτερη πρεσβεία της στον κόσμο, τα αποτυπώματα της Τουρκίας είναι τα πιο αξιοσημείωτα - από τα αναπτυξιακά προγράμματα μέχρι τα σχολεία και τις τουρκικές εταιρείες που απολαμβάνουν προσοδοφόρους επιχειρηματικούς δεσμούς. Η Άγκυρα στόχευσε επίσης κατά τη διάρκεια της κρίσης στον Κόλπο μετά τον αποκλεισμό του Κατάρ το 2017 και έτσι αντιμετώπισε αυξανόμενες προκλήσεις καθώς η Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα άσκησαν πιέσεις στη Σομαλία και το Σουδάν. Η απάντηση της Τουρκίας ήταν να ανοίξει η μεγαλύτερη υπερπόντια στρατιωτική βάση στο Μογκαντίσου και να διοριστεί ειδικός απεσταλμένος για τις συνομιλίες στη Σομαλία και στη Σομαλιλάνδη (Foreign Economic Relations Board of Turkey (DEİK), 2018).

Ο στρατιωτικός ανταγωνισμός με τα καθεστώτα του Κόλπου, ωστόσο, έθεσε την Τουρκία σε μια πιο δύσκολη θέση. Η Άγκυρα αγωνίζεται να καθορίσει τον νέο πολιτικό της προσανατολισμό στην Ερυθρά Θάλασσα, ειδικά μετά την πτώση του καθεστώτος του Μπασίρ στο Σουδάν. Οι στενές σχέσεις της Τουρκίας με το καθεστώς, είχαν τις ρίζες τους στην ιδεολογική ευθυγράμμιση των ισλαμιστικών κλίσεων. Ως εκ τούτου, ο Ερντογάν ισοδυναμούσε αρχικά το πραξικόπημα στο Σουδάν ως «πραξικόπημα κατά της Τουρκίας», ενορχηστρωμένο από αντιπάλους του Κόλπου (Tastekin, 2019). Η Τουρκία επέστρεψε για να μετριάσει τον τόνο της και υποστήριξε την πολιτική αντιπολίτευση στο στρατιωτικό συμβούλιο του Σουδάν. Αργότερα, μετά τη συμφωνία κατανομής εξουσιών στο Σουδάν, ο υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Μεβλου Γκαβασόγλου συναντήθηκε με τον στρατιωτικό ηγέτη Αμπντελ-Φατάχ αλ Μπουράν, υποδεικνύοντας την προθυμία της Άγκυρας να συνεργαστεί με τη σουδανική κυβέρνηση (Republic of Turkey- Ministry of Foreign Affairs, 2019).

Η Τουρκία ελπίζει να εξασφαλίσει τη συμφωνία της με το καθεστώς του Μπασίρ για την ανασυγκρότηση του νησιού Suakin στην Ερυθρά Θάλασσα, το οποίο ήταν ιστορικό οθωμανικό λιμάνι (GIS Expert, 2018) : βρίσκεται σε στρατηγική θέση ως το κοντινότερο λιμάνι του Σουδάν στο θάλασσα της Τζέντα της Σαουδικής Αραβίας. Παρά την έμφαση-δικαιολογία που δίνει η Άγκυρα ότι ο στόχος της είναι ο τουρισμός για τους μουσουλμάνους προσκυνητές, η συμφωνία μπορεί να αυξήσει την ανησυχία στο Ριάντ με το φόβο ότι η Τουρκία μπορεί να θέλει να αυξήσει τη στρατιωτική παρουσία της στην περιοχή.

Οι άλλες οικονομικές συμφωνίες της Τουρκίας με το προηγούμενο σουδανέζικο καθεστώς περιελάμβαναν νέο αερολιμένα στο Χαρτούμ, ζώνη ελεύθερου εμπορίου στο Κόλπο Σουδάν στην Ερυθρά Θάλασσα και επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα στους σταθμούς ηλεκτροπαραγωγής, την παραγωγή βαμβακιού, τα σιλό σιτηρών και την επεξεργασία κρέατος (GIS Expert, 2018).

Δεδομένου ότι η νέα ηγεσία του Σουδάν είναι αποτελεσματικά σε καλή κατάσταση με τον άξονα της Σαουδικής Αραβίας, δεν είναι σαφές πώς η Τουρκία θα αγωνιστεί για να προστατεύσει επιτυχώς τα οικονομικά της συμφέροντα. Έχουν προκύψει σημαντικά ερωτήματα σχετικά με αυτή την κατάσταση, όπως συμβαίνει εάν οι στρατιωτικοί ηγέτες του Σουδάν πιέσουν αιτήματα έκδοσης για τους πλησιέστερους βουλευτές του Μπασίρ, οι οποίοι σήμερα προστατεύονται από την τουρκική κυβέρνηση. Θα λάβει η τουρκική κυβέρνηση μια ιδεολογική στάση ή θα τα χρησιμοποιήσει ως κάρτα για τη

σύναψη συμφωνίας με τη νέα κυβέρνηση στο Χαρτούμ; Τα αντιφατικά μηνύματα από την Άγκυρα δείχνουν ότι η Τουρκία έχει υιοθετήσει μια προσέγγιση αναμονής αντί για μια προορατική ατζέντα.

Κεφάλαιο 5^ο: ΣΥΓΧΥΣΗ ΣΤΟΝ ΑΞΟΝΑ ΤΟΥ ΝΑΤΟ: ΕΙΝΑΙ ΠΙΘΑΝΗ Η ΕΞΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ;

5.1 Το ζήτημα της αποβολής/ αναστολής ένταξης της Τουρκίας από το ΝΑΤΟ

Λίγο πριν από την έναρξη της επιχείρησης της Τουρκίας κατά της Συρίας, ο γερουσιαστής των ΗΠΑ, Lindsey Graham, δεσμεύτηκε να «εισαγάγει κυρώσεις κατά της Τουρκίας για την εισβολή στη Συρία» και να «ζητήσει την αναστολή τους από το ΝΑΤΟ αν επιτεθούν σε κουρδικές δυνάμεις που βοήθησαν τις ΗΠΑ» στην καταστροφή του Χαλιφάτου του ISIS (Coughlin, 2016) . Οι αιτήσεις για αναστολή της ένταξης της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ ή για την πλήρη απομάκρυνσή της από τη Συμμαχία έγιναν πριν, συμπεριλαμβανομένης της αντίδρασης στην πολιτική καταστολή του 2016 και την απόφασή της να αποκτήσει το ρωσικό σύστημα αεράμυνας S-400 (Babbin, 2019).

Ο υπουργός Άμυνας των ΗΠΑ Μάρκ Έσπερ δήλωσε στις 2 Δεκεμβρίου του 2019 ότι ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου θα πρέπει να συζητήσει τι πρέπει να κάνει για την έλλειψη δέσμευσης της Τουρκίας σε περίπτωση που η Άγκυρα θα προχωρήσει με απειλή να εμποδίσει την αμερικανική πρόσβαση σε στρατιωτικές βάσεις (Stewart, 2019). Αξιωματούχοι των κεντρικών γραφείων του ΝΑΤΟ στις Βρυξέλλες ανέφεραν ότι κανείς δεν μιλάει ακόμα για την απειλή κλεισίματος βάσης, πόσο μάλλον για την πιθανή απομάκρυνση της Τουρκίας από τη συμμαχία. Παρόλα αυτά, η ανταλλαγή του Esper με τον Πρόεδρο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν επανέφερε τους φόβους ότι η δυτική συμμαχία θα μπορούσε να είναι σε δρόμο για μια αναμέτρηση με την Τουρκία.

Ένα σημαντικό ερέθισμα στις σχέσεις ΗΠΑ-Τουρκίας-NATO είναι η προσέγγιση της Τουρκίας με τη Ρωσία, η οποία έχει εξελιχθεί από τον εμφύλιο πόλεμο της Συρίας. Οι διαφορές της Τουρκίας με τους δυτικούς συμμάχους του ΝΑΤΟ εντάθηκαν μετά τις αραβικές λαϊκές εξεγέρσεις του 2011 σε στρατηγικά και επιχειρησιακά ζητήματα. Στρατηγικά, η Τουρκία θέλησε να αποφύγει το οικονομικό και στρατιωτικό φαινόμενο της αλλαγής καθεστώτος που ευνόησε το ΝΑΤΟ και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Αντ' αυτού, βάρυνε προς την κατεύθυνση της πραγματοποίησης εσωτερικής πολιτικής

μεταρρύθμισης μέσω της υποστήριξής της προς τις εγχώριες ομάδες πίεσης και τις αντιρρυθμιστικές πολιτοφυλακές.

Ωστόσο, το θέμα της αποβολής ενός κράτους από τη Συμμαχία, δεν είναι τόσο απλό. Τα ιδρυτικά όργανα πολλών διεθνών οργανισμών προβλέπουν την αναστολή των δικαιωμάτων ενός κράτους μέλους και ακόμη και τη λήξη της ιδιότητας του μέλους, υπό ορισμένες συνθήκες. Μεταξύ των μέσων αυτού του είδους περιλαμβάνονται: ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών (άρθρα 5 και 6) (UN, χ.χ.α), το καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης (άρθρο 8) (European Council, 1949) και η συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (άρθρο 7) (European Union, 2016). Δυστυχώς, η Βορειοατλαντική Συνθήκη αποτελεί εξαίρεση. Καμία διάταξη της Συνθήκης δεν προβλέπει την αναστολή των δικαιωμάτων μέλους, πόσο μάλλον την απέλαση ενός συμμάχου. Στο πλαίσιο του NATO, οι ανησυχίες σχετικά με τη συμπεριφορά των μεμονωμένων συμμάχων επιλύονται κατά κύριο λόγο με διπλωματικά μέσα, με πολιτική πίεση και με μακροχρόνια θεώρηση. Όπως δήλωσε ο Jorge Benitez του Συμβουλίου του Ατλαντικού στην Ουάσινγκτον, οι ηγέτες του NATO τείνουν να «περιμένουν τους κακούς εθνικούς ηγέτες, μέχρι μια κυβέρνηση σύμφωνη με τις αξίες της συμμαχίας να επιστρέψει τελικά στην εξουσία» (Vandiner, 2019).

Είναι σημαντικό να έχουμε κατά νου ότι το NATO δεν είναι απλώς μια κοινότητα συμφερόντων, αλλά και μια κοινότητα αξιών. Εμπνευσμένο από τη διατύπωση της Συνθήκης των Βρυξελλών του 1948 (NATO, 1948), στο προοίμιο της Βορειοατλαντικής Συνθήκης αναφέρεται το εξής:

- Τα συμβαλλόμενα μέρη της παρούσας Συνθήκης επιβεβαιώνουν την πίστη τους στους σκοπούς και τις αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και στην επιθυμία τους να ζουν ειρηνικά με όλους τους λαούς και όλες τις κυβερνήσεις.
- Είναι αποφασισμένοι να διαφυλάξουν την ελευθερία, την κοινή κληρονομιά και τον πολιτισμό των λαών τους, που βασίζονται στις αρχές της δημοκρατίας, της ατομικής ελευθερίας και του κράτους δικαίου.
- Επιδιώκουν να προωθήσουν τη σταθερότητα και την ευημερία στην περιοχή του Βόρειου Ατλαντικού. Αποφασίζουν να ενώσουν τις προσπάθειές τους για συλλογική άμυνα και για τη διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας. Συνεπώς, συμφωνούν με αυτή τη Βορειοατλαντική Συνθήκη.

Το γεγονός ότι η Συμμαχία βασίζεται σε ένα σύνολο κοινών αξιών υπογραμμίζεται περαιτέρω από το άρθρο 2 της Συνθήκης, το οποίο δεσμεύει τα μέρη να «ενισχύσουν

τους ελεύθερους θεσμούς τους» και «να κατανοήσουν καλύτερα τις αρχές στις οποίες βασίζονται αυτά τα θεσμικά όργανα» καθώς και από το άρθρο 10, το οποίο ορίζει ότι τα μελλοντικά μέλη πρέπει να είναι σε θέση «να προωθήσουν τις αρχές της Συνθήκης» προκειμένου να προσχωρήσουν σε αυτήν.

Η διατήρηση και η προώθηση των αρχών στις οποίες βασίζεται η Συμμαχία - η δημοκρατία, η ατομική ελευθερία και το κράτος δικαίου - αποτελεί μέρος του αντικειμενικού σκοπού της Βορειοατλαντικής Συνθήκης. Αυτό, με τη σειρά του, υποδηλώνει ότι η μη τήρηση αυτών των αρχών μπορεί να ισοδυναμεί με ουσιώδη παραβίαση της συνθήκης κατά την έννοια του άρθρου 60 της σύμβασης της Βιέννης για το δίκαιο των συνθηκών (UN, 1969). Σύμφωνα με το άρθρο 60, μια ουσιώδης παραβίαση αποτελείται από:

- (α) την απόρριψη της συνθήκης που δεν επιβλήθηκε με την παρούσα σύμβαση · ή
- (β) την παραβίαση μιας διάταξης που είναι ουσιώδης για την επίτευξη του αντικειμένου ή του σκοπού της συνθήκης.

Για να συνιστά ουσιώδη παραβίαση σύμφωνα με την υποπαράγραφο (α), η παραβίαση των αρχών που διέπουν τη Συνθήκη θα πρέπει να είναι τόσο εκτεταμένη ως προς το πεδίο εφαρμογής, τόσο σοβαρή και τόσο επίμονη ώστε να «αποδοκιμάζει» ή να απορρίπτει τη Συνθήκη. Όσον αφορά το στοιχείο (β), δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η συνεχής συμμόρφωση με τις αξίες που αναφέρονται στο προοίμιο και το άρθρο 2 είναι ουσιώδης για την επίτευξη του αντικειμένου και του σκοπού της συνθήκης. Ένα έθνος-μέλος που τα παραβίασε με συστηματικό και σκανδαλώδες τρόπο θα έθετε σε αμφισβήτηση την ίδια τη βούληση των συμμάχων να «ενώσουν τις προσπάθειές τους για συλλογική άμυνα και για τη διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας» (NATO, 1949, προοίμιο).

Σε περίπτωση που πληρούνται οι προϋποθέσεις για την ύπαρξη ουσιώδους παραβίασης, τα κράτη μέλη του NATO δικαιούνται, με ομόφωνη συμφωνία, να αναστείλουν εν όλω ή εν μέρει τη λειτουργία της συνθήκης ή να την καταγγείλουν είτε στις σχέσεις τους με το κράτος που αθετεί τις υποχρεώσεις είτε μεταξύ (άρθρο 60 παράγραφος 2 της Σύμβασης της Βιέννης). Για τους σκοπούς αυτούς, αρκεί μια ομόφωνη απόφαση του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, εξαιρουμένου του κράτους που αθετεί. Δεν ισχύουν άλλες διαδικαστικές απαιτήσεις, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που προβλέπονται στο άρθρο 65 της Σύμβασης της Βιέννης. Το κατά πόσον η Τουρκία παραβιάζει ουσιωδώς τις δεσμεύσεις της βάσει της Συνθήκης του

Βορειοατλαντικού Συμφώνου αποτελεί επομένως ζήτημα που θα καθοριστεί από τα άλλα μέλη του Συμβουλίου. Σε συνδυασμό με την απειλή του Προέδρου Ερντογάν να «ανοίξουν τις πύλες» για τους πρόσφυγες των Συρίων να μεταναστεύσουν στην Ευρώπη, μια απειλή που ουσιαστικά έρχεται σε αντίθεση με την ενότητα και την αλληλεγγύη της Συμμαχίας, ο χαρακτηρισμός αυτών των εξελίξεων ως ουσιαστική παραβίαση διαφαίνεται εντόνως (Reuters, 2019). Εν πάση περιπτώσει, δίνουν το δικαίωμα σε άλλα έθνη του NATO να αναστείλουν ή να περιορίσουν την στρατιωτική τους συνεργασία με την Τουρκία. Μολονότι το άρθρο 3 της Συνθήκης του Βόρειου Ατλαντικού δεσμεύει τα μέρη να διατηρήσουν και να αναπτύξουν την ατομική και συλλογική τους ικανότητα να αντισταθούν σε ένοπλη επίθεση, η υποχρέωση αυτή επιδιώκει να επιδιώξει τους στόχους της συνθήκης. Το καθήκον ανάπτυξης στρατιωτικών δυνατοτήτων και συνεργασίας για το σκοπό αυτό δεν αποκλείει τη δέσμευση να προωθηθούν οι αρχές της δημοκρατίας, της ατομικής ελευθερίας και του κράτους δικαίου.

Συνολικά, η απουσία μηχανισμού αναστολής και απομάκρυνσης στη Βορειοατλαντική Συνθήκη δεν εμποδίζει το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο να αναστείλει ή να τερματίσει την ιδιότητα μέλους ενός συμμάχου που διαπιστώθηκε ότι παραβιάζει ουσιαστικά τη Συνθήκη. Ωστόσο, η αναστολή, πόσο μάλλον ο τερματισμός της ένταξης ενός έθνους στο NATO, θα ήταν ένα ακραίο μέτρο που θα μπορούσε να ληφθεί υπόψη μόλις εξαντληθούν άλλες προσπάθειες για την αποκατάσταση της ενότητας και του σεβασμού των ιδρυτικών αρχών της Συμμαχίας.

5.2 Έκθεση του Ινστιτούτου RAND 2020 για την Τουρκία

Στις 300 περίπου σελίδες της έκθεσης που δόθηκε στη δημοσιότητα τον Φεβρουάριο του 2020 από το Ινστιτούτο RAND (Flanagan et. Al, 2020), εξετάζεται η τουρκική πολιτική σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση, το NATO, την Ανατολική Μεσόγειο, το Ισραήλ, τον αραβικό κόσμο και σαφώς με τη Ρωσία. Η έκθεση απηχεί τις απόψεις του “βαθέως” αμερικανικού κράτους καθόσον οι ΗΠΑ μέσα από τα ερευνητικά ιδρύματα δημόσιας πολιτικής ή αλλιώς think tank, εκ των οποίων ένα είναι και το RAND (LeRoux & Feeney, 2015, σελ. 238-239), προωθεί τις πτυχές της πολιτικής της. Το επιστέγασμα της έκθεσης αφορά σε τέσσερα διαφορετικά σενάρια σε σχέση με την πιθανή εξέλιξη της Τουρκίας, επί των οποίων προτείνεται από το Ινστιτούτο ότι θα πρέπει να εργαστούν οι διεθνείς λήπτες αποφάσεων ώστε να αποτραπεί ο πλήρης εκτροχιασμός των σχέσεων της χώρας αυτής με τη Δύση γενικότερα.

Το πρώτο από αυτά τα σενάρια αναφέρει ότι η Τουρκία παραμένει ένας «δύσκολος σύμμαχος» (Difficult Ally) (Flanagan et. al., όπ., σελ.20). Αυτό μεταφράζεται εν συνεχεία ότι θα εξακολουθήσει να είναι μία απρόβλεπτη χώρα, οι επιλογές της οποίας δεν θα ταυτίζονται πάντα με τα συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών και του NATO. Παρόλα αυτά, η Τουρκία αναμένεται να είναι ενεργώς παρούσα στις αποστολές του NATO και να εξαρτάται από τις εγγυήσεις συλλογικής άμυνας που της προσφέρει η συμμαχία

Στο δεύτερο σενάριο, δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο της «αναδυόμενης (ή επανακάμπτουσας) δημοκρατίας» (Resurgent Democracy). Αυτό το σενάριο, εστιάζει στην πιθανότητα ότι στις εκλογές που έχουν προγραμματιστεί να διεξαχθούν μετά το 2023, η αντιπολίτευση ή ένας συνασπισμός κομμάτων θα ανατρέψει τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Αν υλοποιηθεί αυτό το σενάριο, υφίσταται η ελπίδα ότι η νέα ηγεσία θα αναθεωρήσει ορισμένες από τις συνταγματικές αλλαγές που εγκρίθηκαν το 2017, θα καταφέρει να αποκαταστήσει την κοινοβουλευτική δημοκρατία και να επαναφέρει τον δυτικό προσανατολισμό στην εξωτερική πολιτική και την πολιτική ασφαλείας της χώρας.

Το τρίτο σενάριο αναφέρεται στην Τουρκία ως «στρατηγικό εξισορροπιστή» (Strategic Balancer). Σύμφωνα με αυτό το σενάριο, η Τουρκία αναμένεται να κινηθεί ακόμη πιο ανοικτά στην ανάπτυξη των σχέσεων της με χώρες που έχουν μεγάλη επιρροή στην Ανατολική Μεσόγειο (όπως η Ρωσία, η Κίνα και το Ιράν) και οι οποίες έχουν αποκτήσει διευρυμένο ρόλο στο γεωπολιτικό περιβάλλον της Ευρασίας. Με την ακολουθία του σεναρίου αυτού, η Άγκυρα θα επιδιώξει να εξισορροπήσει τις σχέσεις της με τις παραπάνω χώρες αλλά και με το NATO, είτε υποστηρίζοντας δυτικά συμφέροντα είτε διαμορφώνοντας μεταλλασσόμενες συμμαχίες (shifting coalitions).

Το τέταρτο σενάριο φέρεται να εμφανίζεται ανησυχητικό διότι φέρει τον τίτλο «Ευρασιατική δύναμη» (Eurasian Power): αναφέρεται σε μία ολική ρήξη των σχέσεων της Τουρκίας με τη Δύση. Σε αυτό το σενάριο, η έκθεση αναφέρεται σε πιθανή έξοδο της Τουρκίας από το NATO, επιδιώκοντας στενότερη συνεργασία τόσο με χώρες της Ευρασίας όσο και της Μέσης Ανατολής.

Οι συγκεκριμένες επιλογές εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας - καθώς και η προσέγγισή της με τη Ρωσία και οι αυξανόμενες διαμάχες με τις Ηνωμένες Πολιτείες - έχουν προκαλέσει σοβαρές συζητήσεις στην Ουάσινγκτον. Οι αναλυτές της RAND

Corporation εκτιμούν ότι θα πρέπει τόσο η ΕΕ όσο και το NATO να προβούν σε μία θεμελιώδη επανεκτίμηση της στρατηγικής τους έναντι της Τουρκίας, μια χώρα που φιλοξενεί τη δεύτερη μεγαλύτερη μόνιμη στρατιωτική δύναμη στο NATO (Πίνακας 1).

Εκφράζεται όμως η ελπίδα ότι η Τουρκία δεν θα μπορέσει να υπερκεράσει τη βαθιά ιστορική καχυποψία που υποβόσκει στις σχέσεις της με τη Ρωσία.

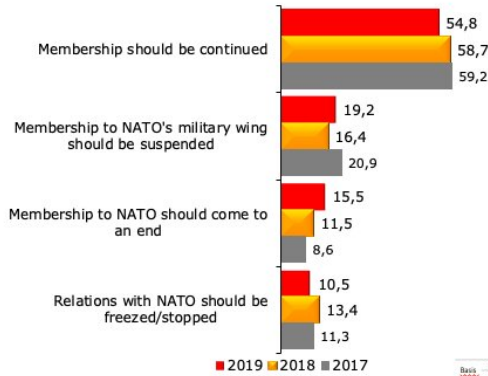
5.3 Πιθανή οικειοθελής έξοδος της Τουρκίας από τη Συμμαχία;

Στις 18 Φεβρουαρίου, η Τουρκία γιόρτασε την 68η επέτειο της ένταξής της στο NATO με ενθουσιώδη μηνύματα δέσμευσης για τη συμμαχία και μια σειρά λαϊκών εκδηλώσεων (Daily Sabah 2020), τα οποία θα μπορούσαν να έχουν τραβήξει λίγη προσοχή αν δεν ερχόταν σε έντονη αντίθεση με την απροσδόκητη ατμόσφαιρα της περασμένης χρονιάς. Ούτε η Άγκυρα ούτε τα ΜΜΕ φάνηκαν να ενδιαφέρονται για την 67η επέτειο της ένταξης της χώρας στο NATO πέρυσι. Το έτος 2019, γενικά, ήταν κατάχρηση των συζητήσεων, κυρίως στα κυβερνητικά μέσα ενημέρωσης της γείτονα χώρας, σχετικά με το εάν η Τουρκία πρέπει να εγκαταλείψει τη συμμαχία. Παρόλα αυτά, η διεθνής θεσμική συνεργασία της Τουρκίας με τη δημοφιλέστερη υποστήριξη είναι με το NATO.

Το τουρκικό κοινό φαίνεται να είναι ρεαλιστικό κατά την άποψη του NATO ως απαραίτητη βαλβίδα ασφαλείας για να εξασφαλίσει την ασφάλεια της Τουρκίας. Σύμφωνα με την ετήσια δημοσκόπηση της Τουρκικής Τάξης του Kadir Has (KHAS), που ανακοινώθηκε στα μέσα Ιανουαρίου 2020 (Διάγραμμα 2), περίπου το 55% του τουρκικού λαού υποστήριξε τη συνέχιση της ένταξης της Τουρκίας το 2019. Τα αποτελέσματα του KHAS το 2018 δείχνουν υψηλότερη υποστήριξη - περίπου το 60% (Aydin, et al., 2019). Παρά τις συγκρούσεις συμφερόντων και εντάσεων που κράτησαν η Τουρκία και τα ευρωπαϊκά κράτη, όπως και η Άγκυρα και η Ουάσινγκτον, οι σχέσεις τους με το NATO παραμένουν ουσιαστικά άθικτες.

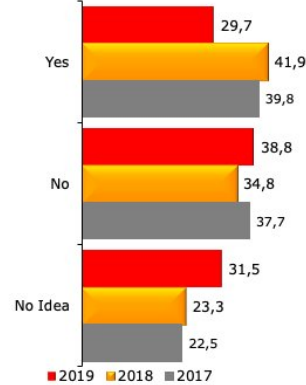
NATO Membership

Under the current national and international conditions, what do you think about Turkey's membership to NATO?

Securing Turkey without NATO Membership

Do you think whether Turkey can guarantee its security without being a NATO member?

Διάγραμμα 2: Αποτέλεσμα δημοσκόπησης Kadir Has για το NATO

Πηγή: Aydin, M., 2020. Προσωπικός λογαριασμός twitter, πρόσβαση 5 Μαρ 2020:

< <https://twitter.com/profdrmaydin/status/1229684607257321472> >

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο βίντεο υπέρ της Τουρκίας ανήρτησε την Πέμπτη 20 Φεβρουαρίου, το NATO στους λογαριασμούς του στο Twitter και το Facebook, με σλόγκαν «Είμαστε το NATO»¹. Το βίντεο έχει προκαλέσει δυσμενή σχόλια από μεγάλη μερίδα χρηστών. Στο βίντεο επισημαίνονται οι κοινές αξίες των συμμάχων – μελών του NATO. «Το NATO είναι μια οικογένεια κοινών αξιών. Είμαστε ενωμένοι με τους Συμμάχους μας για ειρήνη και σταθερότητα. Η Τουρκία είναι το NATO. Είμαστε το NATO» αναφέρεται χαρακτηριστικά στη λεζάντα του βίντεο. Στο βίντεο εμφανίζεται μια τουρκάλα πιλότος της τουρκικής πολεμικής αεροπορίας ως το σύγχρονο πρόσωπο των τουρκικών ένοπλων δυνάμεων, η αντισμήναρχος Esra Ozatay, που αναφέρει επίσης ότι οι σύμμαχοι μοιράζονται κοινές αξίες και ότι «είναι μαζί» για να τις προστατεύσουν, και να προστατεύσουν αλλήλους, και ότι είναι υπερήφανη που η πρώτη γυναίκα πιλότος της συμμαχίας προερχόταν από την Τουρκία. Ανέφερε ακόμη ότι η Τουρκία στηρίζει το NATO από το 1952, όταν η χώρα εντάχθηκε στη συμμαχία, και πρόσθεσε ότι η Τουρκία έχει από τις μεγαλύτερες συνεισφορές στις αποστολές και τις επιχειρήσεις του NATO. «Κάθε μέλος του NATO έχει ίση φωνή, παίρνουμε αποφάσεις μαζί. Είμαστε ισχυρότεροι και ασφαλέστεροι» τόνισε η Ozatay.

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=3DLjs30LT1c>

Ο ελληνικός και Τουρκικός τύπος βρυχάται με τίτλους, που αναφέρονται στην υποστήριξη της Τουρκίας από το ΝΑΤΟ. Είναι όμως πραγματικά μια ανάρτηση από το ΝΑΤΟ; Σε ποιο πλαίσιο δημιουργήθηκε αυτό το βίντεο; Το ΝΑΤΟ ξεκίνησε την πρώτη του εκστρατεία, για την Άμυνα και την Ασφάλεια, τον Μάιο του 2017. Η βασική ιδέα βρίσκεται στο επίκεντρο της Συμμαχίας: μαζί είμαστε ισχυρότεροι ή #WeAreNATO. Η προσέγγιση της καμπάνιας αποτελεί μέρος των συνεχών προσπαθειών για αποτελεσματικότερη επικοινωνία. Περιλαμβάνει την εστίαση σε βασικά θέματα, ενθαρρύνοντας παράλληλα τα έθνη να προσαρμόζουν συγκεκριμένα μηνύματα στο οικείο κοινό τους. Αυτή η προσέγγιση υποστηρίζεται από τους Συμμάχους, πολλοί από τους οποίους χρησιμοποιούν την ίδια την εκστρατεία (ΝΑΤΟ, 2017, π. 23). Ουσιαστικά τα βίντεο αυτά δημιουργούνται από το ΝΑΤΟ αλλά σε συνεργασία με τις κυβερνήσεις των κρατών μελών, βάση των παραμέτρων που έχουν υποβληθεί από το 2017 στην ιστοσελίδα του ΝΑΤΟ². Κατά συνέπεια, το συγκεκριμένο βίντεο δεν θα πραγματοποιούταν εάν η κυβέρνηση της Τουρκίας δεν θα συναινούσε και δεν συμμετείχε. Παρατηρείται πλέον αυτή τη χρονιά, μία κυβερνητική προσπάθεια προσέγγισης της Συμμαχίας, κάτι που υποδεικνύει ότι η Τουρκία επιθυμεί να παραμείνει μέλος. Το βασικό ζήτημα είναι αναμφισβήτητα η πιθανή αντίδραση του ΝΑΤΟ στην αποτελεσματική ανάπτυξη, κατά την άνοιξη του 2020, των ρωσικών συστημάτων πυραύλων S-400.

Ακόμη και αν η Τουρκία παραμείνει μέλος του ΝΑΤΟ, οι φαινομενικά ανυπέρβλητες διαφορές μεταξύ αυτής και των ΗΠΑ θα επηρεάσουν σοβαρά την ικανότητα και το κύρος της συμμαχίας. Επί του παρόντος, η αμοιβαία έλλειψη εμπιστοσύνης είναι τόσο υψηλή που πολλοί σύμμαχοι αμφισβητούν εάν η Τουρκία εξακολουθεί να μοιράζεται τα συμφέροντα και τις αξίες του ΝΑΤΟ και πολλοί στην Τουρκία αγωνίζονται να δουν τα οφέλη της ένταξης στο ΝΑΤΟ ή μια ανανεωμένη διαδικασία ένταξης στην ΕΕ.

---

² Αξίζει να σημειωθεί ότι τέτοια βίντεο έχουν ετοιμαστεί και για τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Λιθουανία

Κεφάλαιο 6^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η γεωπολιτική θέση της Τουρκίας που συνδυάζει τους εμπορικούς διαύλους μεταξύ των περιοχών της Μεσογείου, της Μέσης Ανατολής, της Ασίας, της Μαύρης Θάλασσας και του Καυκάσου παραμένει η ίδια. Ωστόσο, ο ρόλος της Τουρκίας ως αυξανόμενης οικονομικής δύναμης και ως σημαντικός εμπορικός παράγοντας έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια λόγω κυρίως της διαρθρωτικής προσαρμογής και της σταθερότητας. Όντας η 6η μεγαλύτερη οικονομία στην Ευρώπη και η 18η μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο, η Τουρκία δεν αναφέρεται πλέον ως μια μεγάλη ασταθής οικονομία στις οικονομικές αποτυχίες της Μέσης Ανατολής, αλλά μάλλον τοποθετείται στο επίκεντρο της παγκόσμιας οικονομικής δύναμης. Ωστόσο, η μακροοικονομική σταθερότητα και το μέγεθος είναι απαραίτητες αλλά όχι επαρκείς προϋποθέσεις για μια οικονομική δύναμη με επίμονη ευημερία. Ως μια οικονομία που δεν είναι εξοπλισμένη με πλούσιους φυσικούς πόρους όπως το πετρέλαιο και δεν έχει επιθετικές στρατηγικές εξόδου όπως οι ασιατικές τίγρεις, η ιστορία ανάπτυξης της Τουρκίας μπορεί να αποδοθεί στη μηχανή σύγκλισης της ΕΕ (Gill & Raiser, 2012).

Το εμπόριο και οι άμεσες επενδύσεις αποτελούσαν τον κύριο άξονα, ο οποίος είχε προετοιμάσει το έδαφος για την Τουρκία να προωθήσει την καινοτομία, την αύξηση της παραγωγικότητας και τη δημιουργία θέσεων εργασίας και τη χρηματοδότηση και το εμπόριο μεταρρυθμίσεων. Παρά την πρόσφατη οικονομική κρίση στην Ευρώπη, το επιδεινούμενο γεωπολιτικό περιβάλλον στη γειτονιά της και την εισροή συριακών προσφύγων, η τουρκική οικονομία φαίνεται να έχει αποδείξει την επιμονή της. Στο εσωτερικό, η Τουρκία κατόρθωσε να αντιμετωπίσει την καταιγίδα πάνω από τις προκλήσεις που προκάλεσε η αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016, καθιστώντας σαφές ότι η θέση της Τουρκίας αυξάνεται στην περιοχή της Ευρασίας και της Μέσης Ανατολής (Öniş & Kutlay, 2013).

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, η Τουρκία έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές. Ενώ οι γεωπολιτικές ισορροπίες του κόσμου αλλάζουν διαρκώς, η Τουρκία έχει γίνει πιο παγκόσμια από ποτέ. Το άνοιγμα των επίσημων αντιπροσωπειών σε όλο τον κόσμο, ένα νέο κύμα επενδύσεων και η άτυπη αναπτυξιακή και ανθρωπιστική βοήθεια, μακριά από το φάσμα των μεσαίων αναδυόμενων δυνάμεων, σηματοδότησε την εποχή του παγκόσμιου ακτιβισμού της Τουρκίας. Δεδομένης της σημασίας των διεθνών και εγχώριων μεταβλητών που προκάλεσαν τον τουρκικό ακτιβισμό μετά από ασυνήθιστες διαδρομές, όπως η Λατινική Αμερική και η υποσαχάρια Αφρική. Χάρη στο γεγονός ότι

η Τουρκία δεν έχει αποικιακό παρελθόν, λαμβάνει θερμό καλωσόρισμα στην Αφρική. Χάρη στη μοναδική δομή που συνδυάζει τη κοσμική δημοκρατία με μια μουσουλμανική παράδοση, η Τουρκία αποτελεί πηγή έμπνευσης στη Μέση Ανατολή. Χάρη στις ιστορικές συγγένειες και τις υπεύθυνες πολιτικές της, η ορατότητα της Τουρκίας έχει αυξηθεί στα Βαλκάνια, στον Καύκασο και στην Κεντρική Ασία σε αρκετούς τομείς που κυμαίνονται από την ενέργεια μέχρι τον πολιτισμό.

Μεγάλος παράγοντας ενίσχυσης της οικονομίας της χώρας αποτελεί η ανάπτυξη της αμυντικής της βιομηχανίας. Σύμφωνα με τον Gilpin, η μεγάλη κυριαρχία εξουσίας εξαρτάται από τη στρατιωτική τεχνολογία και στρατιωτική δύναμη. Η μεταφορά στρατιωτικής τεχνολογίας και δύναμης μπορεί να προκαλέσει πόλεμο και να αλλάξει ισορροπία δυνάμεων στην παγκόσμια πολιτική (Gilpin, 1981, σελ. 182). Ο πολιτικός ρόλος της αμυντικής βιομηχανίας αφορά κυρίως τη στάση του κράτους στη διεθνή πολιτική. Οι εξαγωγές όπλων δεν είναι μόνο κερδοφόρες εμπορικές επιχειρήσεις αλλά μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για άσκηση πολιτικής επιρροής. Πολλές χώρες του κόσμου δεν είναι σε θέση να αναπτύξουν και να κατασκευάσουν τα πιο εξελιγμένα συστήματα όπλων. Όσοι μπορούν να επιτύχουν ένα επίπεδο ανεξαρτησίας κατά την άσκηση της εξωτερικής και αμυντικής τους πολιτικής, μπορούν να εξοπλιστούν και να λειτουργήσουν οι ένοπλες δυνάμεις τους χωρίς περιορισμούς που επιβάλλονται από έναν ξένο προμηθευτή.

Ταυτόχρονα, οι εξαγωγές τέτοιων προϊόντων μπορούν να συμπληρώσουν πολιτικο-στρατιωτικές συμμαχίες και να «αγοράσουν» πολιτική επιρροή στις χώρες εισαγωγής. Το «κύρος» δεν πρέπει επίσης να αποκλειστεί ως κίνητρο για κρατική δράση. Η ικανότητα της εγχώριας βιομηχανίας να αναπτύσσει και να παράγει προηγμένα οπτικά συστήματα υψηλής τεχνολογίας (όπως π.χ. αεροσκάφη μάχης, συστήματα αεροπορικής άμυνας, πολεμικά πλοία μεγάλης επιφάνειας και υποβρύχια) είναι ένα ευρέως αναγνωρισμένο σύμβολο της τεχνολογικής και βιομηχανικής αντοχής και μπορεί να μετατραπεί σε ένα χαρακτηριστικό εξαιρετικής κατάστασης ισχύος (Reuters, 2014).

Η εξελιγμένη αμυντοβιομηχανική βάση μπορεί να συμβάλλει στην επίτευξη της περιφερειακής κατάστασης ισχύος με διάφορους τρόπους.

- Πρώτον, όπως ήδη εξηγείται, γίνεται μέσω της προμήθειας αμυντικού υλικού στις κρατικές ένοπλες δυνάμεις.

- Δεύτερον, μέσω εξαγωγών, οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν μέρος μιας ευρύτερης πολιτικο-στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών. Καθώς η Τουρκία έχει επεκτείνει τις εμπορικές της αλληλεπιδράσεις σε ολόκληρη την περιοχή του MENA, και πιο μακριά στην Αφρική, στον Καύκασο, στην Κεντρική και στη Νότια Ασία, ο αμυντικός της τομέας ακολούθησε επίσης αυτή τη γεωγραφική τροχιά. Αξίζει να επισημανθεί ότι οι κύριοι αγοραστές Τουρκικών αμυντικών προϊόντων σε μια δεκαετία έως το 2013 ήταν: το Πακιστάν, η Μαλαισία, το Ιράκ και η Γεωργία (Egeli, όπ.).

Φυσικά, η επιτυχία των τουρκικών εταιρειών σε αυτά τα κράτη είναι σωρευτική επίδραση πολλών παραγόντων (εμπορικών και πολιτικών), αλλά η γεωγραφική κατανομή σημαντικών συμβάσεων ανταποκρίνεται στους κύριους γεωπολιτικούς φορείς ενδιαφέροντος της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής (Saab, 2014). Επιπρόσθετα, τα οφέλη που απορρέουν από το κύρος της επιτυχούς ανάπτυξης προηγμένων συστημάτων όπλων δεν πρέπει να παραβλεφθούν στο τουρκικό πλαίσιο. Αυτές οι εκφράσεις της τεχνολογικής και βιομηχανικής αντοχής είναι πολύτιμες για μια αναδυόμενη δύναμη που φιλοδοξεί να ενταχθεί στις τάξεις των μεγάλων αναπτυσσόμενων οικονομιών (Donaldson, 2013). Αυτό εξηγεί την παρουσία υψηλόβαθμων κυβερνητικών στοιχείων κατά τη διάρκεια επίσημων παρουσιάσεων νέου στρατιωτικού εξοπλισμού. Η συμβολική αποτελεσματικότητα της ιδέας της «τεχνολογικής και πολιτιστικής προόδου», που είναι πανταχού παρούσα στα μεγάλα αμυντικά έργα που προωθούνται από το AKP, είναι ακόμα πιο έντονη, καθώς αντανάκλα την εθνική ιστοριογραφία και το έργο της με επικεφαλής τους Τούρκους και ξένους πολιτικούς επιστήμονες που παρουσιάζουν τον τουρκικό στρατό ως πρωτοπόρο θεσμό στον εκσυγχρονισμό του κράτους και της κοινωνίας (Söyler, 2015).

Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, η Τουρκία ακολούθησε μια ακτιβιστική εξωτερική πολιτική στην εκτεταμένη γειτονιά της, τοποθετώντας την ως σημαντικό παράγοντα στα πιο σημαντικά θέματα των διεθνών σχέσεων στην περιοχή της. Αυτή η τάση ήταν πιο πρόσφατη και καταδεικνύεται έντονα από τη συνεχιζόμενη κρίση που περιστρέφεται γύρω από την πρόοδο του αποκαλούμενου Ισλαμικού Κράτους (IS). Η θέση και η πολιτική της Τουρκίας θεωρούνται ευρέως κρίσιμες για την αποτελεσματικότητα των προσπαθειών του διεθνούς συνασπισμού για μείωση αυτής της απειλής. Όλες αυτές οι εξελίξεις καθιστούν την τουρκική πολιτική άμυνας και ασφάλειας έναν σημαντικό παράγοντα που διαμορφώνει τη διεθνή ασφάλεια στη περιοχή (Barkey, 2014).

Η τουρκική νότια διάσταση και ο ακτιβισμός της στον παγκόσμιο Νότο είχαν δύο συνέπειες.

- Πρώτον, ο νέος προσανατολισμός της Τουρκίας προτίθεται να αποτελέσει γέφυρα μεταξύ του ανεπτυγμένου και του αναπτυσσόμενου κόσμου. Η νότια διάσταση άνοιξε μια νέα οδό στρατηγικής προβολής, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις πολιτικές μαλακής εξουσίας. Η μαλακή εξουσία της Τουρκίας έχει αποκτήσει μεγάλη σημασία χάρη στη σταδιακή συμμετοχή νέων κρατικών και μη κρατικών φορέων καθώς και στην υιοθέτηση νέων πλαισίων, όπως η πολιτιστική διπλωματία, η δημόσια διπλωματία και η ανθρωπιστική διπλωματία.

- Δεύτερον, η Νότια διάσταση δέχεται έντονη κριτική, όπως η υπερβολική έμφαση στην ταυτότητα της οικονομίας σε ορισμένες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής, η υπερπληθωριστική επένδυση σε ορισμένες μη ελκυστικές αφρικανικές χώρες, οι αμφιβολίες για τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα της θεαματικής ανάπτυξης τις επίσημες αντιπροσωπείες και την αναπαραγωγή μιας "αναπτυγμένης" στάσης έναντι των αναπτυσσόμενων κρατών.

Αναφορικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα που τέθηκε στην παρούσα εργασία, η γεωστρατηγική θέση της Τουρκίας σε κρίσιμη συγκυρία, η σημαντική στρατιωτική δύναμη, η αυξανόμενη οικονομική ισχύς, η αύξηση των ροών βοήθειας στις αναπτυσσόμενες χώρες καθώς και η αύξηση των εμπορικών δεσμών σε συνδυασμό με μια αποφασιστική κυβέρνηση οδήγησαν σε μια πιο ενεργή και σεβαστή Τουρκία στα πολυμερή φόρουμ. Η Τουρκία επανεξέτασε τις προτεραιότητές της στην περιφερειακή και παγκόσμια πολιτική. Η αλλαγή αυτή συμβολίζει τις μεταβαλλόμενες προτιμήσεις από την εκπλήρωση των προσδοκιών των δυτικών εταίρων στην εξασφάλιση των εθνικών συμφερόντων της Τουρκίας και φιλοδοξιών ως αυξανόμενης εξουσίας. Το συμπέρασμα είναι ότι η νότια πορεία της Τουρκίας δεν είναι εναλλακτική προς την τουρκική παραδοσιακή (δυτική) και μετά την παραδοσιακή (ανατολική), αλλά είναι συμπληρωματική, με στόχο την αποκτώμενη σημασία στην παγκόσμια διακυβέρνηση. Η Τουρκία, έγινε εξέχοντας παράγοντας, υπαγορεύοντας την περιφερειακή ατζέντα, αλλά είναι ακόμη βυθισμένη στις δικές της προκλήσεις. Παράλληλα, ο ισλαμισμός γίνεται πρόσθετος περιφερειακός σημαντικός παράγοντας, γεγονός που προσθέτει σημαντικά στο περιφερειακό προφίλ της Τουρκίας.

Οι ισχυρές σχέσεις της Τουρκίας με άλλες αναδυόμενες δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένων των στρατηγικών σχέσεων της με τη Ρωσία, είναι άλλες ενδείξεις για την αναζήτηση της Τουρκίας για μεγαλύτερη έκφραση σε έναν ολοένα και πιο πολυπολικό κόσμο. Η Ρωσία από την άλλη πλευρά εκμεταλλεύτηκε επιδέξια την

ρήξη με την πώληση του αμυντικού συστήματος S-400 στην Τουρκία και τώρα προσφέρει τα Su-35 και Su-57 ως εναλλακτική λύση για το αμερικανικό αεροσκάφος F-35 (Aliriza, 2019). Μετά την αγορά των S-400, ο Ερντογάν παρείχε διαβεβαιώσεις σχετικά με τη δέσμευση της Τουρκίας στο NATO. Αργότερα, ωστόσο, εξέδωσε παρατηρήσεις σχετικά με το δικαίωμα της Τουρκίας να αποκτήσει πυρηνικά όπλα. Δεδομένου ότι η Τουρκία είναι ήδη μία από τις πέντε χώρες του NATO όπου αναπτύσσονται πυρηνικά όπλα (Bugos, 2019) - αν και δεν μπορούν να τα χρησιμοποιήσουν μονομερώς - τα σχόλια του Ερντογάν έθεσαν ερωτήματα σχετικά με τον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας.

Σε απάντηση επομένως του δεύτερου ερευνητικού ερωτήματος την εργασίας, εκτιμάται ότι με τη Ρωσία να επανακάμπτει δυναμικά στη Μέση Ανατολή, (να εποφθαλμιά χώρες-κλειδιά στην αφρικανική ήπειρο, και μάλιστα να χρησιμοποιεί ως αποτελεσματικό εργαλείο προώθησης των συμφερόντων της τις στρατιωτικές/αμυντικές συνεργασίες), αλλά και την Κίνα να στρέφει το βλέμμα της στην Ανατολική Μεσόγειο (ως την κυριότερη εμπορική δίοδο προς και από την ευρωπαϊκή αγορά) οι ΗΠΑ κατά συνέπεια το NATO, δεν μπορεί παρά να επιδιώκουν τη συμμετοχή της Τουρκίας στο περιφερειακό σχήμα που διαμορφώνεται με στόχο την εδραίωσή τους και την παράλληλη συγκράτηση της ολικής επαναφοράς που επιδιώκουν Μόσχα και Πεκίνο. Αυτό που εν τούτοις προβληματίζει είναι ο τρόπος εμπλοκής της Άγκυρας, δεδομένου του μαξιμαλισμού της, ο οποίος αν ικανοποιηθεί έστω και εν μέρει όχι μόνο θα δυσαρεστήσει άλλους εταίρους του NATO στην περιοχή, αλλά κινδυνεύει να φαλκιδεύσει την περιφερειακή σταθερότητα. Η σύγχυση στην προσέγγιση της Τουρκίας οφείλεται στην αναντιστοιχία μεταξύ των προσδοκιών και των ικανοτήτων της χώρας. Οι φιλοδοξίες της Τουρκίας να γίνει περιφερειακός ηγεμόνας δεν συνδέονται με την τρέχουσα πραγματικότητά της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Μηναγιάς, Χ., 2016. *Κατάκτηση» της Αφρικής από τον Ερντογάν: Μύθος ή πραγματικότητα*. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 < <http://www.elisme.gr/en/2013-01-06-18-39-21/item/2016-02-29-kata-to-eto-2015>>

NATO, 1948. *The Brussels Treaty*. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17072.htm>

Νταβούτογλου, Α., 2010. *Το στρατηγικό βάθος- Η διεθνής θέση της Τουρκίας*. 10η επιμ. Αθήνα: Ποιότητα.

Νγε, J., 2005. *Ήπια ισχύς. Το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Νγε, J., 2009. *Ηγεσίες που πρωτοπορούν*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2019. *Τουρκία: Πρασινό φως από τη Βουλή για στρατιωτικές επιχειρήσεις στη Συρία - Ενίσχυση του στρατού στα τουρκοσυριακά σύνορα*. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ [Online], Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.kathimerini.gr/1046193/gallery/epikairothta/kosmos/toyrkia-prasino-fws-apo-th-voylh-gia-stratiwtikes-epixeirhseis-sth-syria---enisxysh-toy-stratoy-sta-toyrkosyriaka-synora>>

Ξενόγλωσση

Abdurrahim, S., 2015. "Benevolence or Selfishness: Understanding the Increasing Role of Turkish NGOs and Civil Society in Africa". *Insight on Africa*, 7(1), pp. 1-20.

Akilli, E. & Donelli, F., 2016. "Reinvention of Turkish Foreign Policy in Latin America: The Cuba Case". *Insight Turkey*, Spring, 18(2), pp. 161-181.

Aktürk, Ş., 2015. "The Fourth Style of Politics: Eurasianism as a Pro-Russian Rethinking of Turkey's Geopolitical Identity". *Turkish Studies*, 16 (1) pp. 54-79.

Aliriza, B., 2019. U.S.-Turkey Relations: Summer Doldrums, Autumn Storms? Πρόσβαση 26 Φεβ 2020 < <https://www.csis.org/analysis/us-turkey-relations-summer-doldrums-autumn-storms>>

Aras, B., 2009. Turkey's rise in the Greater Middle East: peace-building in the periphery. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 1 Μαρ, 11(1), pp. 29-41.

Altunisik, M. B. & Tür, Ö., 2005. *Turkey: Challenges of continuity and change*. Oxon: Routledge Curzon.

Arıboğan, D. Ü., 2004. Opening the Closed Window to the East: Turkey's Relations with East Asian Countries. Στο: B. İdris, (eds) "*Turkish Foreign Policy in Post-Cold War Era*". Boca Raton: Brown Walker Press..

Aydin, M., 2020. Προσωπικός λογαριασμός twitter. Πρόσβαση 5 Μαρ 2020 <<https://twitter.com/profdmrdin/status/1229684607257321472>>

Aydın, M., Sinem Açıkmese, Mitat Çelikpala, Soli Özel, Dr. Cihan Dizdaroğlu and M. Gökcan Kösen, 2019. "*Public Perceptions on Turkish Foreign Policy*", Istanbul: KADIR KHAS.

Babbin, J., 17 Ιουλ 2019. Throw Turkey out of NATO. *The Washington Times*. Πρόσβαση 24 Φεβ 2020 <<https://www.washingtontimes.com/news/2019/jul/17/throw-turkey-out-nato/>>

Balamir Coşkun, B., 2016. The Post-Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.e-ir.info/2016/06/03/the-post-davutoglu-era-in-turkish-foreign-policy/>>

Barkey, H., 2014. "Turkey's Syria Predicament". *Survival: Global Politics and Strategy*, pp. 113-134.

Baudner, J., 2014. "The Evolution of Turkey's Foreign Policy under the AK Party Government". *Insight Turkey*, 16(3), pp. 15-25..

Benhaïm, Y. & Öktem, K., 2016. "The rise and fall of Turkey's soft power discourse". *European Journal of Turkish Studies* Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://journals.openedition.org/ejts/5275> >

Bilgin, H. D., 2008. "Foreign Policy Orientation of Turkey's Pro-Islamist Parties: A Comparative Study of the AKP and Refah". *Turkish Studies* , 9(3).

BP, 2019. BP: Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 https://www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/pipelines/btc.html>

Bugos, S., 2019. Turkey Shows Nuclear Weapons Interest. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.armscontrol.org/act/2019-10/news/turkey-shows-nuclear-weapons-interest>>

Burweila, A., 2019. "*Turkey's support to Libya's outlaw militias and the threat to Europe's southern flank*", Αθήνα: Research Institute for European and American Studies.

Celik, B., 2011. "*Technology and National Identity in Turkey, Mobile Communications and the Evolution of Post-Ottoman Nation*". London: I.B. Tauris.

Chiriatti, A. & Donelli, F., 2015. "Turkish 'zero problems' between failure and success". *Centre for Policy and Research on Turkey – Research Turkey*, 4(3), pp. 108-131.

CIA, 2020. "*The world factbook 2020- Turkey*", Washington, DC: CIA. Πρόσβαση 6 Μαρ 2020 < <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>>

Çiftçi, S. & Tezcür , G. M., 2016. "Soft power, religion, and anti-Americanism in the Middle East". *Foreign Policy Analysis*, 12(3), pp. 374-94.

Coughlin, C., 19 Ιουλ.2016. Erdogan's purge may give Nato no choice but to expel Turkey from the alliance. *The Telegraph*, Πρόσβαση 6 Μαρ 2020 <<https://www.telegraph.co.uk/news/2016/07/19/erdogans-purge-may-give-nato-no-choice-but-to-expel-turkey-from/>>

Crocker, C., Hampson, F. & Aall, P., 2007. *Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World*. Washington DC.: United States Institute of Peace Press.

Danforth, N., 2008. "Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: from Ataturk to the AKP". Turkish Policy Quarterly, 7(3), pp. 83-95.

Danforth, N., 2019. Frustration, Fear, and the Fate of U.S.-Turkish Relations. *The German Marshall Fund of the United States (GMF)* Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<http://www.gmfus.org/publications/frustration-fear-and-fate-us-turkish-relations>>

Davutoğlu, A., 2008. "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007". Insight Turkey, 10(1), pp. 77-96.

Davutoğlu, A., 2012. "A New Vision for Least Developed Countries", Istanbul: SAM Papers.

Davutoğlu, A., 2013. "The Three Major Earthquakes in the International System and Turkey". The International Spectator: Italian Journal of International Affairs, 48(2), pp. 1-11.

Demirtas, S., 2019. \$27 bln needed for return of 1 million Syrians to safe zone. *Hürriyet Daily News*. Πρόσβαση 6 Μαρ 2020 <<https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/turkey-estimates-27-billion-needed-for-the-return-of-1-million-syrians-to-safe-zone-146939>>

Deringil, S., 1989. "Turkish foreign policy during the Second World War: An "active" neutrality". Cambridge: Cambridge University Press.

Devranoglu, N., 2019. Turkey's economy to contract in 2019, longer recession ahead. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.reuters.com/article/us-turkey-economy-poll/turkeys-economy-to-contract-in-2019-longer-recession-ahead-idUSKCN1RO19Y>>

Donaldson, P., 2013. "Defence Innovations from Turkey". Military Technology, Ιαν, pp. 58-61.

Donelli, F., 2015. Turkey's Presence in Somalia: A Humanitarian Approach. Στο: E. Diodato,(eds). "The Depth of Turkish Geopolitics in the AKP's Foreign Policy: From Europe to an Extended Neighbourhood". Perugia: Universita per Stranieri di Perugia Press, pp. 35-51.

Egeli, S., 2018. "Making Sense of Turkey's Air and Missile Defense Merry-go-round". All Azimuth, 30 Οκτ, pp. 69-92.

EU/Directorate-General for external policies, 2012. *The role of BRICS in the developing world*, Brussels: European Union.

European Council, 1949. Statute of the Council of Europe. Πρόσβαση 26 Φεβ 2020 <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680935bd0>>

European Union, 2016. Treaty on European Union. Πρόσβαση 26 Φεβ 2020 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12016M007>>

Falk, R., 2013. "Turkey's New Multilateralism: A Positive Diplomacy for the Twenty-First Century". Global Governance, 19(-), pp. 353-376.

Foreign Economic Relations Board of Turkey (DEİK), 2018. "*Turkish President Erdogan calls on Africa to do business in local currency*", Istanbul: Foreign Economic Relations Board of Turkey (DEİK).

Gill, I. & Raiser, M., 2012. *Golden growth : restoring the lustre of the European economic model (Vol. 2) : Main report (English). Europe and Central Asia Studies.*, Washington DC: World Bank.

Gilpin, R., 1981. "*War and change in World Politics*". Cambridge: Cambridge University Press

GIS Expert, 2018. "*Opinion: Turkey changing the dynamics in the Horn of Africa*", Sudan: Geopolitical Intelligence Service.

Globalfire Power Index, 2020. 2020 Military Strength Ranking, Πρόσβαση 5 Μαρ 2020, <<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>>

Gonzalez- Levaggi, A., 2013. "Turkey and Latin America: A New Horizon for a Strategic Relationship". *Perceptions*, 18(4), pp. 99-116.

Gonzalez- Levaggi, A., 2016. Towards the peripheries of the Western World: Eurasian regional policies in Latin America. *CRIES*. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<http://www.cries.org/wp-content/uploads/2017/04/007-levaggi.pdf>>

Gourevitch, P., 1978. "The Second image Reversed, the international sources of domestic politics". *International Organization*, 32(4), pp. 881-912.

Groom, A, 1985. *International Relations: A Handbook of Current Theory*. London: Frances Pinter.

Holsti, K., 1970. "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy". *International Studies Quarterly*, 14(3), pp. 233-309.

IMF, 2016a. Global prospects and policy challenges, February 26-27, 2016. Shanghai, Πρόσβαση 10 Φεβ 2020 <<https://www.imf.org/external/np/g20/pdf/2016/022616.pdf>>

IMF, 2016b. Turkey: Concluding Statement of the 2017 Article IV Mission. Πρόσβαση 10 Φεβ 2020 <<https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/11/04/MS110416-Turkey-Concluding-Statement-of-the-2017-Article-IV-Mission>>

IMF, 2019. *Turkey: Staff Concluding Statement of the 2019 Article IV Mission*. Πρόσβαση 10 Φεβ 2020 <<https://www.imf.org/en/News/Articles/2019/09/23/mcs092319-turkey-staff-concluding-statement-of-the-2019-article-iv-mission>>

İpek, V. & Biltekin, G., 2013. "Turkey's foreign policy implementation in sub-Saharan Africa: A post-international approach". *New Perspective on Turkey*, 49(-), pp. 121-156.

Iseri, E. & Dilek, O., 2011. "The Limitations of Turkey's New Foreign Policy Activism in the Caucasian Regional Security Complexity". *Turkish Studies*, March, 12(1), pp. 41-54.

Jonathan, M., 2010. "*THE NEW PERSUADERS: An international ranking of soft power*". London: Monocle, Institute for Government.

Kardaş, Ş., 2012. "From Zero Problems to leading the change: making sense of transformation in Turkey's regional policy". *TEPAV-ILPI Turkey Policy Brief Series*.

- Katzenstein, P., 1978. *"Between Power and Plenty: foreign economic policies of advanced industrial states"*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, Madison..
- Kaya, A. & Tecmen, A., 2011. "The Role of Common Cultural Heritage in External Promotion of Modern Turkey" Working Paper No 4, Ankara: Yunus Emre Cultural Centres
- Keyman, F., 2009. *"Turkish Foreign Policy in the Era of Global Turmoil"*, SETA Policy Brief.: No. 39
- Kirişci, K., 2012. "Turkey's Engagement with its Neighborhood: A Synthetic and Multidimensional Look at Turkey's Foreign Policy Transformation". Turkish Studies, 13(3), pp. 319-341.
- Korkut, U. & Civelekoglu, I., 2013. "Becoming a Regional Power While Pursuing Material Gains: The Case of Turkish Interest in Africa". International Journal, 68(1), pp. 187-203.
- Kozlu, C. & Buğra, A., 1995. *"State and Business in Modern Turkey. Albany"*. Albany (New York): State University of New York Press.
- Krippendorff, K., 1980. *"Content Analysis: An introduction to its methodology"*. Beverly Hills: Sage.
- Laswell, H. & Kaplan, A., 1950. *Power and Society*. New Haven: Yale University Press.
- LeRoux, K. and Feeney, M., 2015. "Nonprofit Organizations and Civil Society in the United States". New York: Routledge
- Mack, N.; Woodsong, C.; MacQueen, KM; Guest, G.; Namey, E., 2005. *Qualitative research methods: a data collector's field guide*. North Carolina: Family Health International.
- Markusen, A., 1999. *"Should We Welcome a Transnational Defense Industry?"*. New York, American Economic Association .
- Meyer, J., Boli, J., Thomas, G. & Ramirez, F., 1997. "World Society and the Nation-State". American Journal of Sociology, pp. 144–6, 150–1, 152–3, 157–61, 173–5..
- Müftüler-Baç, M., 2014. *"Turkey as an Emerging Power: An analysis of its Role in Global and Regional Security Governance Constellations"*, Βρυξέλλες: EUI Working Paper RSCAS 2014/52.
- NATO, 1949. The North Atlantic Treaty. Πρόσβαση 26 Φεβ 2020 <https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm>
- NATO, 2017. NATO. Πρόσβαση 26 Φεβ 2020 <<https://www.act.nato.int/application/files/7415/6529/0612/nato-dsct.pdf>>
- Nye, J. S., 1990. "Soft Power". Foreign Policy, Φθινόπωρο, 80(-), pp. 153-171.
- Oğuzlu, T., 2013. Making Sense of Turkey's Rising Power Status: What Does Turkey's Approach Within NATO Tell Us?". Turkish Studies, 14(4), p. 774–796.
- Öniş, Z. & Kutlay, M., 2013. "Rising Powers in a Changing Global Order: the political economy of Turkey in the age of BRICS". Third World Quarterly, 34(8), pp. 1409-1426.

- Parlar Dal, E., 2018. *"Middle Powers in Global Governance: The Rise of Turkey"*. Cham: Palgrave McMillan.
- Parlar Dal, E. & Erşen, E., 2014. "the "Turkish Model" in the Post-Cold War Era: A Role Theory Perspective". *Turkish Studies*, 15(2), pp. 258-282.
- Picard, M., Holtom, P. & Mangan, F., 2019. *Trade Update 2019*, Geneva, Switzerland: Small Arms Survey.
- Popping, R., 2000. *"Computer-assisted Text Analysis"*. Newbury Park, London: Sage.
- Flanagan, S.; Larrabee, F.; Binnendijk, A.; Costello, K.; Efron, S.; Hoobler, J.; Kirchner, M.; Martini, J.; Nader, A.; Wilson, P., 2020. Turkey's Nationalist Course. Santa Monica: RAND Corporation. Πρόσβαση 6 Μαρ 2020 <file:///C:/Users/user/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/RAND_RR2589.pdf>
- Republic of Turkey- Ministry of Foreign Affairs, 2019. *"Visit of Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu to Sudan"*, 16-17 August 2019, Istanbul: MFA.
- Republic of Turkey- Ministry of Foreign Affairs, χ.χ. Republic of Turkey- Ministry of Foreign Affairs. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<http://www.mfa.gov.tr/i-turkey-s-relations-with-the-latin-american-and-the-caribbean-countries.en.mfa>>
- Reuters, 2014. Turkey cuts growth estimates, raises inflation forecast. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.reuters.com/article/turkey-economy-idUSL6N0S31EV20141008>>
- Reuters, 2019. Turkey's Erdogan threatens to send Syrian refugees to Europe. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-europe/turkeys-erdogan-threatens-to-send-syrian-refugees-to-europe-idUSKBN1WP1ED>>
- Rodrick, D., 2012. "The Turkish Economy After the Crisis". *Ekonomi-tek*, 1(1), pp. 41-61.
- Saab, B., 2014. *"THE GULF RISING Defense Industrialization in Saudi Arabia and the UAE"*. Washington: Atlantic Council.
- Serbos, S., 2013. "A More "Virtual" Turkey? Globalization, Europe, and The Quest For a Multi-Track Foreign Policy". *Turkish Policy Quarterly*, 12(1), pp. 137-147.
- Sklair, L., 2002. *"Globalization: Capitalism and Its Alternatives"*. 3η επιμ. Oxford: Oxford University Press.
- SOCAR, χ.χ. SOCAR. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<http://www.socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-tbilisi-erzurum-gas-pipeline>>
- Söyler, M., 2015. *"The Turkish Deep State: State Consolidation, Civil-Military Relations and Democracy"*. London: Routledge.
- SSB- Υποεπιτροπή Αμυντικής Βιομηχανίας, 2020. Turkish Defence Industry product catalogue. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.ssb.gov.tr/urunkatalog/en/520/>>
- Stan, L., 2009. Content Analysis. Στο: G. Albert & J. Mills, (eds). *"Encyclopedia of Case Study Research"*. London: Sage Publications, pp. 225-229.

Stewart, P., 2019. Exclusive: U.S. defense chief calls on Turkey to stop holding up NATO readiness plan. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.reuters.com/article/us-nato-summit-turkey-esper-exclusive/exclusive-us-defense-chief-calls-on-turkey-to-stop-holding-up-nato-readiness-plan-idUSKBN1Y702N>>

Stie, M. & Bangsa, P., 2018. "Swot Analysis In Manufacturing Company Organization". *International Refereed Journal of Engineering and Science (IRJES)*, 7(1), p. 40– 46..

TANAP, χ.χ. TANAP. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.tanap.com>>

Tastekin, F., 2019. *Erdogan claims Sudanese coup actually targeted Turkey*, Al-Monitor/The pulse of Middle East. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/04/turkey-sudan-pro-akp-media-claim-saudi-arabia-behind-coup.html> >

The Guardian, 24 Sep 2019. "Recep Tayyip Erdoğan proposes 'safe zone' for refugees in Syria". Πρόσβαση 24 Φεβ 2020 <<https://www.theguardian.com/world/2019/sep/24/erdogan-proposes-plan-for-refugee-safe-zone-in-syria> >

TİKA, 2013. TİKA [Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı]. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<http://www.tika.gov.tr/tika-hakkinda/1>>

Turkish Prime Ministry Public Diplomacy Office, 2010. "*Vision and Mission [Vizyon ve Misyon]*," Ankara: Turkish Prime Ministry Public Diplomacy Office [Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü].

UN, 1969. "*Vienna Convention on the law of treaties (with annex). Concluded at Vienna on 23 May 1969*". UN: Vienna

UN, χ.χ.a "*UN Charter*". Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>>

UN, χ.χ.b UN- WEOG. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.un.org/depts/DGACM/RegionalGroups.shtml> >

Vandiner, J., 2019. Kick Turkey out of NATO? It wouldn't be easy. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020 <<https://www.stripes.com/news/europe/kick-turkey-out-of-nato-it-wouldn-t-be-easy-1.602661> >

Vasquez, A., 1983. *The Power of Power Politics: A Critique*. London: Frances Pinter.

Vicky, A., 2011. 19 Ιουν. 2011 Η Τουρκία εισβάλλει στην Αφρική. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, Πρόσβαση 24 Φεβ 2020 <<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=285548>>

Wallerstein, I. M., 2004. "*World-systems analysis: An introduction*". Durham: Duke University Press.

Yentürk, N., 2014. "Measuring Turkish Military expenditure. Abdurrahim, S., 2015. Benevolence or Selfishness: Understanding the Increasing Role of Turkish NGOs and Civil Society in Africa". *Insight on Africa*, 7(1), pp. 1-20.

Yeşiltaş, M., 2014. "Turkey's Quest for a "New International Order": The Discourse of Civilization and the Politics of Restoration. *Perceptions*, 19(4), pp. 43-76.

Yunus Emre Institute, 2020. Πρόσβαση 25 Φεβ 2020
<<https://www.yee.org.tr/en/corporate/yunus-emre-institute>>

